

ÚJ FOLYAM XVIII. 3–4. SZÁM BUDAPEST 2009. ÁPRILIS ÁRA 680 FT

MAGYAR SZEMLE

KODOLÁNYI GYULA: A POLITIKA KEZDETE? – MÁDL FERENC ÉS
WOLFGANG SCHÄUBLE ANTALL JÓZSEFRŐL – TÓFALVI ZOLTÁN:
AZ ERDÉLYI MAGYAR „HAZAÁRULÁSI” PEREK, 1956–1959 –
HAAS GYÖRGY TILDY ZOLTÁN RÓL ÉS CSORNOKY VIKTOR RÓL
– EISLER JÁNOS A MEDICI-, SZEIFERT JUDIT A CRAFT & DESIGN
KIÁLLÍTÁSRÓL – GÁSPÁR G. JÁNOS: AZ ELTŰNT KÖZJÓ NYO-
MÁBAN – BOD PÉTER ÁKOS: MAGYAR, UKRÁN – KÉT JÓBARÁT?

HÍREINK

Köszönjük, hogy adójának 1%-át a Magyar Szemle Alapítványnak küldette! Emlékeztetőül az adószámunk a további utalásokhoz:

18055067-2-42

*

A MAGYAR SZEMLE ÚJ FOLYAMÁNAK (1992–2008) teljes sorozata kedvezményes áron vásárolható meg szerkesztőségünkben. Ára 9000 forint. Kedvezményt kisebb sorozatok vásárlása esetén is adunk.

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN – MEGÚJULVA!

<http://www.magyarszemle.hu>

DRÓTPOSTACÍMEINK

Főszerkesztő: kodolanyigyula@mail.datanet.hu

Titkárság: msza@mail.datanet.hu

Szerkesztőség: magyarszemleszerk@mail.datanet.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 13–15 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula, Szabados György.

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI

A Polgári Magyarországért Alapítvány

OTP Bank Nyrt.

Batthyány Lajos Alapítvány

Richter Gedeon Nyrt.

Pro Professione Alapítvány

Nemzeti Civil Alapprogram

Nemzeti Kulturális Alap

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: Kodolányi Gyula

Szerkesztőbizottság: Borbándi Gyula,
Czakó Gábor, Horkay-Hörcher Ferenc, Kulín Ferenc,
Mellár Tamás, Szabados György, Szócs Géza

Szerkesztőség: Csejdy Virág, Gróh Gáspár, Hajnal Anna,
Kiss István, Sebestyén Ilona

ÚJ FOLYAM XVIII.	3-4. SZÁM	2009. ÁPRILIS
KODOLÁNYI GYULA	<i>A politika kezdete?</i>	3
MÁDL FERENC	<i>Antall József – egy politikus és államférfi ars poeticája</i>	8
WOLFGANG SCHÄUBLE	<i>A szabad és egységes Európáért. Antall József tevékenységének méltatása</i>	16
TÓFALVI ZOLTÁN	<i>Ötven éve végezték ki az erdélyi „hazaárulási” perek tizenkét halálraíteltjét. 1. rész</i>	22
VÍGH KÁROLY	<i>Eduard Beneš és Csehszlovákia mint homogén szláv állam</i>	42
HAAS GYÖRGY	<i>Az utolsó felvonás. Tildy Zoltán és Csornoky Viktor</i>	63
MOHÁS LÍVIA	<i>Esetleírás egy kreatív nőről</i>	74
TECHET PÉTER	<i>Hányadán állnak? Az egyéni választókerületi rendszer alkotmányossága és értelme</i>	94
LÁSZLÓFFY ALADÁR	<i>Az úr egyénisége</i>	112
EISLER JÁNOS	<i>A Mediciek fénykora. Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban</i>	120
1% METAFIZIKA	<i>Németh László: Sajkodi esték</i>	134

KÖRKÉP

SZEIFERT JUDIT	Tárgyasult művészet. A CRAFT & DESIGN kiállítás	138
FÁY ZOLTÁN	Szociális válság és teremtésvédelem	146
TÖRÖK BÁLINT	Él nemzet e hazán. Bryan Cartledge könyvéről	149
BRENNER JÁNOS	Fal és torony	156
TÓTH KLÁRA	Az utolsó idők	161
KUBINSZKY MIHÁLY	Egy kis kerítésfilozófia	163
GÁSPÁR G. JÁNOS	Az eltűnt közjó nyomában	168
BOD PÉTER ÁKOS	Magyar, ukrán – két jó barát?	176
PALLOS LÁSZLÓ	Az élő fáklya. Bauer Sándor	185
A BAROSS GÁBOR TÁRSASÁG	állásfoglalása az állam feladatáról	188
SUMMARIES		190
E SZÁMUNK SZERZŐI		193

A fedélen Bronzino festményének részlete látható Laura Battiferriről.

A Craft & design kiállításról Rékassy Bálint fotóiból válogattunk.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Polgári
Magyarországért
Alapítvány

Bathory
ALAPÍTVÁNY

otpbank

A POLITIKA KEZDETE?

A politika vége – vagy a politika kezdete? Kérdezte Francisco barátom, a világlátott filmíró, és jelentőségteljes szünetet tartott. Tudtam, hogy mire gondol, s ő is tudta, hogy kapcsoltam.

Nem is olyan régen, húsz éve, Francis Fukuyama a történelem végéről beszélt. Megérkeztünk! A demokráciák győztek, a történelem elért a beteljesülésig, s a politika technikává szelídül, s unalmában kimúl. Csak a mindennapok történetei folynak, csörgedeznek mostantól, s a gazdaság s vele a világ szabályozza önmagát. Persze ez a kilátás New York-i felhőkarcolókból, Hegelt olvasván, tárult politológusunk elé. Közben s azóta még milliók pusztultak el a világ obskúrus hadszínterein, mint Ruandában, túl a tökéletes önszabályozás önfelelt kultuszának látókörén.

Az elmúlt esztendő pénzügyi és gazdasági fejleményei azonban romokba döntötték ezt az önfeleltséget Amerikában is, és nem sok örömet okoz nekem (és Francisco barátomnak), hogy mindezt előre sejtettük, előre lehetett sejtetni. A nagy piramisjáték véget ért. Mindnyájan vesztesek lettünk, az atlanti világban, Japánban és Kínában, bár nem mind annyira, mint Bernie Maddock kliensei vagy Putyin olajon hizlalt költségvetése. Mi magyarok pedig messze megelőztük a világot ebben a válságban, hála kormányunk tehetségének és elhivatottságának.

A Fukuyama-korszak látványos lezárulása 2009. február 24-én történt meg a wahingtoni Kongresszusban (anélkül, hogy a fürge elméjű politológus neve elhangzott volna). Obama elnök beszéde volt ez a látványos esemény. Nem

kevesebbet jelképezett ez (nekem és Franciscónak), mint a politika kezdetét, s ezzel a történelem visszaiktatását abba a szerepbe, amelyet valóságosan elfoglal. Maga Obama erről nem szólt, bár sok általános jellegű kijelentéssel lepte meg egyes rajongóit. Például azzal, hogy a nevelés a családban kezdődik, s ott van elsődleges színtere.

A beszéd, sok figyelemre méltó részletén túl, a kormányzás és a nemzeti politikai stratégia tekintélyének visszaállítását jelenti. És azt példázza, hogy kevés olyan dogmája van a közgazdaságnak és a politológiának, amelyet ne lehetne érvényteleníteni – amikor korforduló következik el, s amikor ezt a fordulatot egy nagyformátumú és képzeletdús politikus jelenti be, az eseményhez méltó teátrális külsőségek között.

Márpedig korunkban, amely látszólag megveti az állami rítusokat, az amerikai elnökök programbeszéde a Kongresszusban évről évre a jelképek és a koreográfia színházi előadáshoz méltó körülményei közt hangzik el. Míg a mi neoliberais politikusaink nemrég a Nyugati pályaudvar külső vágányaihoz költöztették volna ki államiságunk funkcióit, elképzelhetően – vagy elképzelhetetlenül – arctalan épületekbe, az állítólagos mintaadó Egyesült Államok az amerikai államiság és nemzet jelképeit és gesztusait a két-száz éves keretek között ünnepli ezeken az alkalmakon (és még a Nemzetbiztonsági Tanács „gazdaságtalan” 19. századi irodaépületén sem akar túladni).

A Kongresszus termének kék szőnyegében aranyszínnel szőtt amerikai címerek. Címer a szónoki pulpituson. Itt is, ott is csillagok, sávok, sasok. De nincsen honatya, aki svájcisapkát akarna húzni az amerikai sas fejére. A beszédet ováció- és tapsorozat kíséri végig, melynek csúcspontjain a terem felállva tapsol. Mindenki, mindkét párt tagjai és a meghívott vendégek is – lehet kevésbé tapsolni, de teljesen kimaradni az ünneplésből nemigen lehet. Vannak mondatok, melyeket csak az egyik párt tapsol meg, de többnyire eltűnnek ilyen-

kor a pártkülönbségek. És ez így volt a meglehetősen népszerűtlen ifjabb Bush idején is. Tapsszünetek, felállások. Láttam Hillary Clintont tapsolni Bushnak, és láttam most McCaint tapsolni Obamának, mégpedig derűs arccal.

Nem kérdés, nagy mutatóvány ez, mégpedig átélt mutatóvány. Az elnöki hatalom, az amerikai politikai elit, az amerikai államiság és a nemzeti egység apoteózisa. És ilyenkor nem jut eszébe a sajtónak, az éles szemű elemzőknek sem, hogy másféle ünnepek rossz, hamis párhuzamait emlegessék fel.

Obama elnök ünneplése azonban hevesebb és spontánabb volt a szokottnál. Az egyéni megnyilvánulásaiban oly rokonszenves elnök kellemes hangja, laza és nagy gesztusai, szónoki tehetsége, sugárzó optimizmusa mindig nagy hatást vált ki. És rengeteget várnak tőle az amerikaiak: egy aznapi felmérés szerint a polgárok 77%-ának bírja a bizalmát. A beszéd méltó volt a várakozásokhoz: az elemzők szerint több mint hetven éve, Franklin Delano Roosevelttől óta nem hangzott el a Kapitoliumban ilyen ambiciózus elnöki beszéd.

A gondokat és nehézségeket elősoroló Obama a válságot az előre meneküléssel, a növekedés elősegítésével kívánja megoldani – ebben egyébként minden amerikai politikus egyetért, csak az eszközökről és a mértékről folyik vita. Az új elnök a foglalkoztatás és a képzés támogatását, az ipar-ösztönzési programokat, a részleges jövedelemadó-csökkentést és a pénzforgalom élénkítését tartja prioritásnak. Ezek eléréséhez 2,3 százalékos deficitet vállal a 2009–10-es költségvetésben Obama, és programja 3000 milliárd dollárba kerül. Ekkora tervezett deficitre 1945 óta nem volt példa. Valóban: helyreállítási (Recovery) program ez, amelyben az állam olyan szerephez jut, mint 60–70 évvel ezelőtt vagy legfeljebb Kennedy és Johnson idején.

A legnagyobb ovációt a Kongresszusban az a bejelentés váltotta ki, hogy a banki tevékenységet szigorú szabályzás alá vonja az állam: a bankok megsegítése, mondta Obama.

ma, nem a bankokat szolgálja, vagyis nem magánérdeket, hanem a hitelezés újraindítását a gazdaság és a lakosság részére.

Mindennek persze látni lehetett az előképeit. Az angol kormány részvényesi szerepet vállal a megroggyant bankokban. Az Opel a német állam nagy tőkeinjekciója nyomán önállósul, lazítja kapcsolatait a General Motorsszal. Sarkozy egy sor iparvédő és bankellenőrző intézkedést hozott Franciaországban. Ez mind azt jelenti, hogy a nemzeti kormányok ismét az előtérbe lépnek, és egy mozdulattal letörlik a tábláról a harminc évig uralkodó neoliberalis gazdasági parancsolatok egész sorát. Nyilvánvaló lett, hogy a válság megoldásában a nemzeti keretek ismét fontosak lettek, legalább annyira, mint a nemzetközi együttműködés.

Ezt a sort erősíti most tovább Obama, aki a deficit terhére óriási összegeket akar juttatni az oktatás, a kutatás és a fejlesztés támogatására. Különösen a csúcstechnológiára, a környezetbarát energia kutatására és előállítására és helyi infrastrukturális fejlesztésre. Mindez várakozása szerint úgy felpörgeti két-három év alatt a gazdaságot, hogy a nemzeti jövedelem növekedése könnyíteni fogja az adósságtörlesztést.

Mondjam-e, mert nyilvánosságra nem került, hogy annak idején, 1990–91-ben Antall József is hasonló programra kért nemzetközi támogatást, a gazdaság átalakítására és felpörgetésére, hogy könnyebben törleszthessük adósságunkat – de nem kapta meg, az akkori Nyugat nagyobb dicsőségére?

Az Obama-program egyéb hazai áthallásaira utalni, amelyek a mának szólnak, itt nincs hely.

Inkább erre az – Antall elképzelésében is fontos – elemre érdemes figyelni: hogy a felemelkedési stratégia átmeneti időre az államadósság növekedését tervezi.

A kérdés persze az, hogy amit megtehet Amerika, a mienkénél nagyobb fejenkénti államadóssága ellenére, megtehetik-e a gyengébb, kisebb országok is. A világszerte ter-

jedő gazdasági lassulásban, pangásban érvényben marad-e a kisebbek számára a Nemzetközi Valutaalap karcsúsító diétája, amellyel annyi országot bénítottak meg az elmúlt két évtizedben? Ideje volna a változásnak e téren is.

Vajon tervezhetne-e végre Obamához, Antallhoz hasonló szellemben ma egy hiteles magyar politikus, aki hosszú távra vállal felelősséget? Kapna-e bizalmat a pénzügyi világtól egy bátor és képzeletdús program, amely más elemekre épül, mint amelyek válságot hoztak ránk, a mi sajátos válságunkat, már évekkkel ezelőtt?

Olyan programra volna szükség, amely nem elfogultan osztogat, hanem a munkahelyteremtést segíti, növeli a szegényletesen csekély magyar foglalkoztatottságot és a nemzeti jövedelmet. Nem von el újabb pénzt attól a többségtől, amely ma sem kapja meg munkája ellenértékét. Nem a nyugdíjasokat bünteti, hanem a kitörési pontokat nyitja meg. Nem könyvelési bűvészkedéssel próbálja újraosztani azt, amit fatálisan szűkösnek és állandónak képzelt, hanem alkotó energiákat szabadít fel.

A vállalkozásokra, a képzésre, az oktatásra és az egészségügyre költ. Bizony, többet költ a kevésből és a leszből: a jövőre.

KODOLÁNYI GYULA

ANTALL JÓZSEF
EGY POLITIKUS ÉS ÁLLAMFÉRFI
ARS POETICÁJA

*E*lőadás Brüsszelben 2009. január 29-én az Európai Parlament Néppárti Frakciója és a Batthyány Lajos Alapítvány konferenciáján abból az alkalomból, hogy „az Európai Parlament a közelmúltban eldöntötte, egyik épületszárnyát Antall Józsefről, a magyarországi rendszerváltás miniszterelnökéről (1990–93) nevezi el, a konferencián a résztvevők az ő emlékét elevenítik fel, és mérleget is vonnak erről a meghatározó korszakról”. (A Meghívólevélből)

I

1990 tavaszán, kormányfővé választása után, majd különböző évfordulós megemlékezések táján sokan kerestek méltó megnevezést arra, hogy igazából mi is volt Antall József. Tanár? Történész, a tudománytörténet, a művelődés- és oktatáspolitikai, az államtudományok, a társadalom- és politikatudományok művelője? Politikus?

Ő maga egy 1990-es interjúban misszionáriusnak, sőt fanatikusnak is nevezte magát amiatt, hogy az ország drámai helyzetében kormányfői szerepet vállalt.

Lassan két évtized távlatából szemlélve teljesítményét – életművének lényegét tekintve –, leginkább politikusnak és államférfinak kell mondanunk, aki kétségtelenül történelmi személyiség volt.

Biztos vannak, akik túlzásnak tartják, de azt hiszem, van igazság abban, ha pályaképeinek alakulásában Platón életútjának mai változatát látjuk.

Politikusnak készült, mint Platón.

Ebben tanítómesterei korának politikai élete, a családi hagyományok és saját tanulmányai voltak.

Platón elhagyta a politikai pályát, mert Athénban eluralkodott a zsarnokság. Mesterét, Szókratészt halálba küldték. Ezután került alkotásainak központjába az ember és a társadalom filozófiai terápiája. Ennek jegyében gondolkodva születtek művei a társadalom és az állam működésének etikus rendjéről, az államformákról, a demokráciáról.

Arról, hogy az államot jól csak mély és helyes erkölcsi, politikai és filozófiai ismeretekkel lehet vezetni, másként csak gyalázatosan kormányozzák az országot.

De Platón a politikába nem tért vissza.

Antall József attól kezdve, hogy Magyarország sorsa a kommunista diktatúra lett, a platóni utat járta. Nem lépett politikai pályára. Gimnáziumi tanár lett, majd tudománytörténészként az Orvostörténeti Intézetben dolgozott. De azzal a talán még önmaga elől is titkolt szándékkal, hogy tudását egyszer a gyakorlatban is hasznosíthatja, itt sem szakadt el a politikatörténet és politikatudomány művelésétől.

Ezért akart minél elmélyültebb ismereteket szerezni.

Ezért akarta tudni, hogy a történelem és saját kora politikai döntései során mit és hogyan lehetett, vagy lehetett volna jobban tenni.

Ezért mélyedt el a nemzeti és az európai történelem meghatározó erőtereinek és eseményeinek világában, az ezekről szóló nagy filozófiai és közjogi instrumentumokban: Platón *Államában*, Arisztotelész *Athéni Alkotmányában*, első szent királyunk, Szent István (975–1038) *Intelmeiben* és törvényeiben, az *Aranybullában* (1222) – a magyaroknak az angliai után csak hét évvel később keletkezett *Magna Chartájában* –, az újkor és a jelenkor alkotmányaiban, a magyar politikai gondolkodás klasszikusaiban, köztük Eötvös József életművében, vagy éppen az európai integrációt megfogalmazó Római Szerződésekből.

Miközben alig hihette, hogy egyszer maga is alakítója lehet a történelemnek, arra törekedett, hogy az esetleges szerep teljes felkészültségben találja.

Ez – mint tudjuk – bekövetkezett.

Antall Józsefet megtalálta a történelem. Előbb csak rövid időre: 1956-ban őt is harcba hívta a magyar forradalom és szabadságharc, amelynek eseményeiben tevőlegesen részt vett, politikai erőinek szervezésében is szerepet vállalt.

Antall József számára már a békés forradalom 1990-es kiteljesedése előtt eljött a felelősség – a szabadságért, demokráciáért, jogállamiságért, a szabad európai népek családjába tartozásért való cselekvés – órája.

Néhány sűrű év során ennek jegyében írt, szervezett, beszélt itthon, Európában és Amerikában politikai fórumok sokaságán. Koncepciókat, cselekvési programokat tervezett és vezetett. Pártstruktúrákat vizsgált és formált, hogy illeszkedjenek az európai formákhoz. Aktív szerepe volt az átalakulás új alkotmányos rendjének kialakításában, annak jegyében, hogy „mi, Magyarország népe...” szabad választásokat és szabadon választott kormányt akarunk, aminek aztán vezetője lett.

Ez történt Antall József aktív politikai szerepvállalásának első állomásain.

II

Antall József kormányfői missziójának filozófiai-erkölcsi eszméit és a politikai cselekvés stratégiai elveit széles körű közjogi műveltsége ellenére sem csupán könyvekből tanulta. Gondolkodását a nemzet és cselekvő polgárainak történelmi küzdelmei, sikerei és drámái, ezeknek őáltala mély empátiával átélt tanulságai formálták. Úgy, ahogy mindebben a nemzet megfogalmazta politikai eszméit és cselekvési stratégiáit.

Engedjék meg, hogy a következőkben az Antall József politikájában eszmévé magasztosult tanulságok és üzenetek közül a legfontosabbakat felidézzem.

A nemzetben és nemzetekben való gondolkodás, a nemzet létérdeke szerint megjelenő lelki készség és cselekvés, a nemzettudat fontossága lett történelem- és politikafelfogásának pillére.

Ezt nemzeti örökségünk sok történése és tanulsága írta a magyarság politikai életrajzába. Íme néhány epizódja ennek a történetnek.

A magyar nemzet a vérszerződés meseszerű történetében született meg. A legenda bizonyosan igaz volt, mert a hét törzs döntése, hogy Álmost vezérükké választják, vezetésének és utódainak alávetik magukat, együtt indulnak egy új hon elfoglalására, alkotmányos jelentőségű volt; a magyar nép történelmi alkotmányának első és legfontosabb cikke. Enélkül a magyarság szétszóródott és feloldódott volna a népvándorlás sodrásában.

Szent István az ország minden lakója számára szervezte meg az állami és egyházi élet és igazgatás rendszerét.

Befogadó nemzetpolitikájával az egész magyarságot gazdagította a más nyelvű népek kultúrájával. Ennek eredményeként mindennapjainkban, de forradalmainkban és szabadságharcainkban is megmutatkozott az egykor egyetlen országban, ma egyetlen régióban élő magyarság és a vele együtt élő nemzetek egysége és sorsközössége.

Ennek a közösségnek jegyében mondta kormányfői programbeszédében Antall József, hogy lélekben tizenötmillió magyar miniszterelnökének érzi magát. Ez a kijelentése politikai felfogásának egyik alapelemét fejezte ki. Különösen a határokon túli magyarságnak adott ezzel hitet és erőt, hogy szülőföldjén is élhet magyarságához méltó életet, mert a haza felelőssége ennek támogatására is kiterjed.

Politikai eszmevilágában a nemzeti függetlenség védelme a legfőbb nemzeti kötelesség volt.

Antall József 1992. augusztus 20-án, nemzeti ünnepünkön, Szent István napján a budai Várban mondott beszédében szólt első királyunknak a független magyar állam megteremtésében betöltött sorsdöntő történelmi szerepéről. Arról, hogy a királyi hatalmat a belső és külső támadásokkal szemben megerősítette, királyi koronát a pápától kért és kapott, és „olyan önálló magyar államiságot tudott teremteni, amely nem vált vazallusává egyetlen birodalomnak sem” (*Modell és valóság*, Budapest, 2. köt. 205. old).

Sorsdöntő időkben az ország vezetői – a várnai csatában 1444-ben és Mohácsnál 1526-ban elesett királyaink, szabadságharcainkban függetlenségünkért is mártírhaltalt kormányfőink, gróf Batthyány Lajos és Nagy Imre – nem haboztak életüket áldozni a haza védelméért.

Ez a szellemi örökség Antall József politikusi és emberi krédójába is bevéődött. Ennek jegyében vállalt bátor és sikeres harcot a Varsói Szerződés felmondásában.

A keresztény örökség erkölcsi, politikai és kulturális értékrendjének erősítését kérte tőle és tőlünk a történelem.

Számára a kereszténység az európai és magyar történelem eseményeiben és tanulságaiban is megjelent. A keresztény hitre térés, Róma követése a Nyugathoz csatlakozást jelentette. Korunkban a kereszténység erkölcsi-politikai és kulturális üzenetét Antall József olyan forrásokból erősítette meg, mint az egyház társadalmi tanítását megújító enciklikák, köztük II. János Pál *Redemptoris missiója*.

Antall József politikai eszméibe beépült az Európai Unió hitüket gyakorló kereszténydemokrata alapító atyáinak nézetrendszere arról, ahogy az európai integráció jövőjét a keresztény erkölcsi értékek kibontakozásában látták. Ahogy Schuman fogalmazott: „az európai demokrácia a kereszténységnek köszönheti létét... A demokrácia vagy keresztény lesz, vagy nem is lesz. Egy kereszténységellenes

demokrácia olyan karikatúra lesz, amely vagy zsarnokságba, vagy anarchiába süllyed.”

Ez volt Antall József politikai hitvallása is: többször hangot adott annak, hogy igazában csak a keresztény Magyarország van jövője, értelme.

Antall József külpolitikai krédóját – a jobb, európai sorsot áldozatokkal is támogató – pro-európai identitás jellemezte.

Az európai kultúra értékeiben és politikai-gazdasági kapcsolatainkban megjelenő kölcsönös érdekelttségünket a magyar királyok és kormányok sora írta bele országunk külpolitikai stratégiájába.

A történelmi örökségből ehhez Antall József sok mindent számba vehetett.

Szent István katonai, diplomáciai, kulturális, egyházi, gazdasági és dinasztikus utakon tudott stabilitást, békét és együttműködési klímát teremteni a tágabb régióban.

Luxemburgi Zsigmond német-római császár és 50 évig magyar király (1387–1437) – fél Európára kiterjedő uralkodásával mintegy megtestesítője volt a pro-európai identitásnak. Uralkodása nagy gazdasági és kulturális felemelkedést is hozott, így a ma is oly impozáns budai királyi vár kiépítését.

Európai kultúráját az is jellemezte, hogy korabeli források szerint a pápával latinul, a művészekkel olaszul, a notabilitásokkal magyarul és csehül, lovaival németül, önmagával franciául beszélt.

Amikor az ottomán hódítás megjelent a Balkánon, Zsigmond stratégiájának középpontjába Magyarország és Európa védelme, a török hódítás megállítása került. Seregei többször nyertek csatát, de 1396-ban Nikápolynál, a havasalföldi-bolgár határon súlyos vereséget szenvedtek. Ő maga csak hónapokig tartó bolyongás után tudott visszajutni Budára.

Zsigmond volt az egyetlen magyar király, aki átkelt a csatornán, és a törökökkel szembeni erőfeszítéseihöz 1416-ban Canterburyben szövetséget kötött V. Henrikkel.

1456-ban Belgrádnál Hunyadi János nemzeteket összekötő összefogással kivívott győzelme hosszú időre megakadályozta a török birodalom európai terjeszkedését. De előtte 1444-ben Várnánál, majd 1526-ban Mohácsnál magyar királyok estek el ebben az élethalálharcban.

A magyar történelem századainak, így a 20. századnak is, vigasztaló tapasztalata, hogy az Európa által cserbenhagyott pro-európai külpolitika magyar áldozatai mégis megterülnek. Így például az egykori törökellenes harcok erőfeszítései abban, hogy 1686-ban az európai és magyar seregek együtt szabadították fel Budát.

Antall József többször hangsúlyozta, amit a francia, az amerikai, a német és más kormányfők is elmondtak, hogy az 1956. évi magyar forradalom és szabadságharc volt az a történelmi esemény, amely a szovjet kommunista diktatúra legyőzhetetlenségének és progresszív szerepének mítoszát Európában megtörte.

Ezzel a magyar nép készítette elő a Szovjetunió világhatalmi ambícióinak feladását, és azt, hogy Európának ez a megszállt és elnyomott régiója visszanyerje szabadságát.

Kormányfői beiktatásakor mondott beszédében Antall József azt hangsúlyozta, hogy kormánya a szabadság, a nép, a gazdasági fordulat kormánya és európai kormány lesz.

1993. június 16-án a Budapest Collegium ünnepi avató ülésén Weizsäcker német szövetségi elnök és más neves külföldi és hazai személyiségek jelenlétében pragmatikusan is megfogalmazta, mit ért ezen: „Nem elégszünk meg a már kivívott társulási szerződéssel, hanem az ezredfordulóig mindenképpen rendes tagjai akarunk lenni az Európai Közösségnek. Ugyanakkor térségünk biztonságát, világunk megbillent egyensúlyát csak a transzatlanti gondolat jegyében, a NATO megőrzésében és felelősségi körének kiszélesítésével tudjuk elképzelni.”

III

Még soká lehetne elemezni Antall József gondolkodásának karakterjegyeit. A legfontosabb talán mégis az a súlyos jelentésű, szép szavakkal elmondható üzenet, amit így fogalmazhatunk meg: *a Sion hegyén közzétett Törvény, a Hegyi Beszéd legfőbb parancsából, az ember szeretetre utaltságából következik az élet, a szabadság, a plurális demokrácia, jogállamiság, az emberi méltóság, a szülő, az élettárs, a gyermek, a tulajdon tisztelete. Olyan alapvető parancsok, mint a szolidaritás, az igazságosság, a társadalom gyakorlatában pedig a szabad választások, az együttműködés, de még a szociális piacgazdaság is.*

Ez Antall József politikai és államférfiú krédójának szakrális alapokon nyugvó tartalma.

IV

Befejezésül essék szó arról, hogy ő maga mennyi humorral és öniróniával nézte a súlyos felelősséget rá rozó politikai tevékenységét.

1991-ben a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlésén, ahová az állam- és kormányfőt időnként meg szokták hívni, Bertrand Russell szavaival értékelte életútját.

Valahogy így: amikor ifjú voltam és a legokosabb, akkor matematikus voltam; amikor éreztem, hogy elmém éle kezd csorbulni, felcsaptam filozófusnak; amikor már nem volt elég egzakt a gondolkodásom, akkor történetíró lettem; és mostanság, életem vége felé, hogy a szellemi erő gyengülését fedezem fel magamban, politikus lettem.

Látva, hogy a politika művészetében Antall József mit tanult, írt, alkotott és tett, bizvást mondhatjuk, hogy a Bertrand Russell-i diagramban – hogy ti. a politikai bölcsességhez kevés szellemi erő is elég –, igen, ebben biztosan tévedett.

A SZABAD ÉS EGYSÉGES EURÓPÁÉRT ANTALL JÓZSEF TEVÉKENYSÉGÉNEK MÉLTATÁSA

Berlinben, a Reichstag épületének északi bejáratánál van egy emléktábla a következő felirattal: „1989. szeptember 10-e a barátság jele a magyar és a német nép között. Egy egységes Németországért. Egy független Magyarországért. Egy demokratikus Európáért.”

A vasfüggöny lehull

A német parlament homlokzatán ez az egyetlen emléktábla található. Népünk mély hálájának kifejeződése a magyarok iránt, akik egy nehéz órában a legnagyobb bátorságot tanúsították. Míg Erich Honecker, Erich Mielke, Egon Krenz és a többiek mind az akkori Kelet-Berlinben hajthatatlanul ragaszkodtak a fél németiség embertelen rabságban tartásához, a magyarok az első réseket ütötték a vasfüggönybe. Honecker még '89 januárjában is azt hirdette, hogy „a Fal még 50 vagy akár 100 év múlva is állni fog”. Nemcsak a németeket, a magyarokat is rosszul ismerte. A magyar nép és előrelátó külügyminisztere, Horn Gyula voltak azok, akik mindenki számára láthatóan feltörték a vasfüggönyt és egyengették a szabadság útját.

A keletnémet diktatúra számára ez a véget jelentette. Magyarország és reformkormányja azonban nehezen kiszámítható kockázatoknak tették ki magukat. Magyarország nyíltan fellépett a Brezsnyev-doktrína és az Európában lé-

tező legnagyobb hatalmi apparátus ellen. Ezzel olyan dinamizmusokat hozott mozgásba, amelyek a szovjethatalom teljes összeomlásához vezettek Közép- és Kelet-Európában.

A békés forradalom gyökerei

Ma már tudjuk, hogy a Szovjetunió és a kommunista uralom bukásának számos oka volt. Néhány folyamat, amely a diktatúra felszíne alatt játszódott le, annak, aki látni akarta, már akkor is nyilvánvaló volt. A villám nem a derült égből csapott le. 1953-ban Németországban, 1956-ban Magyarországon és Lengyelországban, 1968-ban Csehszlovákiában és 1980-ban megint Lengyelországban: az emberek újra és újra spontán módon tömegesen keltek fel a kommunista diktatúra ellen. Az 1989-es év ezért számomra nem a demokrácia „újraszületésének” éve, hanem sokkal inkább az az év, amelyben az emberek soha ki nem oltott szabadságvágya egész Európában utat tört magának.

Persze a szocialista tervgazdaságok rendkívüli ellátási és elosztási problémái is megtették a magukét. A súlyos környezeti problémákat és a határtalanul felfokozott militarizmust sem lehetett nem észrevenni. Az emberek azonban Budán és Pesten, Lipcsében, Gdanskban és Prágában az elnyomás és a jogtalanság ellen demonstráltak. „A forradalom azzal kezdődik, hogy vannak olyan emberek, akik nem rendelik alá lelkiismeretüket az állami kultúrának”, írta Konrád György a hetvenes években. Katonai hatalmuk és titkosszolgálateik, bebörtönzések, kínzások és a más-ként gondolkodók „szétbomlasztása” ellenére sem tudták a kommunisták megtörni a szabadságvágyat, a reményt az önrendelkezésre.

A szabadság bátorságot és önfeláldozást igényel

Ilyen körülmények között kiállni a szabadságért a saját egzisztencia, a saját élet kockáztatását jelentette. Igazi bátorságot és önfeláldozásra való készséget kívánt. Antall József és életútja a demokraták azon generációjának jelképe, amely nem hajolt meg a nyomás alatt, és kiállt meggyőződése mellett. Ennek a generációnak a diktatúra felett aratott elsöprő erejű győzelme csak azért valósulhatott meg, mert azok, akik az 1956-os népfelkelés során a szabadságért küzdöttek, nem hagyták magukat megtörni a vereség által. Antall József számára – ön, tisztelt Antallné asszony, 1955 óta mellette állt – a vereség megfigyelést, állásának elvesztését, a publikációs tevékenység betiltását hozta magával. Csak 1968-ban, hosszú és nélkülözésekkel teli évek után tudott Antall József ismét történészként dolgozni.

Ezeknek a tapasztalatoknak ellenére vagy talán éppen miattuk tért vissza Antall József a sorsdöntő 1989-es esztendőben a politikához. A kezdeti megfontolások után a Magyar Demokrata Fórum (MDF) keresztény jellegű néppárttá való átalakítását szorgalmazta, és végül Bíró Zoltán reformkommunista politikus utódja lett a pártelnöki poszton. A többi már történelem. Antall meghatározó szerepet játszott a kerekasztal-tárgyalásokon, amelyek az alkotmány megreformálásának és az 1990 márciusában és áprilisában megtartott szabad választásoknak az útját egyengették. Pártja, élén ővele, egyértelmű többséggel nyert. Antall József a szabad Magyarország első demokratikusan megválasztott miniszterelnöke lett.

Európa szabadsága és egysége

Kivívni a szabadságot egy dolog. Felelősségteljesen élni vele és megőrizni egy másik. Antall József – akinek akkoriban néhányan felrötták, hogy örökölt nemzeti tradíciók és értékek rabja – következetesen azon munkálkodott, hogy Magyarország újból betagozódjon az európai nemzetek családjába. Már röviddel megválasztása után Moszkvába utazott, és egy második forradalmat követelt: a COMECON és a Varsói Szerződés felszámolását.

Mi, németek is nehéz tárgyalásokat folytattunk abban az időben. Ezek 1990 szeptemberében a „kettő plusz négy”-szerződés aláírását eredményezték Moszkvában, amely elismerte a németek önrendelkezési jogának szabad gyakorlását és ezzel külpolitikailag is lehetővé tette a nemzetállami egység visszaállítását. Az akkori szövetségi kormány mindent megtett, hogy szomszédaink egy újraegyesült Németországgal kapcsolatos aggodalmait elűzze. Közép- és Kelet-Európa országainak az európai egyesülésre való egyértelmű törekvése nélkül azonban sokkal nehezebb lett volna az egységes Németországról szóló álmot megvalósítása.

Antall József jelképes módon támogatta ebben Németországot: 1990 júliusában, tehát még a német egység nemzetközi megerősítése előtt kinevezte bonni nagykövetét, dr. Horváth Istvánt egyben kelet-berlini nagykövetét is. Így Németországban csak egy magyar nagykövet tevékenykedett. Antall ezt egyébként a Varsói Szerződés moszkvai konferenciájának előestéjén, 1990. június 7-én a következő szavakkal közölte Lothar de Maiziere-rel: Magyarország azt kívánja, hogy a jelenlegi politikailag, gazdaságilag és kulturálisan egyesült Németországból lehetőleg minél több megmaradjon. Ez nemcsak Németország újraegyesítése, hanem Európa egyesülése szempontjából is figyelemre méltó jelzés volt.

Antall József mély személyes meggyőződéstől indítva harcolt ezért – és népének európai jövője reményében.

Antall volt az, aki egy egykori keleti blokkhoz tartozó ország első szabadon választott miniszterelnökeként kérvényezte Magyarország felvételét a NATO-ba és az Európai Unióba. Ez nem bürokratikus lépés volt. A miniszterelnök hivatalát viselő történész ennek a folyamatnak a jelentőségét a következőképpen írta le népének: „Visszatérünk Európába. Soha nem is búcsúztunk el Európától, csupán a szovjet hegemonia által erőszakosan távoltartattunk Európától.”

A kisebbségi kérdés megoldása

Bár Antall József politikai programjának megvalósulását nem érthette meg, kormánya alakította ki azokat a kereteket a magyar gazdaságpolitika, külügy és biztonságpolitika számára, amelyek országát az Európai Unió kiváló esélyekkel rendelkező tagjelöltjévé, végül állandó tagjává avatták. Az első szabad választások sikere és az általuk megkönnyített kormányalakítás ellenére komoly problémákkal kellett szembenéznie. Az ország nem minden lakosa, pártjának nem minden tagja értett egyet kurzusával. Számos politikai frakcióval és konfliktussal találta magát szemközt.

Egy későbbi magyar történész azt írta erről az időszakról, Antall azon bukott el, hogy saját, nehéz időközön érlelődött ideáljait nem sikerült a magyar társadalommal és saját pártjával megértetnie. Én másképp látom. Rövid és nehéz betegséggel kísért kormányzati ideje alatt Antall éppen ideáljaihoz való ragaszkodásával ért el sokat népe számára. Példaszerű volt tartása egy olyan kérdésben, amely másutt Európában már számos vérontáshoz vezetett: a kisebbségekkel való bánásmódban.

Hivatalba lépésekor Antall azt mondta, 15 millió magyar kormányfője akar lenni – tehát a külföldi magyar kisebbségé is. Ezzel egyidejűleg világossá tette, hogy Magyarországnak nincsenek területi követelései szomszédjaival

szemben, amennyiben az adott országban a magyarok jogbiztonságban élhetnek. Még ha ezután többször is vitákra és diplomáciai feszültségekre került sor, elmondható, hogy Antall József kormányzása alatt a szomszédos országokkal való viszony jelentősen javult. Sírjánál búcsút vett tőle nemcsak számos nyugati vezető, hanem a szomszédos országok államfőfijai is, köztük az akkori szlovák kormányfő, Vladimir Meciar és az államelnök Michal Kovac. Ha a magyarok és szomszédaik nem a kisebbségi kérdés pragmatikus megoldását részesítették volna előnyben, ezek az országok nem lettek volna 2004. május 1-jén magától értetődő tagjai az Európai Uniónak.

A jövő érdekében emlékezni

Ebben az évben június 4-től 7-ig fiatal európaiak életükben először vesznek részt az európai parlamenti választásokon egész Közép-Európában. Közülük a legfiatalabbak a Fal összeomlása után születtek, és Európa harcát a szabadságért csak elbeszélésekből ismerik. A közös Európa azonban történelmére való emlékezésből és azoknak az európai személyiségeknek teljesítményeiből építkeznek, akiknek szabadságunkat és egységünket köszönhetjük. A képviselők, akiket a 27 tagország összes generációjának uniós polgárai szabad és titkos választások során fognak megválasztani, azért is felelősek, hogy ezt az örökséget növeljék és megvédjék. Antall József erre fogja emlékeztetni önöket, amikor az Európai Parlament róla elnevezett épületébe belépnek.

WOLFGANG SCHÄUBLE
Fordította Horváth Anikó

ÖTVEN ÉVE VÉGEZTÉK KI AZ ERDÉLYI „HAZAÁRULÁSI PEREK” TIZENKÉT HALÁLRAÍTÉLTJÉT

1. rész

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc – a hat év börtönbüntetésre ítélt Páskándi Géza Kossuth-díjas író definíciója szerint: nemzeti szabadságharc – 2008. évi megemlékezéseinek az ad különleges aktualitást – úgy mond –, történelmi hátszelet, hogy ötven éve végezték ki a Szoboszlai Aladár római katolikus plébános nevével fémjelzett politikai per tíz halálraítéltjét. 2008. december 2-án volt 50 éve annak, hogy kivégezték az érmihályfalvi csoportként ismert – valójában az Érmellék több településéből származtak – két halálraítéltjét, miközben a harmadik halálraítélt, Balaskó Vilmos érolaszi református lelkész büntetését életfogytiglani kényszermunkára változtatták.

Az 1956-os magyar forradalom eszméivel való azonosulásért 1957. június 27-én a szamosújvári börtönben kivégezték Teodor Mărgineanu Borgóprundon szolgáló görénykásvai születésű tüzér hadnagyot. 1959. április 20-án – ugyancsak Szamosújváron – kivégezték az ozsdolai molnárt, Szígyártó Domokost. Az volt a főbűne, hogy kétszer rálőtt a községi párttitkár házára. Annak ellenére, hogy Boros Lajos párttitkárt nem találta el, mégis kimondták a halálos ítéletet, sőt négy társát is súlyos börtönbüntetésre ítélték.

Az egyéni, családi, közösségi drámán túlmenően a romániai politikai perek kivégzettjeit haláluk után is kíséri a kommunista diktatúra minden képzeletet felülmúló embertelensége: a hozzátartozók, a családtagok ma sem tudják,

hol pihennek szeretteik földi maradványai, az akkor elkaptaknak nem tudják megadni az antik drámákból is oly jól ismert végtisztességet.

A „hazaárulási perek”-nek kikiáltott koncepciós perek nagy része a mai napig nem évült el. Dr. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász, az „ENSZ-memorandum” elsőrendű vádlottja – akit életfogytiglani kényszermunkára ítélték – a börtönben letöltött hét évért egyetlen fillér kárpótlást sem kap. A joggyakorlat értelmében tehát az életfogytiglani ítélet ma is érvényes. Románia az egyetlen közép-kelet-európai ország, ahol az egykori politikai foglyokat alanyi jogon nem rehabilitálták.

Nagyon reméltem, hogy Sólyom László magyar, és Traian Bănescu román államfő 1956 erdélyi áldozatainak adózó csíkszeredai főhajtásán szóba kerül: a román állam, a román büntetés-végrehajtási intézmények feladata felkutatni a kivégzettek nyughelyét, és a biztos ismeretek birtokában megszervezni az áldozatok újratemetését! Erre már csak azért is szükség lett volna, mert a magyar–román államfői találkozó, a megemlékezés helyszíne maga is számottevő véráldozatot hozott: 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáte temesvári börtönében 51 éves korában kivégezték a csíkszeredai származású tanítót, Tamás Imrét (a család tragédiáját mindenél jobban bizonyítja, hogy az árván maradt két kislánya és egyetlen fia minden esztendőben a halottak napi megemlékezésen az édesapjuk börtönből kiadott, alvadt vérrrel teli nagykabátjára borult rá, mert az volt a „sír”), Tamás Dezső pénzügyi tisztviselőt – Tamás Imre féltestvérét –, aki, bár Alsóbarbatyeniszkronyban, a Zsil völgyében született, 57 évre szabott élete során mindvégig csíksomlyóinak vallotta magát, és a Csíkcsomortánban született, de Csíktaplocán lakó, 58 éves Orbán István tisztviselőt, földművest.

A megemlékezések sorából mindig fájdalmasan kimarad a nyolc erdélyi magyar áldozat felsorolása, akiket a szovjet tankok segítségével hatalomra került Kádár János

bíróságai ítélték halálra, juttattak a bitófára vagy a kivégzőosztag elé. Ez azért fontos, mert a hivatalosan számon tartott 225 kivégzett négy százaléka erdélyi. Budapesten az elsők között végezték ki a marosvásárhelyi születésű Dudás Józsefet és a Krassó-Szörény megyéből származó Szabó Jánost, a Széna téri harcok legendás parancsnokát. Mindkettőjüket 1957. január 19-én végezték ki, a fellebbezési lehetőség megtagadása után.

Az ötven évvel ezelőtt kivégzett áldozatok nagy száma, a politikai perekben hozott rendkívül súlyos ítéletek alapján 1958 az egyik legvéresebb, legdrámaibb esztendőként maradt fenn az erdélyi magyarság második világháborút követő kollektív emlékezetében.

Továbbra is fenntartom, amit tanulmányaimban, köteteimben többször megfogalmaztam: a véres retorzióhoz, a példátlan megtorlásokhoz közvetve hozzájárult a Kádár János vezette magyar párt- és kormányküldöttség 1958. február 20-a és 29-e közötti romániai, erdélyi látogatása, illetve az ott elhangzott utalások „az ellenforradalmárgyanús” elemek példás megbüntetésére. A látogatást eredetileg 1957 szeptemberére időzítették, de közös megegyezéssel 1958 februárjára halasztották.¹

A küldöttségben részt vett: Kádár János, az MSZMP KB első titkára, államminiszter, Apró Antal, a kormány első alelnöke, Kállai Gyula államminiszter, az MSZMP KB titkára, Némety Károly, az MSZMP KB tagja, Sebes István külügyminiszter-helyettes, Keleti Ferenc bukaresti magyar nagykövét. Kállai Gyula 1958. február 25-én a marosvásárhelyi „Simó Géza” bútorgár kultúrtermében fogalmazta meg mindazt, ami egyfajta felhívás volt az 1956-os forradalom eszméivel való azonosulásért, azzal rokonszenvező, börtönökben sínylődő, román és magyar politikai foglyok példás megbüntetésére. Kállai Gyula azon túlmenően, hogy kijelentette: „Megmondjuk világosan: nekünk semmiféle területi igényünk sincs. Azt tartjuk, hogy Magyarországnak van épp elegendő

MASOLINO DA PANICALE: SZENT JULIANUS
Firenze, Seminario Maggiore del Castello

földje, hogy azon – testvéri egyetértésben a szomszéd népekkel – felépítse a maga szocialista hazáját...”, elképesztő módon csúsztatott, amikor azzal folytatta; a magyarországi „ellenforradalom” elsősorban Románia területi integritására jelentett veszélyt. E sorok írója minden egyes 1956-os magyarországi programot, tervezetet alaposan áttanulmányozott, ezek ismeretében minden kétséget kizáróan egyértelművé vált: csak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatói és a város diákjai fogalmazták meg követeléseik 16. pontjaként, hogy a magyar kormány nemzetközi fórumokon vesse fel, képviselje a határon túli magyarok ügyét. Egerben, Sopronban elhangzott egy-két irredentának minősíthető kijelentés, de azokat azonnal elhallgattatták, és Egerből a szomszédos népek nyelvén műsorokat sugároztak.

Kállai Gyula még azt is kijelentette, hogy most az ellenforradalmárok példás megbüntetése következik. 1958. február 28-án a magyar küldöttség tiszteletére Kolozsváron az állomás előtti téren szerveztek rövid gyűlést. Kádár János valójában „továbbgondolta” Kállai Gyula „eszmefuttatását”: „Mi természetesen elsősorban forradalmárok vagyunk. A határok problémája csak alárendelt kérdés...”

Ahogy Vincze Gábor az említett kronológiájában fogalmazott: „Ebből és Kállai beszédéből a román pártvezetés azt a következtetést vonja le az elkövetkező hónapokban, hogy Budapest levette a kezét az erdélyi magyarságról, és Bukarest szabad kezet kapott az asszimilációs politikájához.”

Mindez a politikai perek folyamatában azonnal lecsapódott: a magyar küldöttség valahol Nagyenyed és Kolozsvár között utazott a vonaton, amikor 1958. február 27-én a Kolozsvári Katonai Törvényszék példát statuáló ítéletet hozott a Fodor Pál, csíkszeredai vasútépítő mérnök és társai perében: az elsőrendű vádlottat, Fodor Pált, a magyar–román lakosságcsere tervéért 25 év kényszermunkára, Hajdu Géza, Szentmártoni Bálint, Szócs Ignác Ferenc-rendi szerze-

test, és Csiha Kálmán, 1990 utáni erdélyi református püspököt 10-től 20 évig terjedő börtönbüntetéssel sújtották.

1958. május 30-án a temesvári Május 1. munkásklubban ítéletet hirdettek a Szoboszlai-per 57 vádlottja perében: 10 vádlottat halálra, a többit 3 év börtönbüntetésről 25 év szigorított fegyházbüntetésig, illetve életfogytiglani kényszerszolgálatra sújtották. A negyvenhét vádlott esetében összesen 1300 év börtönbüntetést hirdettek ki. A felbontások visszautasítása után előbb a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma, majd 1958. augusztus 22-én a Nagy Nemzetgyűlés elnöksége megerősítette az alapfokon hozott ítéleteket. A halálos ítéleteket – a kivégzési jegyzőkönyvek tanúsága szerint – 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáé temesvári börtönében végrehajtották, a holttesteket átadták a börtön parancsnokának, Bodor századosnak. A kivégzésekre 1958. szeptember 1-jén éjszaka 23 és 24 óra között került sor. A korszak nemzeti összetételének arányában a kivégzés amolyan román–magyar–sváb „koprodukció” volt.

1958. október 4-én a nagyváradi-velencei művelődési házban ítéletet hirdettek az érmihályfalvi csoport perében: a 31 vádlott közül hármat, Sass Kálmán érmihályfalvi református lelkészt, dr. Hollós István volt hadbíró századosot – aki egy másodpercet sem gyakorolta a hivatását, mert a fronton harcolt –, Balaskó Vilmos érolaszi református lelkészt halálra ítélték. Az utóbbi ítéletét Balaskó Nándor szobrászművész hathatós közbenjárására életfogytiglani kényszerszolgálatra változtatták. Ez azzal a szerencsével járt – ha szabad így fogalmaznom –, hogy Balaskó Vilmos 1983-ban a teljes megvakulása előtt – ami a börtönbeli kínszerek, szenvedések következménye volt – papírra vethette börtönelményeit. Ezekből az egyedülálló feljegyzésekből ismerhetjük meg a romániai börtönök siralomházát, azok hangulatát.

Sass Kálmánt és dr. Hollós Istvánt 1958. december 2-án a szamosújvári börtönben végezték ki.

A két, kivégzésekkel végződő politikai pert e sorok írója monografikusan 2007-ben a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál megjelent két vaskos, összesen 1600 oldalas kötetben bemutatta.

Tény: Szoboszlai Aladár a Keresztény Dolgozók Pártja programjának kidolgozásával, a román–magyar, esetleg román–magyar–osztrák konföderáció eszméjének megfogalmazásával jelentős lépéseket tett a politikai pluralizmus, az Európai Unió eszméjének közép-kelet-európai meghonosításáért.

Sass Kálmán a kisebbségi és az erdélyi kérdés megoldásának kulcsát a kantonális Magyarország és Románia megteremtésében látta, ahol a kantonok határai egyben nem nyelvi határok is. A bukaresti, konstancai vagy moldvai magyar éppen úgy tagja a magyar kantonnak, mint a székelyföldi tömbmagyarság. Ugyanez érvényes a szász, szerb, ukrán, török-tatár kantonra is. Ő volt az egyetlen, aki napokon át semmit nem vallott, és súlyos megveretése ellenére a bírósági tárgyaláson minden, belőle erőszakkal kicsikart vallomását visszavonta. Tanulmányaiban tiltakozott a ma olyan divatos „szórványmagyarság” definíció ellen, azt megalázónak, lesajnálóknak tekintette.

Az erdélyi 56 egyik legnagyobb teljesítménye, hogy a legvadabb terror, diktatúra ellenére – amikor az ország bármelyik állampolgára akár egyetlen, „hazaárulásnak” minősített gondolat papírra vetéséért az életével is fizethetett! – a kisebbségi, az erdélyi kérdés megoldására négy terv, alternatíva született. A két, már említett peren kívül, dr. Dobai István „ENSZ-memoranduma” az erdélyi magyarság jogfosztását az Egyesült Nemzetek Szervezete elé akarta tárni: báró Wesselényi Miklós 1848. június 18-án Klauzál Gábor földművelési, ipari és kereskedelmi miniszterhez írott levele alapján az erdélyi kérdés megoldását a régió Magyarország és Románia közötti megosztásában és a lakosságcserében látta. Fodor Pál a székelyföldi hagyományokra, Paál

Árpád „székely köztársaság”-tervére, Páll Gábornak a Csíki Magánjavakért folytatott küzdelmére alapozva, Erdély független, azaz a történelmi Máramarostól kiindulva, egész Erdélyt kettészelő megosztásában, és ugyancsak a lakosság-cserében látta a lehetséges megoldási alternatívát.

Összehasonlítva a mai, a teljesen veszélytelen körülmények között kidolgozott autonómiatervekkel, a babérkoszorú és elismerés mindenképpen az erdélyi magyar ötvenhatosokat illeti meg.

Szoboszlai Aladár eszméi és tanulmányai

„Végeredményben miről van szó Közép- és Kelet-Európában? Arról, hogy ezen a területen szétrobbantak a történelmi államok és a történelmi nemzetek keretei, és az összes itt élő nemzetek egymás közötti határai vitássá váltak.

[...] Mindenki, aki e terület konszolidálásával foglalkozni kezd, rövid időn belül úgy érzi, hogy az örülethez kerül közel, mert teljességgel elvész a különféle oldalról felhozott elveknek és érveknek a tömkelegében. Ez azonban merő optikai csalódás. Ha felismertük azt a történelmi folyamatot, mely e területen döntő volt, akkor rájövünk, hogy Közép- és Kelet-Európában minden határprobléma, mely a szó komoly értelmében probléma, két szempont szembenállásából származik: az egyik valamiféle történelmi állapot, status quo, történelmi érzelem vagy igény szempontja, a másik az etnikai, nyelvi hovatartozás szempontja.”²

Nem véletlenül idéztem a 20. század egyik legnagyobb magyar gondolkodójának, Bibó Istvánnak az erdélyi kérdést is érintő gondolatait, ugyanis az 1956-os négy erdélyi – „hazaárulási per”-ként ismert – szervezkedési kísérlet vezetői ugyanúgy az erdélyi kérdés megoldása alternatívájaként latolgatták a föderációt és a lakosságcserét, akárcsak Bibó. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eszmeiségé-

hez kapcsolódó erdélyi mozgalmak vezetői: Szoboszlai Aladár, dr. Dobai István, Sass Kálmán és Fodor Pál – mivel más szempontok szerint próbálták meg leírni (vagy kezelni) a helyzetet – más következtetésekre jutottak.

Gyorsan hozzá kell tennünk: a négy erdélyi tervezet egyike sem mérhető Bibó István egyetemes és európai összefüggéseket, történelmi háttérrel, mélységeket és magasságokat feltáró elemzéséhez, megoldási javaslataihoz. Ennek a legkézenfekvőbb oka: Dobai István kivételével egyikük sem ismerte Bibó István politológiai tevékenységét, ui. 1956-ig Bibónak csupán a fentebb idézett munkája jelent meg, az *Új Magyarország* című hetilap füzetes kiadványaként, 1946-ban.

Dr. Dobai István, kolozsvári nemzetközi jogász, Buza László – a szegedi, 1940-től a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem professzora és rektora – közvetítésével ismerkedett meg Bibó István nevével és munkásságával. Dobai és Bibó jogbölcseletet és nemzetközi jogot egyaránt Buza Lászlótól tanult. Dobai István a Bolyai Tudományegyetem nemzetközi jog tanszékén 1948-ig, az egyetemről való eltávolításáig Buza László tanársegéde volt. Sajnos objektív történelmi okok miatt nem sikerült Dobai Istvánnak az a terve, hogy a magyar forradalom napjaiban – a Budapesten tartózkodó Varga László református lelkész közvetítésével – az erdélyi kérdéssel kapcsolatosan kikérje Bibó István részletes véleményét. Az első találkozón csak annyit jegyzett meg: a berendezkedő új hatalom prioritásai között nem szerepel az erdélyi kérdés. A Varga László által egyeztetett második időpontban, 1956. november 2-án, Bibó Istvánt államminiszterré nevezték ki. Így kettejük találkozásából annyi lett, hogy Varga László épp csak integethetett az autóba beszálló Bibó István államminiszternek, majd a Romániába tartó autóbuszok egyikével visszatért Kolozsvárra.³

Bibó István és Szoboszlai Aladár eszmeiségében egyetlen metszéspontot vélünk fölfedezni, azt, amelyet Bibó így

fogalmazott meg: „Demokratának lenni mindenekelőtt annyit tesz, mint nem félni...” Bibó István az európai állam- és nemzetépítés technikáinak ismerőjeként jut el a *félelem elutasításáig*, míg Szoboszlai a kommunista rendszer megdöntésének, az erdélyi kérdés – ill. a magyar–román viszony – rendezésének elfogadható modelljeit keresve érkezik el ugyanoda.

El lehet játszani a gondolattal: milyen tervet dolgozott volna ki Szoboszlai Aladár a politikai pluralizmus és a többpártrendszer megteremtésére; a kommunista hatalom Magyarországon és Romániában egyidejűleg történő megdöntésére; a „dunai konföderációs állam” megteremtésére, ha ismeri Bibó István munkásságát. A kérdés természetesen költői, hiszen egészen más premisszákból indult ki Bibó és egészen másokból Szoboszlai.

Mindez nem összehasonlítás akar lenni, hiszen, Bibó Istvánnal szólva, a „legnagyobb félrefogás” egy remekművet és egy kellő szakirodalom hiányában, hevenyészve összeállított dolgozatot egy kalap alá venni, csupán jelzem, hogy Szoboszlait is ugyanaz a kérdés foglalkoztatta, amire Bibó az 1947. évi párizsi békeszerződés aláírása előtt hívta fel a figyelmet:

„A demokráciának területi kérdésekben egyetlenegy direktívája van, és ezt úgy hívják, hogy önrendelkezési jog. Lehet nem hivatkozni erre a jogra, de komolytalan dolog a demokráciára való hivatkozással indokolni azt, hogy egy terület lakossága oda kerüljön, ahova nem akar tartozni.”⁴

Miközben Szoboszlai *Confederatio* című dolgozatában utópisztikus eszméket fogalmaz meg, Kossuth Lajosnak a Duna-Szövetség eszmerendszerére és az 1918-ban összeomló Osztrák–Magyar Monarchia tapasztalataira épít, Bibó István a maga gyémánt logikájával szétzúzza a dunai államszövetség egész mítoszát: „A Habsburgok birodalma, mikor megalakult, éppen olyan alkalmi, 'nemzet'-közi dinasztikus államkapcsolat volt, mint az aragon–szicíliai, angol–hanno-

veri stb. kapcsolatok. Mikor megszületett, minden volt, csak az nem, aminek képzelni szokták: »dunai állam.«⁵

Bibó István a közép- és kelet-európai határkérdések megoldásánál egyenesen „kártékony és közveszélyes” babonaként említi a „nemzetfeletti federáció” létesítését: „... ezen a vidéken volt már egy nemzetfeletti federáció, a Habsburgok birodalmának formájában, és ez éppen azért robbant szét és merítette el ezt az egész területet a kétségbeesztő bizonytalanság hullámaiba, mert nem tudott kielégítő belső elhatárolódásokat létrehozni a benne egyesült nemzetek között. A federáció olyan, mint a házasság: nem szabad elintézetlen problémákkal belemenni, mert az a lényege, hogy új perspektívát, s vele rengeteg új problémát ad fel, nem pedig az, hogy bármiféle tisztázatlan kérdés elintézését vele megtakarítsuk. Bármiféle leendő federáció csakis úgy fog működni, ha előbb a határok terén kialakul az a minimális stabilizálódás, amely a federációba egyesülés lélektani feltétele. A nemzetek akkor és csak akkor szoktak federációba egyesülni, ha mindegyiküknek van annyi féltlenivalója, hogy a federáció biztonságának szükségét érzik.”⁶

A bibói gondolatok fényében válik igazán egyértelművé, hogy az oly sokak által dédelgetett Dunai Konföderáció-eszme zsákutca volt a javából.

Szoboszlai Aladár a magyar–román viszonyt elemezve – csakis azt! – eljutott a mindkét részről tapasztalható virulens nacionalizmus, a magyar részről tapasztalható querulans (örökösen panaszkodó) felfogás elítéléséig, de nem jutott el a Bibó által megfogalmazott nyelvi nacionalizmus megbélyegzésének eszmei és szellemi magaslataira: „azok a nemzetek, melyeknek történelmi határa mellett nyelvrokrok éltek, vagy melyeknek már nem is voltak történelmi határai, kitértek az összes nyelvtársak egyesítésének programját; azok pedig, melyeknek történelmi területén más nyelvűek éltek, kitértek az egynyelvű állam programját.

Mindkét törekvésnek egy volt a lényege: etnikai tényezőkkel alátámasztani a politikai lét bizonytalanságát. [...]

Közép- és Kelet-Európa országai azért féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s minthogy féltek, nem is tudtak azokká válni. Így a félelem, a veszély állandó érzésében szabállyá vált mindaz, amit az igazi demokráciák az igazi veszély órájában ismernek: a közszabadságok megkurtítása, a cenzúra, az ellenség 'bérence'-inek, az 'áruló'-nak a keresése, a minden áron való rendnek, vagy a rend látszatának, s a nemzeti egységnek a szabadság rovására való erőltetése.⁷⁷

Szoboszlai Aladár érdeme, hogy világosan látta: az előítéletekkel terhelt és elmergesedett magyar-román viszony alakulásában fontos szerepet játszott a megkésett állam- és nemzetépítés, a történelmi status quo összetartó erőinek meggyengülése, a periférikus földrajzi-gazdasági helyzet: „Nemrég Magyarország a Német-római Császársághoz tartozott, régi európai volt, Románia pedig balkáni; mindkettő megszokta a maga világát. Az 1900-as évektől egy új világba estek, Európa Közép-Keletébe, s nem tudják még hogyan viselkedjenek. [...]

Románia független volt, csak a tenger nem volt az övé, az aranybányák nem voltak az övéik, a nemzeti bank külföldé volt, minden nagyvállalat külföldé volt. Ennek cserében szabad volt románul beszélni, írni és szidni a magyarokat. A nagy árat a románság is érezte, annyira benne volt a sovinizmusban. A legnagyobb árat is hajlandó volt megfizetni, csak engedélyezzék neki a sovin nemzeti politikát. Vele szemben a trianoni Magyarország Horti [sic!] bukásáig független volt: mert nem volt semmije, határain belül még románjai sem, akikkel veszekedhetett volna. Ha Magyarországon lett volna az olaj, az arany, a tenger, akkor már az első napokban rátették volna a fejüket [kezüket]. Amint később rá is tették fejüket [kezüket] a dunántúli olajra. [...]

Tárjunk fel még több diszkréciót: hogyan gondolkodik ma, tíz év orosz világ után a román és a magyar? Tudomásul

vették, hogy van egy közös ellenfelük, de úgy vélik, nincsenek közös barátaik. A román az angoltól várna, hogy támogassa őt a magyarral szemben, a magyar pedig az amerikaiaktól. Uraim, elképzelésük naiv, a két 'nép' ma jóban van. A szituáció nem a régi, nincs már központi német s nyugati demokrácia, csak egy Nyugat van. Csak a Kelet s Nyugat között választhatnak, s azt hiszem, a Kelettel jóllaktak. Románia ma, ha a Nyugathoz akar tartozni, döntenie kell a magyar barátság mellett. [...]

Az oroszok pedig, akár a kommunista, akár a szláv Oroszország Erdélyt újra Romániának fogja ígérni, s a herce-hurcának sohasem lesz vége. De ha az erdélyi román a Confederatios államban tényleg otthon fogja érezni magát, akkor még buzdítólag fog hatni a Kárpáton túli románságra is. Akkor igazán értékelni fogja a regáti román is Erdély nyugati jellegét... Tessék elképzelni, milyen hosszú utat kell megtennünk, míg a románság tudatosan egy fedél alatt akar élni a magyarsággal.”⁸

Szoboszlai Aladár idézett gondolata – úgy tűnik – még évtizedeken át aktuális marad. Úgy látta: ha a Keresztény Dolgozók Pártja „romániai román pártja s a magyarországi pártja mindkét helyen egy időben kormányra jut”, akkor megvalósul a magyar–román, később a magyar–román–osztrák konföderáció, s ezzel az elintézésre váró kérdések is önmaguktól megoldódnak.

Szoboszlai és az erdélyi kérdés alternatíváinak keresésében sors- és mártírtársai – éppen az egyetemes és európai modellek ismeretének hiányában – egyfajta axiómának tekintették: Erdélyben a lakosság kevertsége miatt nem lehet igazságos határt vagy határokat húzni. Oly sok szempont van, hogy bármilyen határrendezés nyomán valamelyik fél elkerülhetetlenül sérelmet szenved. Erdélyben a történeti status quo és az etnikai szempont ütközik. Nem látták azt, hogy Közép-Kelet-Európa etnikailag legkevertebb területén, a Bánságban, a románok és a szerbek – igaz, nagyha-

talmi segédlettel – viszonylag rövid idő alatt megtalálták a maguk „végleges elhatárolódását”, csak a román–magyar viszony alakulását terhelték az 1919–1920-ban a ‘levente-pörrel’ elkezdődött súrlódások, ennek ellenére a régió bizonyos mértékig a tolerancia szigete maradt. Ez az 1956. október 30–31-i temesvári egyetemistatüntetésen, a diákság 12 pontos programjának megfogalmazásakor, az 1989. évi rendszerváltás idején valóban európai mércével mérhető román–magyar–szerb megbékélést eredményezett.

Szoboszlai Aladár és vádlott-társai egyik fatális tévedése az volt, hogy túlságosan nagy reményeket fűztek az 1955. évi genfi konferenciához, a ‘genfi szellem’ közép-kelet-európai ‘földindulásszerű’ hatásához.

Reményeik nem is voltak teljesen megalapozatlanok, 1955 januárjában megszűnt a hadiállapot a Szovjetunió és Németország között, 1955 májusában elismerték az NSZK szuverenitását. Ugyancsak májusban a négy győztes nagyhatalom államszerződést kötött Ausztriával, s ezzel Magyarország nyugati szomszédja önálló és semleges állammá vált. Megkezdtek a szovjet csapatok kivonását Ausztriából, s ezzel felcsillant a remény, hogy Közép-Kelet-Európából is kivonulnak a tíz éve ‘ideiglenesen ott állomásozó’ – tulajdonképpen megszálló – szovjet csapatok.

Hruscsov és Bulganyin belgrádi Canossa-járása, a nyilvános önkritika és bocsánatkérés Titótól, az 1955. július végi csúcstalálkozó a három nyugati nagyhatalom és a Szovjetunió között, Adenauer kancellár szeptemberi moszkvai útja, a német hadifoglyok hazatérése, mind-mind azt sugallták, hogy nemcsak a hidegháborús hangulat enyhült, hanem a két nagyhatalom – az USA és a Szovjetunió – szóértése is arra készítette a közép-kelet-európai értelmiségi csoportokat, hogy terveket dolgozzanak ki a szabad választásokra, a többpártrendszer megteremtésére, vagy éppen a szocializmus megdöntésére.

Borbándi Gyula, aki a Szabad Európa Rádió tudósítójaként részt vett az 1955. okt. 27.–nov. 4. és nov. 8–16. közötti, genfi kormányfői, ill. külügyminiszteri értekezleten, emlékirataiban világosan utal arra, hogy mennyire túlzottak voltak a közép-kelet-európai országok, a szovjet blokk értelmiségének és lakosságának elvárásai.⁹

1955 nyara és ősze között már több jel arra mutatott, hogy a Szovjetunió – és vele együtt a béketábor több állama – a 'genfi szellemet' csak szavakban hirdeti, de nem hajlandó a tettekgig eljutni. Már a kormányfői genfi konferencia is csak sovány eredményeket hozott, a négy nagyhatalom külügyminiszterei pedig az európai biztonságról, a német kérdésről és a kelet-nyugati kapcsolatokról tárgyaltak. A nyugatiak az európai biztonságot összekapcsolták a német egység gondolatával. Csak olyan európai biztonsági rendszert tudtak elképzelni, amelyben megszűnik Németország kettéosztottsága.

Moszkva úgy vélte: ha Németország egyesítése nem az ő feltételei szerint valósul meg, az fenyegetni fogja a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamai biztonságát. Eden külügyminiszter előterjesztését a két Németország egyesítéséről a Szovjetunió nem fogadta el.¹⁰

Genfben tehát a fő téma a béke és a leszerelés – beleértve az atomfegyverek ellenőrzését – kérdése volt, valamint a két Németország problémája. Szó sem volt szabad választásokról, politikai pluralizmusról. Ahogyan a Szabad Európa Rádió kommentárja fogalmazott: a genfi tanácskozás csak megbeszélés volt, nem diplomáciai értekezlet.

Nagy 'eredménynek' számított, hogy Eisenhower amerikai elnöknek sikerült beiktatnia a 'rab népek' ügyét az egész világ tudatába. Az 1955. évi genfi konferencia egyesek szerint nem volt más, mint a status quo fenntartására irányuló szovjet törekvés. A nyugatiak belenyugodtak ebbe.

Szoboszlai Aladár és 56 társa vakon hitt abban, hogy a 'genfi szellem' Közép-Kelet-Európában is gyökeres változá-

sokhoz vezet. Szoboszlai ennek reményében véglegesítette a KDP programját, s építette ki az ország egy részét lefedő konspiratív hálózatát.

A bukást azonban már a mozgalom magzati állapota magában hordozta...

Ma már egyértelmű: a román kommunista diktatúra idején a legkegyetlenebb retorziót a Szoboszlai Aladár nevéhez kapcsolódó államellenes összeesküvés vonta maga után. A különben igen ellentmondásos habitusú, Bánságban született és tevékenykedő pap elméleti munkássága és hihetetlenül naiv mozgalomépítése azonban megérdemli az utókor figyelmét, már csak a tanulságok okán is.

* * *

Szoboszlai Aladár tanulmányai, dolgozatai – bár korántsem közelítik meg Bibó munkáinak letisztult tökéletességét – továbbgondolásra készítenek. Stefano Bottoni „hontalan forradalmár”-nak nevezi.¹¹ Vekov Károly Szoboszlai Aladár „egyszemélyes elméleti munkásságát” emeli ki.¹² Szoboszlai Aladár életművének, munkásságának nem a magányosság a legfőbb jellemzője, hanem az a töretlen hite, hogy a genfi konferencia nyomán, a 'genfi szellem' kiáradása következményeként a szovjet blokkban törvényes lehetőség nyílik majd a politikai pluralizmusra, a többpártrendszer megteremtésére, s a román–magyar konföderáció révén az erdélyi kérdés is megoldható.

Szoboszlai Aladár életműve szervesen kapcsolódik a mintegy kétszáz évet átölelő, az erdélyi kérdésre választ, kezelési módot, alternatívát kereső tervekhez, javaslatokhoz, programokhoz. Szűk körben ugyan, de terjesztette, népszerűsítette, más nyelvekre is lefordította a dolgozatait, bízva azok szélesebb körű hatásában. A Fodor Pál nevével fémjelzett csoporttal is volt kapcsolatuk, Mikó Lászlót és Mezei Mózes Leventét mindkét perben kihallgatták, csupán azért

ítélték el őket a Szoboszlai-perben, mert ennek kapcsán korábban vették őrizetbe őket.

Szoboszlai Aladár elméleti munkásságának kezdete teológiai tanulmányainak idejére tehető. Az 1958. április 18-i nyílt tárgyaláson készült kihallgatási jegyzőkönyv szerint: „A dolgozataimat 1945-től kezdve írtam, ezek valóban a jelenlegi rendszerrel szemben ellenségesek és a Szovjetunióról ellenséges kritikát tartalmaznak. Az 1945 és 1950 között írt dolgozatok történelmi tanulmányokat és az Erdélyben lezajlott politikai jellegű kérdéseket tartalmazták.

(...) 1950-ben hallottam: az ENSZ-ben megtárgyalták, hogy a népi demokratikus országokban szabad választásokat tartanak. Erről 1955 nyarán Genfben a nagyhatalmak kormányfőinek találkozásán is tárgyaltak.”¹³

Ezzel a beismeréssel tulajdonképpen tisztázódott az a több tanulmányban is olvasható téves állítás, miszerint az első dolgozatok megírására csak az 1950-es évek elején került sor. Ugyanilyen fontos a pártalapítással kapcsolatos első megbeszélések időpontja is. Szoboszlai 1948 őszétől 1951 szeptemberéig Pécskán volt segédlelkész. A Lukács István kereskedővel folytatott tárgyalások során vetette fel: ha nálunk is szabad választások lesznek, alakítsunk „egy labourista típusú keresztény pártot”.¹⁴

Erre a megbeszélésre 1951 szeptembere előtt került sor. A leendő párt elnevezése is fokozatosan kristályosodott ki. *A kevesek uralma* című, Müller Jenő pécskai paptársa által átírt dolgozatában *keresztényszocialista pártról* írt.¹⁵

Rövid életének legtermékenyebb időszaka a pécskai és az aradi segédlelkészi szolgálatához kapcsolódik. A ránk maradt és a Szekuritáé által elkobzott dolgozatainak egyik vezérfonala a *keresztény erkölcsiség* védelme és fenntartása. Állításaival lehet és kell vitatkozni, de a ma is érvényes megállapításai egyetemes, az egész emberiséget érintő kérdésekre figyelmeztetnek: „...Istent nem lehet szeretni az em-

ber szeretete nélkül: a kereszténység örök elve ez, az egész szentírás emellett érvel.

[...] Fegyverrel meg lehet hódítani egy országot, el lehet foglalni az egész világot, de fegyverrel nem lehet meghódítani egyetlen embert sem. Nekünk nem kell az az ember, aki fél.

Engem az sem érdekel, hogy mit mondanak az emberek, nekem az az ember kell, aki este miután letette a kalapácsot, leült az ágya szélére és el kezd gondolkodni. Ez az igazi ember.”¹⁶

Furcsa kettősség: miközben a gondolkodás – mai szóhasználattal: az önmegvalósítás – liberális eszméit hangoztatta, úgy látta, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a *szabadkőművesség*, a liberális életvitel elterjedése nyomán a bűnözés, a morális erózió egyre fokozódott: 1927-ben 15 ezer gyilkosság történt, s 4 millió dollár értéket loptak el.¹⁷

1957. október 4-én Parascan Ioan százados, a Belügyminisztérium Temesvár tartományi igazgatósága bűnügyi osztálya parancsnokhelyettesének vezetésével házkutatást tartottak Wirth Gabriella lakásában, ahol megtalálták Szoboszlai dolgozatait: *Nagyhatalom, Feldúlt otthonok, Stratégia, A vezérkar, Stratégia a romok fölött, A fix pontig, XXX, Áldozatok és áldozottak, Kevesek uralma, Confederatio*, és *A K.D.P. (Laborista párt)*¹⁸ címet viselő tanulmányokat.

A grafológiai vizsgálatot végző szakember megállapította: minden tanulmány Szoboszlai Aladár alkotása, a KDP programja pedig Reusz Miklós írógépén készült. Ezt az írógépek szigorú nyilvántartási rendszerében gyerekjáték volt megállapítani. Az eddigi ismertetések Szoboszlai Aladár tanulmányai közül elsősorban a *KDP programját* és a *Confederatiót* emelik ki, holott a szocialista rendszer, a marxista-leninista ideológia legélesebb kritikája a többi tanulmányban található.

Az osztályharc igazi drámája nemcsak abban áll, hogy munkatáborba hurcolták a középosztályt, a kisiparosokat,

a parasztság tehetősebb részét, hanem a magán- és családi életben bekövetkezett rombolásban is.

„Az osztályharc, mint 'legfőbb jó' létjogosultságot követelt a családban is. Az ember ember ellen gyakorlatát alkalmazzák a gyerek és szülő, a feleség és férj között.

A szovietnek [sic!] vannak hősnői, mint Ana Pauker miniszternő, aki érdemeit azáltal nyerte, hogy férjét akasztófára juttatta elhajlás miatt.¹⁹ A pártvonal érdekeltségei fontosabbak voltak a családi boldogságnál.

[...] Négyéves korban már figyelmeztetni kell az óvodás gyermeket, nehogy elmondja nevelőnője előtt azokat, amiket otthon hallott szülejétől, mondjuk a nagy tanítómesterről vagy az öt éves tervre vonatkozólag. A gyerekek már négyéves korban választania kell a szülei konzervativizmusa és szeretete, meg a pártérdelkség között. Először lélekben, majd fizikailag is el kellett szakadnia apjától, anyjától. Ez a négyéves gyermek, amikor az atya ellen lázadozik, s a feleség a férje ellen, nem tudja még, hogy a Szovjetben mégis van egy hely, ahol újra mind találkoznak, a gyermek, az apa, és a feleség is, ez a hely a börtön...

A családot a Jóisten is a gyermek gyámoltalansága miatt rendelte²⁰ – írta a *Feldúlt otthonok* című tanulmányában.

(Folytatjuk)

TÓFALVI ZOLTÁN

Jegyzetek

¹ Vincze Gábor: Történeti kronológia – romániai magyarság, 1956–1959. In: *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Főszerkesztő: Stefano Bottoni. Pro-Print Könyvkiadó, 2006, 400. p.)

² Bibó István: A kelet-európai kisállamok nyomorúsága (1946). In Bibó István: *Összegyűjtött munkái*. S. a. r. Kemény István és Sárközi Mátyás. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadása, Bern, 1981., 1. kötet, 234., 236–237. p. – Kiemelés az eredetiben.

³ 1956-os Intézet Bp., Oral History Archívum (OHA), 476/1992. interjú Varga Lászlóval. 55–62. p. – Varga László rekonstruált naplójegyzetei az 1956. okt.–23-nov. 4. időszakról lásd: ACNSAS Fond penal, nr. 104., 1. kötet, 242–245. p.

⁴ Bibó István: Békeszerződés és demokratikus érdem s érdemtelen-ség. In: Bibó István: *Összegyűjtött munkái*. 1. kötet, 193. p.

⁵ Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*. i. m. 205. p.

⁶ Uo. 239–240. p.

⁷ Uo. 207., 222–223. p.

⁸ ACNSAS, Fond penal, nr. 157., 11. kötet, 496–515. p.

⁹ Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben*. A Szabad Európa Rádió története. Bp., 1996. 183–193. p.

¹⁰ Uo. 191–192. p.

¹¹ Stefano Bottoni: A hontalan forradalmár – Reflexiók Szoboszlai Aladár ügyére. In: *Magyar Kisebbség*. 2004/3., 143–151. p.

¹² Vekov Károly: Kitérés kísérlet – A Szoboszlai-per. *i. m.*, 102–129. p.

¹³ ACNSAS, Fond penal, nr. 157., 13. kötet, 109. lap, verzó.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo., 11. kötet, 410. p.

¹⁶ Uo., 406. p.

¹⁷ Uo., 410–411. p.

¹⁸ ACNSAS, Fond penal, nr. 157., 10. kötet, 17. p.

¹⁹ Ana Paukerre vonatkozó ismeretei nem pontosak. Ana Pauker (Codăerți, 1893. - Bukarest, 1963.): az RKP tagja, egyik vezetője, 1947-től Románia külügyminisztere. Zsidó származású, eredeti neve: Hannah Robinsohn. 1922-ben a férjével, Marcel Paukerrel együtt letartóztatták. 1941-ben – fogolycseré révén – a Szovjetunióban telepedett le. 1944. augusztus 23-a után szovjet egyenruhában tért vissza Romániába. Az immár legális Román Kommunista Párt meghatározó személyisége lett. 1947-ben külügyminiszternek nevezték ki, „Szoknyás Sztálin”-nak is nevezték. 1952-ben félreállították, kozmopolitizmussal és frakciózással vádolták. Sztálin halála után már nem ítélték el, hanem kényszerlakhelyet jelöltek ki a számára. Élete utolsó éveiben francia és német nyelvből fordított a Politikai Kiadó részére. Szoboszlai Aladár tévedett, amikor azt állította, hogy Ana Pauker akasztófára juttatta a férjét.

²⁰ ACNSAS, Fond penal, nr. 157. Szoboszlai Aladár dolgozatai, írásai. 10. kötet, 34–35. p. A tanulmány keltezési időpontja: 1954.

EDUARD BENEŠ
és Csehszlovákia
mint homogén szláv állam

Trianon után a közép- és kelet-európai történészek műveiben immár kilenc évtizede kifejezésre jutott, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia háborúvesztésében és feldarabolásában döntő szerepet játszottak az állami függetlenségre törő belső erőtényezők, személyiségek. Mindez vonatkozik a versailles-i, a trianoni és a neuilly-i békeszerződésekre. Magyarországgal kapcsolatban a hazai szakirodalom főleg a cseh Tomáš G. Masaryk személyével és működésével foglalkozott és tartotta fő „ellenségünknek”, míg társának, Eduard Benešnek csak a „mellékszerepet” juttatta.

A magam részéről – aki a Felvidékről származom – úgy látom, hogy a magyar szakirodalom túl keveset foglalkozott Benešsel. Ezért az alábbiakban – legalább egy rövid tanulmány keretében – megkísérlem az ő személyét és történelmi szerepét úgy ismertetni, ahogy az a valóságban kihatott Trianonra, a Monarchia felbomlására, majd a két világháború közötti időszakra.

„Beneš műve Masarykkal kezdődik, Masaryk műve Benešsel folytatódik. A közös mű: Csehszlovákia. A csehszlovák állam önélkülük talán sohasem jött volna létre. Csehszlovákia csaknem kizárólag Masaryk és Beneš személyes tehetségének, ügyességének, szorgalmának köszönhetette létét” – e szavakkal kezdődik a felvidéki Borsody Istvánnak a cseh államférfiúról írt műve. Az idézett rész nem csupán szellemes, hanem egyben valóságghű megállapítás a Csehszlovák Köztársaság külügyeinek irányítójáról. Beneš

Masaryk után 1948-ig az államelnöki tiszteletet töltötte be, és a második világháború alatt a Londonban székelő csehszlovák emigráns kormány vezéralakjaként döntő szerepet játszott abban, hogy állama az 1947. évi párizsi béketárgyalásokon ismét a győztesek között foglalhatott helyet.

Beneš elképesztően gyors karriert futott be. Szorgalom és tehetség juttatta el a kozlanyi parasztházból a prágai Hradzsínba. Ami a szellemi, kulturális megalapozottságát illeti, különösen a francia dolgok érdekelték. Párizs lesz később második hazája és legnagyobb politikai győzelmeinek a színhelye. 1905-ben ott iratkozik be a Sorbonne-ra, és barátkozik össze az 1905-ös forradalom orosz emigránsaival, akik elmélyítik szláv öntudatát.

Szabadkőműves gondolkodóvá válik, és ez megalapozza későbbi széles körű kapcsolatait a hasonlóan gondolkodó francia politikai elitel. A Monarchiát illetően kezdetben még a trializmus – vagyis egy osztrák–magyar–cseh vezetés – híve, de 1915-ben megjelent közismertté váló pamfletje, a *Détruisez l'Autriche-Hongrie!* (Romboljátok le Ausztria-Magyarországot!). Ez már egy olyan szerző szellemi terméke, aki minden ellen támad, ami valaha is az Osztrák–Magyar Monarchiával összefüggött.

A beneši politikát illetően nagyon tanulságos Fejtő Ferenc könyve (*Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria-Magyarország szétrombolása*. Bp., 1990. 430 o.). Fejtő azt hangsúlyozta, hogy milyen jelentős befolyást gyakorolt Beneš annak idején az Osztrák–Magyar Monarchia szétrombolására.

Fejtőt említett könyve szerint Benešnek sikerült meggyőznie az angol-francia-amerikai diplomáciát, hogy milyen fontos az új demokratikus Európa pillérét képező Csehszlovákia számára, hogy határait több száz kilométerrel kiszélesítse, és ezáltal dunai hatalommá válhat. Fejtő ugyanakkor kifejtette, hogy a Sorbonne-on végzett Beneš korlátozottabb szellemi képességekkel rendelkezett, mint Masaryk, viszont

„zseniálisabban értett a diplomáciai intrikákhoz”, az emberi kapcsolatok lebonyolításához és a szervezéshez. Amint Fejtő írja róla: „Világfi volt, azé a világé, amelyet fiatalon ismert meg, hiszen húszéves korában megjárta már Párizst, Londont és Berlint. Jogi és politikai ismereteket szerzett a jogi egyetemen, a Collège de France-ban és az államtudományi karon.” Majd azt is megírja róla Fejtő, hogy folytatta Masaryk művét a cseh kolóniák megszervezésében Franciaországban, Angliában és az Egyesült Államokban. És már 1916. március 16-án a Sorbonne-on megtartott összejövetelen 140 válogatott személyiség jelenlétében nyíltan kimondta, hogy „meg kell semmisíteni a Habsburg-birodalmat és visszaállítani a csehszlovák nemzetet”!

Ami a francia kapcsolatokat illeti, Beneš főleg a köztársasági elnök és a külügyminiszter közvetítésével igyekezett privilegizált kapcsolatokat létesíteni. Ebben nagy segítséget kapott Charles Loiseau-tól, akibe dalmát felesége átplántálta osztrákgyűlöletét, és 1909-ben a *La Bohème slave et la crise autrichienne* (A szláv Csehország és az ausztriai válság) című könyv megírására ihlette. Őt emiatt száműzték az Osztrák-Magyar Monarchiából.

Beneš franciaországi kapcsolatainak köszönhette azt is, hogy egy hasznos emlékirat született a háború alatt, Pierre de Margerie-től, akinek a főnöke a francia katonai vezetés egyik ismert személyisége: Pichon volt. Ebben Margerie méltatta a csehek viselkedését a háború alatt, és kiemelte a szövetségesek szempontjából méltatható érdemeit. Idézően Beneš, hangsúlyozta: Csehország, Morvaország és Szlovákia „mattot adhat a pángermanizmusnak”.

Beneš nem csupán jó francia kapcsolatokkal rendelkezett, de felhasználta hazai politikai barátait is. Így például propagandavállalkozásában segítette őt a szlovák nacionalista Milán Štefaník, aki már 1912 óta francia állampolgár volt, és a mentoni csillagvizsgáló kutatójaként kitűnő összeköttetésekkel rendelkezett a konzervatív francia arisztokrácia köré-

ben. Így Beneš Štefaniknak köszönhette, hogy megismerhette és megnyerhette eszméinek Sauerweint, az újságíró, aki attól kezdve gondoskodott arról, hogy újságja, a *Le Matin* kedvezően tálalja a cseh problémákat. Beneš természetesen megértette Masaryk ama haditervét, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolását a legelső lépésnek kell tekinteni.

Ugyanakkor Beneš Nagy-Britanniában támogatást kapott egy ismert újság, a *La Nouvelle Europe* (Az Új Európa) kiadásához, majd ezen felbátorodva tette közzé a már említett címmel *L'Autriche-Hongrie* (Ausztria-Magyarország) közzétett broszúráját. Mindezek alapján, ismerve Masaryk és Beneš nyugat-európai tevékenységét, nem alaptalanul állította Beneš, hogy az övék volt „a világháborúval, annak fontosságával és értelmével kapcsolatos egyetlen teljes, szintetikus koncepció” (Fejtő i. m: 345–347. o.).¹

A Benešről szóló irodalomban arról eddig kevés szó esett, hogy még londoni tartózkodása idején Wickham Steed és Seton-Watson segítségével kapcsolatot létesített az olasz sajtóval is. Így a legfontosabb újságokkal: az *Il Secolo*val, a *Corriere della Sera*val és a *Popolo d'Italia*val, továbbá Salveminiel és egész sor más politikussal, újságíróval. – De Beneš londoni barátai – akiket állandóan tüzelt – megdölgözték Franciaország nagykövetét és munkatársait is.

A nyugati kapcsolatok révén – és ezt is hangsúlyoznunk kell – Masaryk és Beneš közreműködésével létesítettek egy intézetet, amely a pszichológiai háború egyik leg-hathatósabb eszköze lett. Ugyanakkor Beneš kijelentette, hogy a háború éveit illetően – amint Fejtőnél olvashatjuk – „számukra a legnehezebb időszak 1917 volt, amikor az osztrák, német és a vatikáni békeoffenzívák miatt a szövetséges politikusok szívében szüntelen zűrzavaros, fájdalmas belső harc dúlt”. (350. o.)

¹ Fejtő Ferenc: *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*, Minerva, 1990.

Beneš a francia lapok közül a *Détruisez*-ben is kifejti magyarellenes propagandáját. Nála a germán, az osztrák és a magyar „brutalitás” egy töről fakad. Ezért írja rólunk: „A magyarok oszlopos tagjai a közép-európai elnyomók bandájának.” Mivel szerinte a magyarok felelősek a világháború kitöréséért, ezért úgy kell gátat vetni a német Drang nach Ostennek, ha a győztes hatalmak feldarabolják a történelmi Magyarországot, mert „ezt kívánja a humanizmus, az örök béke és Európa érdeke”. Nem alaptalanul nevezte Lloyd George memoárjában szerencsétlen körülménynek, hogy Csehszlovákiát a béketárgyalásokon nem a bölcs Masaryk, hanem a rövidlátó Beneš képviselte.

A két világháború között Beneš – Franciaországon kívül – a Szovjetunióhoz kötötte országa sorsát, és hazája védelme érdekében sürgette a Szovjetunió bevonását az európai politikába. S mivel Lengyelország és a Szovjetunió között mindig feszült volt a viszony, a cseh külpolitika az orosz segítség reményében kezdettől fogva feláldozta Lengyelország barátságát. Ugyanakkor Beneš magyar vonatkozásban azzal a céllal kezdeményezte a kisantant hatalmak (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) szövetségét, hogy ily módon elszigetelje Magyarországot Európától. Még nagyobb befolyásra tett szert a nemzetközi politikában, amikor 1935-ben az agg Masaryk lemondott tisztéről, és Beneš lett a köztársaság elnöke. Ekkor, a Drang nach Osten idején, 1937-ben Beneš képes volt kijelenteni, hogy Ausztriával kapcsolatban inkább az anchluss, mint a Habsburg-restaurációt tudná elképzelni. És 1938-ban a müncheni politika diadalmaskodott is, amikor szeptember 29-én Anglia és Franciaország kormányfői hozzájárultak ahhoz, hogy a hitleri Németország bekebelezze a Szudéta-vidéket. Magyarországhoz viszont november 2-án már a nyugati hatalmak nélkül létrejött bécsi döntés értelmében 12 400 km² területtel visszakérült egymilliónyi lakosság, amelynek 85 százaléka volt magyar.

Ilyen események közepette mondott le Beneš 1938. október 5-én a németek bábfigurája, Emil Hácha javára elnöki tisztéről, hogy azután október 22-én Londonba repüljön, és megkezdje második emigrációs tevékenységét. Ekkor 54 éves volt, pontosan tíz évvel fiatalabb, mint amikor Masaryk az első világháború kitörése után megkezdte nyugati emigrációs szereplését. Neki – Benešsel ellentétben – a német–szovjet háború kitöréséig megnyilatkozásai bizonyos fokú objektivitásról tanúskodtak. Például 1940. április 5-én a magyar–szlovák határ kérdésében ezt vallotta: „A magam részéről azt hiszem, hogy Szlovákiában nem kapjuk vissza régi határainkat, de nem is érdekünk, hogy emiatt újból elrontsuk viszonyunkat a magyarokkal. Főleg azért nem, mert így indokolja a szlovákok viselkedése a múltban és a jelenben.”

Amikor viszont a világháborús események egyre inkább a győztesé vált nagyhatalmaknak kedveztek, ez a körülmény jelentős mértékben kihatott a csehszlovák emigrációra és főleg Eduard Benešre. Ugyanis csakhamar kiderült, hogy neki döntő szerep jut a Magyarország elleni eseményekben. Így történhetett, hogy Beneš nem csupán a Szovjetunió vezetőivel tud megfelelő kapcsolatokat kiépíteni, hanem országa vezető kommunista pártjával, a Moszkvában működő Gottwald-féle vezetéssel is. Ezért e régióban a politikai vezetők közül egyedül ő kerülhetett vissza a „trónra”, a Hradzsínba reá váró köztársasági elnöki székbe. Ezt megelőzően Beneš még angliai tartózkodása idején, 1945. február 16-án a londoni rádióban elhangzott beszédében tudatta a világgal, hogy az új köztársaság nemcsak a német, hanem a magyar kisebbséget is fel óhajtja számolni.

Ilyen előzmények után a csehszlovák emigráció nyugati és keleti vezetői 1945. március 22-től március 29-ig Moszkvában tanácskoztak, egyeztetve nézeteiket a Szlovák Nemzeti Tanács meghívott küldöttségének álláspontjával. Majd március 31-én vonatra szálltak, és az új kormány – a kriptokommunista Fierlingerrel az élen – megérkezett Kassára,

hogy április 4-én átvegye a hatalmat. Másnap Csehszlovákia akkori ideiglenes fővárosában kihirdették a 16 fejezetből álló kormányprogramot. Beneš diktatori hatalma ugyan megszűnt, de az általa aláírt dekrétumokkal jelképesen is a csehszlovákiai német és magyar kisebbség sírásójává vált. Ugyanis a mindenkori csehszlovák álláspont kialakításában Eduárd Benešnek volt döntő szerepe, aki sohasem titkolta, hogy a machiavellizmus híve. Tekintettel arra, hogy teljhatalma volt a Londonban székelő Csehszlovák Nemzeti Bizottmányban, érthető, hogy hazája ügyében mindenkor az ő befolyása érvényesült. A csehszlovák elnöki iroda titkára, Jan Smutny így jellemezte őt: „Hiányzik nekünk egy lelki- leg nagy ember. Beneš kitűnő taktikus és stratégia, a jelenkor legnagyobb Machiavellije, de tömegeket nem tud magával ragadni... Beneš a mi szerencsénk... egy gondolkodásra és munkára született masina, minden emberi érzelem nélkül, de a maga győzteségeivel.”

Benešnek és emigránstársainak a magyar kérdésben vallott „cikkakkjaira” számos jellemző példa áll rendelkezésünkre. Még 1939. október 17-én, a párizsi Csehszlovák Nemzeti Bizottmány első ünnepélyes deklarációjában ezt olvashatjuk: „Masaryk és Štefanik szellemében... el vagyunk szánva a szabad és demokratikus Csehszlovák Köztársaság kiharcolására és védelmére, annak a köztársaságnak, mely az állam minden nemzetéhez igazságos lesz... (Kiemelés V. K.) és valamennyi polgár egyforma jogára és egyenlő kötelességére épül.” (Különös, hogy ezt a dokumentumot nem idézi a cseh és szlovák történetírás!) Amikor Nagy-Britannia kormánya elismerte a csehszlovák Nemzeti Bizottmányból alakult ideiglenes kormányt és Beneš elnöki jogfolytonosságát, első üzenetében, 1940. július 24-én nem habozott a kisebbségek felé békejobbot nyújtani, és demokratikus elveket hangoztatni: „Ünnepélyesen meghirdetem mindezeket a politikai és jogi alapelveket, és hangsúlyozom, hogy ezek az elvek valamennyiünkre érvényesek, államunk minden polgárára,

a nemzet minden tagjára, csehekre, szlovákokra, németekre, kárpát-orszókra és a többiekre is nálunk odahaza." A magyarok ugyan csak a „többiek” gyűjtőfogalmában szerepelnek, de nyilván rájuk is vonatkozott a megnyilatkozás, ha a németeket sem zárta ki a jogokból.

A kisebbségi kérdés kezelésének demokratikus megnyilatkozásai két évig, 1939 szeptemberétől 1941 szeptemberéig jellemezték a londoni csehszlovák kormány magatartását. Még a magyar–szlovák határ kérdésében is „rugalmasságot” tanúsított Beneš a szovjet–német háború kitöréséig.

A Szovjetunió elleni háború megindítása Hitler részéről rövidesen érezte a hatását a csehszlovák emigrációnak a kisebbségeivel kapcsolatos állásfoglalásaira. Mihelyt Nagy-Britannia kormánya 1942 szeptemberében jóváhagyja a németek Benešek tervezte kitelepítését Csehszlovákiából, ezzel megpecsételődött a több mint hárommillió szudétánémet sorsa. Beneš azonban a szociáldemokrata Wilhelm Jaksch képviselőnek – aki az emigrációját szintén Londonban töltötte – 1943. január 10-én írt levelében már leszögezi, hogy ő hasonló álláspontot vall a kérdés „megoldásában” a magyar kisebbséggel kapcsolatban is. Ezzel szemben hangsúlyoznunk kell, hogy Anglia – Beneš ismételt kérése ellenére – nem tette magáévá ezt az elképzelést. (Egyébként jellemző Beneš álnokságára, hogy amikor 1943 májusában találkozott az USA-ban Vámbéry Ruzstem professzorral – akit még az első világháború utáni csehszlovákiai emigrációs idejéből ismert –, kifejtette előtte, hogy „Magyarország demokratikus átalakulása után a helyzet megváltozik, és az új Magyarország ebben a kérdésben is megértésre fog találni a Csehszlovák Köztársaságnál.” A naiv Vámbéry – Károlyihoz hasonlóan – persze hitt a mézesmázos beneši szavakban...)

Beneš már 1943 nyarán megkapta a szovjet kormány beleegyezését a szudétánémet kérdés kitelepítési megoldásához. Viszont amikor Amerikában járva, kihallgatáson jelent meg Rooseveltnél, az elnök nem volt hajlandó a ma-

gyarok kitelepítéséről tárgyalni. És ekkor még Moszkva sem fogadta el a magyar kitelepítésről szóló csehszlovák tervet. Ennek ellenére a CSKP vezetőivel folytatott megbeszélésén Beneš hangsúlyozta: a magyarokkal szemben is érvényesíteni fogják az áttelepítés módszerét, amelyet megkönnyít az a lehetőség, hogy a szlovákiai magyar lakosságot kicserélhetik a magyarországi szlovákokért. E félrevezető manőver nem akarta figyelembe venni azt a ténytet, hogy egy esetleges lakosságcsere keretében nem lehetett volna háromnegyedmillió magyart kicserélni negyedmilliónál kevesebb magyarországi szlovákért. Mindenesetre Gottwald, a CSKP főtitkára, a londoni kommunista csoportnak (Clementis, Novomeský) küldött tájékoztatásában 1943. december 21-én hangsúlyozta, hogy a háború utáni politikai „tisztogató” akció végén „a Csehszlovák Köztársaságnak szláv nemzeti állammá kell válnia”. Sőt: az internacionalizmust, marxizmus-leninizmust valló csehszlovák pártfőtitkár 1944 májusában már a magyar kisebbséggel szemben a nyílt erőszak szükségességét tette magáévá. És 1945 márciusában Gottwald szövegezte meg a kassai kormányprogram hírhedt VIII. fejezetét a nemzeti kisebbségek kollektív jogfosztásáról.

Fábry Zoltán 1946 májusában a csehországi deportálásról és lakosságcseréről megírta és vezető értelmiségiekhez el is juttatta a magyar politikatörténet egyik legmegrendítőbb írását, amelynek címe: *A vádlott megszólal*². (Szélesebb körben csak az 1968-as publikáció után vált ismertté.) Ebből idézek az alábbiakban: „Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodásabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelvén nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok és némán, és ha kell, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szegyen-

² Stósz, 1946. május.

MAESTRO DI SERUMIDO: MADONNA GYERMEKÉVEL
Galeria degli Uffizi

és félelemterhes élete. És az ok? Egyetlen tény, vádak vádja: *magyarságom.*"

Benešék már úgy léptek a volt Csehszlovák Köztársaság területére, hogy előzetesen Moszkvában megfogalmazták a kassai kormányprogramot, és 1945. április 4-én „jelképesen” átvették a hatalmat. A tizenhat fejezetből álló kormányprogramban főleg a VIII., a XI. és a XV. fejezet taglalta a magyarok jövőendő „jogállását”. A kormányprogram VIII. fejezete nem csupán az állampolgári jogaiktól fosztotta meg a magyarokat – és természetesen a németeket –, hanem jelezte az államigazgatás teljes „megtisztítását” is a nem szláv elemektől. A XI. fejezet kimondta a magyar földbirtok elkobzását, a XV. fejezet pedig a nemzetiségi iskolák bezárását. Majd következtek azok a rendeletek, amelyek a magyar kisebbség teljes jogfosztását írták elő. Így a Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottja 1945. április 7-én rendeletet adott ki, amely a demokratikus jogok gyakorlásából zárta ki a nem szláv elemeket, és kikötötte, hogy a helyi nemzeti bizottságoknak is csak szlovákok lehetnek a tagjai. Ugyanez a rendelet szabályozta a komiszárok kinevezését a magyar lakosságú községekben. Ebben a rendeletben már nincs szó arról, amit még az állampolgári jogfosztás alkalmából formálisan megtettek, hogy kivételt kell tenni a magyar antisziszttákkal.

Az alábbiakban legalább felsorolásszerűen meg kell említenünk, hogy milyen jogfosztó intézkedésekre került sor:

- a magyarok vagyonának állami felügyelet alá helyezése;
- a magyar közalkalmazottak elbocsátása, nyugdíjuk megvonása;
- a magyar nyelvhasználat betiltása az egyházi szertartásokon;
- a magyar hallgatók kizárása az egyetemokről;
- a magyar kulturális, társadalmi egyesületek feloszlatása, vagyonuk elkobzása;

- a magyarok házaikból, lakásaikból kártérítés nélkül kitehetőek;
- a magyarok üzleteinek, műhelyeinek zárgondnokság alá vétele;
- a magyarok bankbetéteinek befagyasztása;
- tilos a magyar nyelvhasználat a közhivatalokban (bíróságokon, postán stb.);
- magyar nyelvű újság- és könyvkiadás tilalma;
- magyarnak rádiója nem lehet;
- magyar ember polgári keresetet nem indíthat, vádló nem lehet;
- magyarok közmunkára bármikor, bárhová, bármenynyire időre igénybe vehetők – államérdekből”.

Ilyen előzmények után 1945. május 9-én, a győzelem ünnepén mondta Beneš: „...a németek és magyarok túlnyomó részének el kell tőlünk mennie. Ez végérvényes elhatározásunk... Népünk már nem élhet németekkel és magyarokkal közös hazában.”

A dekrétumok nyomán elrendelt kollektív jogfosztás csak nyitánya volt a magyarok csehországi deportálásának, amely mintegy 70 ezer lélekkel gyengítette a szlovákiai magyarság sorait. Majd következett a világtörténelemben példa nélküli rendelet: a „reszlovakizáció” végrehajtása. A cseh és a szlovák vezetés azt remélte, hogy ezekkel az intézkedésekkel majd sikerül teljes mértékben felszámolni a magyarságot.

Amikor ily kegyetlenséggel és vészes módon sújtott le a szlovákiai magyarságra a kollektív jogfosztás, írta meg Fábry Zoltán a már idézett *A vádlott megszólal* című megrázó erejű jankiáltását. De nem kapott rá választ.

A beneši dekrétumok aláírása után a csehszlovák fél óriási propagandakampányba kezdett Magyarországon, hogy az itt élő szlovákokat áttelepedésre bírja. A propaganda főleg az érzelmekre kívánt hatni. A fő érvek között szerepelt, hogy Csehszlovákia győztes állam, és Magyarország mint vesztes, háborús veszteségei és kötelezettségei miatt

még évtizedekig súlyos gazdasági körülmények között lesz kénytelen élni. De más érveket is hangoztattak. Mindezekről jómagam, mint a magyar külügyminisztérium Pest megyei összekötője a csehszlovák bizottságnál, egy 1946. szeptember 5-i jelentésemben – többek között – így írtam: „Általános tapasztalatom volt, hogy az érintett lakosság kezdettől fogva a mai napig ki volt és ki van szolgáltatva a csehszlovák propagandisták tevékenységének. Autóikon a legelhagyatottabb falu szlovák lakosságát is eléri és megagitálják. Olyan helyeket, ahová magyar hivatalos részről senki be sem teszi a lábát. (Ugyanis a magyar összekötőnek csak vonat, autóbusz és kocsifogat áll rendelkezésre, autó nem. – V. K.) A csehszlovákok leggyakoribb érvei: minden szlovákot, akár akar jönni, akár nem, kiviszünk. Akik nem jelentkeznek, azok csak 30 kilós csomagokkal jöhetnek. Egy másik változata propagandájuknak, hogy akik nem jelentkeznek, azokat a magyarokkal együtt Szibériába telepítik az oroszok. A visszajelentkezőket (akik szép számmal akadnak) azzal rémítik, hogy azokat magyar részről politikailag megbízhatatlannak minősítik és internálni fogják.”

A hivatalosan felvett jegyzőkönyvek – és ezt mint a magyar külügyminisztérium összekötője a csehszlovák bizottságnál tanúsíthatom – mind súlyos vádakkal illetik a csehszlovák bizottság propagandistáit gátlás nélküli, erőszakos, egyezményesértő és erkölcsi szempontból is kifogásolható munkájukért. Köztudomású ugyanis, hogy a csehszlovák bizottságnak minél több szlovák jelentkező gyűjtése lehetett cél. Ezt bizonyítják pl. az olyan esetek, amikor – jegyzőkönyv van róluk – volt keretlegény, vagy más, erkölcsi-politikai szempontból kifogásolható személy kihozatalát ígérik arra az esetre, ha az illetőt hozzátartozói beírják a kitelepülők közé. Szép számmal – mint „szlovákok” – olyanok is, akik attól tartottak, hogy szélsőjobboldali politikai múltjuk, magatartásuk miatt kettétörhet itteni életpályájuk, karrierjük.

Ilyen körülmények között nem volt irigylésre méltó a lakosságcserét végrehajtó magyar szerv helyzete. Áttelepítési kormánybiztossá Jócsik Lajost, míg az áttelepítendő magyarok érdekvédelmét ellátó meghatalmazottá Wagner Ferencet 1946. július 12-én nevezték ki Pozsony székhellyel.

A csehszlovák kormány – annak érdekében, hogy a magyarság létszámát minél kisebbre csökkentse és a nép-cserén túl megmaradó magyarokat egyoldalúan áttelepítse Magyarországra – 1946. július 17-én kiadta a *reszlovakizáció*-ra vonatkozó hirdetményt. Ez a rendelet abból a (valótlan és történetietlen) állításból indult ki, hogy a felvidéki magyarság valójában eredetileg szlovák elem volt, csak az évezred folyamán „elmagyarosodott”, és most lehetőséget kap a „reszlovakizációra”. Ráadásul a prágai külügyminisztérium és a pozsonyi hivatalok szakértői a magyarság felszámolását célzó akciók kitervezésekor teljesen irreális adatokból indultak ki: a magyarországi szlovákok háború utáni létszámát 540 000-re (!) becsülték, és mindössze 600 000 csehszlovákiai magyart vettek számításba. Jelentős részüket „elmagyarosodott szlovák”-nak tekintették, a „reszlovakizációtól” és a többi magyarelles intézkedéstől azt remélték, hogy a szlovákiai magyarság „eltűnik”.

A „visszaszlovákosítási” akciót mint a szlovákiai magyarság létszámának további csökkentésére irányuló „belső intézkedést”, egy 1946 júniusában elfogadott kormányhatározat indította el, amelyet a pozsonyi Belügyi Megbízott Hivatal 1946. június 17-én részletes utasításokkal egészített ki. Ennek alapján alakították meg a reszlovakizációs bizottságokat és kézbesítették ki az idézéseket. A családfelek számára lehetővé tették, hogy a bizottság előtt tagadják meg nemzeti-ségüket, és családtagjaikkal együtt térjenek vissza „eredeti” nemzetiségükhöz: a szlovákhöz.

Az akciót Anton Granatier, az áttelepítési hivatal részéről így indokolta: „A szlovákok és a csehek nemzeti állama akarunk lenni, s az is leszünk. Ebbe a hatalmas programba az

is beletartozik, ami már egész Szlovákiában folyamatban van: a reszlovakizáció! Megkezdjük az akciót, amelynek keretében mindenkinek, aki úgy érzi, hogy származására nézve szlovák, lehetősége nyílik, hogy önként kinyilvánítsa, vajon szlovákká akar-e válni annak minden következményével együtt, vagy az állampolgárság nélküliek sorsában akar-e osztozni." Tehát nem titkolták, hogy aki megmarad magyarnak, az elveszti az állampolgárságát. Sőt azzal is megfenyegették a megjelenteket, hogy konfiskálják a földjeiket, elkobozzák családi házukat, megvonják tőlük az élelmiszerjegyeket, sőt még szülőföldjüket is el kell hagyniuk.

A reszlovakizációs bizottságok tevékenysége 1946. június 17-én kezdődött és július 1-jén ért véget. Végül is a családtagokkal együtt a bizottságok 326 679 főt nyilvánítottak reszlovakizáltnak. Közben a csehszlovák kormány 1946. augusztus 26-án a pozsonyi magyar meghatalmazott útján átadta az áttelepítésre kijelölt mintegy 106 398 személy névjegyzékét. Ehhez járult volna a már említett nagy és kis háborús bűnösök jegyzékében szereplő mintegy 75 000 személy családtagjaikkal együtt. A magyar kormány azonban nem fogadta el a háborús bűnösök névjegyzékét, és átvételük feltételül az 1946. május 15-ig hozott jogerős ítéletet szabta, valamint közölte még, hogy a 16. sz. véghatározat alapján nem tudja megkezdeni a népcserét, és ragaszkodott annak semmissé nyilvánításához. Erre válaszul a csehszlovák fél elrendelte a csehszlovákiai magyar lakosság egy részének cseh- és morvaországi deportálását. Ennek előzményéhez tartozik, hogy a csehszlovák külügyi államtitkár, Vladimír Clementis, a prágai parlament külügyi bizottságában 1946. október 31-én megfenyegette a magyar kormányt, kijelentvén: habár a párizsi konferencia nem járult hozzá Csehszlovákia egyoldalú magyarellenes intézkedéséhez, „a végleges megoldást – mondotta – a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is.” (*Pravda*, Pozsony, 1946. november 1.)

Az ugyancsak Pozsonyban megjelenő *Národná Obroda* nevű hivatalos lap 1946. november 13-i száma hasonlóan vélekedett a szlovákiai magyarok sorsáról. „Jogunk van – írja – a magyarokat asszimilálni és minden eszközzel nemzeti államot teremteni Csehszlovákiából! Minthogy a magyarok nem hivatkozhattak kisebbségi jogokra, utolsó lehetőségünk csakis a magyarok belső széttelepítése lehet Csehszlovákia különböző területein.” – A csehszlovák kormány földművelésügyi minisztere, Július Duris még határozottabban nyilatkozott erről az erőszakos, egyoldalú elintézésről, amikor bejelentette, hogy hamarosan megkezdődik a csehszlovákiai magyar kérdés végleges rendezése, mégpedig úgy, hogy a magyarokat a szudétanémet vidékre telepítik át. (*Pravda*, Pozsony, 1946. nov. 16.)

Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtására a szlovákiai településügyi hivatal kapott megbízást. A Hivatal 1946. november 4-én 12.771 – I – 1946. szám alatt bizalmas rendelkezést adott ki „a szlovákiai magyarok átcsoportosításáról”, áttelepülésükről jelenlegi lakóhelyükről Csehország területére. A rendelkezés szerint fegyveres kényszerrel a szudétanémet vidékre telepítik át a 23 szlovákiai magyar járásból mindazokat a magyarokat, akik nem kerülnek át Magyarországra a lakosságcsere-egyezmény alapján. A rendelet kimondja, hogy az áttelepítés kényszerű, és a kényszerű áttelepítést a 80-as közmunkadekrétum alapján hajtják végre. (1. §.), továbbá intézkedik arról is, hogy az áttelepülésre kijelöltek nyomonát el kell kobozni (4. §.)

A fentieknek megfelelően a kényszeráttelepítés 1946. november 17-én megkezdődött. A településügyi hivatal előre megállapított térbeli és időbeli deportálási rendje szerint a szlovák katonaság és csendőrség zárta le a Duna menti magyar községeket, és azokban a telepítési hivatal által kijelölt családfőknek közmunkáról szóló határozatot kézbesítettek, amely szerint a magyar családfőt behívják mezőgazdasági munkára – béresnek vagy cselédnek – valamelyik cseh

nagybirtokoshoz vagy nagygazdához. A lakosság, míg a kényszertranszport meg nem történt, a helységet nem hagyhatta el, és rövid idő – nem egy esetben néhány óra – alatt kellett felkészülnie az eltávozásra.

A deportálásra kijelölteket a katonaság és a csendőrség marhavagonokban szállította el Csehországba. Akik ellenálltak, megkötözve dobálták be őket a vagonokba. A kijelölt családfőnek magával kellett vinnie feleségét és gyermekeit, sőt még az általa eltartott családtagokat is, bár erre a rendelet nem adott módot, sőt éppen ellenkezőleg: a nős magyarokat is csak a legnagyobb szükség esetén lehetett volna közmunkára igénybe venni. Azt is közölték a szerencsétlenekkel, hogy otthonukba többé nem térhetnek vissza, még akkor sem, ha a családfő netán munkaképtelenné válik, beteg, esetleg rokkant lesz. Megjegyzendő, hogy a kényszerű deportálások a mezőgazdasági munkák szünetelése és már a tél beállta idején történtek. A szállítás – 20–22 C-fokos fagyban, nyitott teherautókon zajlott, és sokan (csecsemők, öregek) megfagytak útközben. A szlovák hatóságok a deportálásra az 1945-ben megjelent 88-as számú elnöki dekrétumot használták ürügyül, de azt teljesen kijátszották. A dekrétum alapján ugyanis közérdekű munkára legfeljebb egyévi időtartamra lehetett kötelezni a 16–55 éves férfiakat és a 18–45 éves nőket. De a rendelet nem adott volna módot arra, hogy bárkit is mezőgazdasági munkára kötelezzenek és magángazdasághoz kirendeljének.

Összehasonlítva a törvényt és a szlovákiai magyarok elhurcolását, világosan kitűnik, hogy a közmunkarendelethez való hivatkozás csak ürügyül szolgált a szlovákiai magyarok széttelepítésére. Ezt a tényt egyébként a szlovák telepítésügyi hivatal említett bizalmas rendelete is tartalmazza.

A deportálások óriási riadalmat keltettek a felvidéki magyarok körében. Sokan rémületükben Magyarországra menekültek, és miközben egyesek a jeges Dunán keresztül akarták az utat megtenni, a folyóban lelték halálukat.

Szerencsére a csehszlovák kormánynak a nemzetközi fórumokon nem sikerült minden kitervelt szörnyőséghez hozzájárulást kapnia. Így nagyon fontos volt, hogy a párizsi békeértekezlet 1946. október 16-án nem hagyta jóvá a csehszlovákiai kérelmet, hogy 200 ezer magyart egyoldalúan áttelepítsenek Magyarországra, és úgy döntöttek, hogy a felek közvetlen tárgyalásokon rendezzék a szlovákiai magyar kisebbség sorsát. Ennek ellenére a kényszerkiköltöztetések gyors ütemben folytak, hogy ily módon a magyar kormányt rákényszerítsék a lakosságcsere megkezdésére. Végül is a csehszlovák fél 1947. február 23-án beszüntette a magyar családok deportálását, és hajlandó volt arra is, hogy az ingóságok elvitelének az ügyét a magyar–csehszlovák vegyes bizottsággal újratárgyalassa. Így is mintegy 60 ezerre becsülhető a Cseh- és Morvaországba deportáltak száma.

Ilyen előzmények után kezdődött meg 1947. április 12-én a magyar–csehszlovák lakosságcsere. Miután számos nyitott kérdés maradt, amelyben nem született megegyezés (pl. a személyi és a vagyoni kvóta, a társadalmi rétegződés az áttelepülők kiválasztásában, az ún. háborús bűnösök áttelepítése), ezért Jócsik Lajos kormánybiztos, a csehszlovákiai magyarság egyik köztiszteletben álló vezetője, egy nappal a lakosságcsere megkezdése előtt, április 11-én lemondott hivataláról. Utóda Hajdú István, az Országos Földhivatal vezetője lett. Pozsonyban az áttelepítés irányítását Berecz Kálmán március 4-én mint a meghatalmazott helyettese, majd 27-én mint teljes jogú meghatalmazott vette át. A főkonzul Wagner Ferenc lett.

Fontos eseménynek kell tekintenünk, hogy 1947. április 9-én az áttelepítendő és a már áttelepült magyarok összefogására és megsegítésére Budapesten megalakult az Új Otthon szövetkezet, amely kiadta hasonló nevű újságját. Munkatársai között ott található a szlovákiai magyar értelmiség színe-java: Szalatnai Rezső, Peéry Rezső, Dobossy László, Kovács Endre, Vass László, Horváth Ferenc,

Krammer Jenő. A csehszlovák fél még az 1947. augusztus 26-án átadott névjegyzékben szereplők közül kijelölte azokat a családokat, amelyeket a Magyarországból áttelepülő szlovák családok ellenében akart kicserélni. Közben folytak a kormánydelegációk tárgyalásai, amelyek a pöstyéni jegyzőkönyvvel zárultak. Itt – egyebek között – megállapodtak a társadalmi rétegződésben is. Eszerint a kijelöltek 67,6%-a legyen földműves, 14,5%-a iparos, 3,4%-a kereskedő, 3,9%-a értelmiségi és 10,6%-a egyéb foglalkozású. A háborús bűnösök kérdésében viszont nem tudtak megegyezni, ezért ebben döntőbírónak az ENSZ főtítkárárt gondolták felkérni, amiből azonban nem lett semmi.

Közben naponta gördültek át a magyar határon a magyarokat és holmijukat szállító szerelvények, és a szlovák telepítésügyi hivatal megkezdte – egyoldalúan – a háborús bűnösök áttelepítését is. Ezek közül az első transzportban 82 személyt adtak át, holott közülük 1945. május 15-ig csak 52 személyt ítéltek el. Végül is erélyes tiltakozásra az akciót szlovák részről lefűjták. De gond volt az is, hogy 1948 elején a magyar áttelepítési kormánybiztos közölte Gyöngyösi külügyminiszterrel, hogy a paritásos csere 1947 végéig erősen aktív magyar mérleget mutat. Éppen ezért a lakosságcsere már csak azért is fel kellett volna függeszteni, mert a magyar–csehszlovák vegyes bizottság pozsonyi ülésén 1948 februárjában megállapítást nyert, hogy a csehszlovák fél több megállapodást nem tartott be. Így például átlépte a vagyoni kvótát, amelynek lényege, hogy a magyarországi – általában a szegényparaszti rétegekhez tartozó – szlovákokkal szemben főleg a gazdag paraszti rétegekből jelölték ki a szlovákiai magyar áttelepülőket.

1948. március 1-jén – a téli szünet után – tovább folytatódott a lakosságcsere, de a diszparitást nem sikerült eltüntetni, eliminálni, mert az áttelepülésre jelentkezett szlovákok közül egyre többen vonták vissza áttelepülési szándékukat, ugyanis közben 1948 tavaszára Magyarországon a gazda-

sági konszolidáció komoly jelei mutatkoztak. Hogy ne növeljék tovább a diszparitást, a magyar áttelepítési kormánybiztos igyekezett letiltani a szlovákiai magyar áttelepülők indítását, majd a külügyminiszterrel egyetértésben 1948. június 12-én felfüggesztette a lakosságcsere további folytatását. Miután állami vonalon nem jött létre megegyezés, a két kommunista párt vette kézbe az ügyet, és augusztus 5. és 7. között megegyezés született arról, hogy a lakosságcsere 1948 végéig befejezik. Ezt a megállapodást magyar részről Heltai György, szlovák oldalról Daniel Okály írta alá. Egyébként a szlovák fél addig sem tartotta be a paritást.

Magyarországra áttelepült 76 616 magyar, míg Szlovákiába került 60 257 szlovák. Ezen kívül több mint 10 000 volt azoknak a száma, akik már a deportálások idején menekültek át Magyarországra. Az ún. háborús bűnösök száma is a magyar létszámot terhelte.

Ami a lakosságcsere gazdasági és társadalmi arculatát illeti, érdemes megjegyezni, hogy a magyarok hátrahagytak Szlovákiában 160 000 kat. hold földet, szemben a szlovák áttelepülők 15 000 kat. holdjával. Magyar részről 15 700 ház maradt Szlovákiában, ezzel szemben a szlovák áttelepülők mindössze 4400 házat hagytak maguk után Magyarországon.

Mindezt tudnunk kell a Beneš által aláírt elnöki dekretumokkal kapcsolatban. Már csak azért is, mert – mint a fent említett hivatalos dokumentumok bizonyítják – ő volt a német és a magyar kisebbségek ellen hozott kollektív jogfosztás értelmi szerzője, végrehajtója és a „tisztának” nevezett szláv lakosságú Csehszlovákia kiagyalója. Más kérdés az, hogy a sztálini politikával a kommunista hatalmi rendszer megteremtése a Szovjetunió közép- és kelet-európai befolyási övezetében személy szerint végül is őt sem kímélte. Ugyanis az 1948-as februári események után a sors véget vetett tüneményes pályafutásának. Akkor még egészségi állapotára hivatkozva lemondott elnöki tiszteréről, és otthagyva az elnöki palotát, február végén vidéki otthonába költözött.

Az államalapító 1948. szeptember 3-án elhagyatva halt meg vidéki otthonában.

Az események óta immár egy fél évszázad telt el anélkül, hogy akár a csehszlovák, akár a szlovák politikai vezetés bocsánatot kért volna az egyetemes humánus és közvetlenül a szlovákiai magyarságot brutálisan sértő és következményeiben máig ható beneši dekrétumokért. Havel elnök Prága részéről csak a németeket követte meg a szudétanémet lakosságot ért sérelmekért. Azóta is hiába várjuk ezt a szlovák gesztust, ami oly nagy mértékben szolgálná a magyar–szlovák megbékélést.

VÍGH KÁROLY

AZ UTOLSÓ FELVONÁS

Tildy Zoltán és Csornoky Viktor

A kommunista párt 1948. július 28-án a szociáldemokratákat már lenyelte, és a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottsága is ülést tartott, amelyben döntöttek a közársasági elnökkel kapcsolatos lépésekről.

Jegyzőkönyv

*a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának
1948. július 28-i üléséről**

„Jelen vannak: Rákosi, Szakasits, Gerő, Farkas, Kádár, Rajk, Apró, Kovács, Horváth és Donáth elvtársak;

a 2. napirendi pontnál: dr. Varga Edit elvtársnő,

a 3. napirendi pontnál: Szurdi, Hazai és Gerő György elvtársak,

a 4. napirendi pontnál: dr. Molnár Erik elvtárs,

az 5. napirendi pontnál: Orbán László elvtárs.

1) Politikai információ.

Előadó: Rákosi Mátyás elvtárs.

a) Az elnök kérdésében a P. B. tudomásul veszi Rákosi elvtárs információját, helyesli az eddigi lépéseket, és úgy dönt, hogy az elnöknek le kell mondania.

Megbízta Rákosi elvtársat, hogy holnap az elnökkel beszélje meg lemondását, és ezzel kapcsolatban két nyilatkozatot kérjen tőle. Mind a kettő politikai tartalmú is legyen. A lemon-

* Részlet

dást a környezetében tapasztalt, a demokráciával össze nem egyeztethető tényekkel indokolja. Ezt a nyilatkozatot nyilvánosságra hozzuk, a másikat egyelőre félretesszük.

Amennyiben nem lesznek komplikációk, péntek délelőtt 10 órára pártközi értekezleten kell a lemondását bejelenteni, utána a minisztertanáccsal közölni.

Az új elnök személyéről és a választás időpontjáról a P. B. később dönt. Már most úgy határoz, hogy az elnöki tisztségre az MDP igényt tart, és hogy az új elnököt a lehető legrövidebb időn belül meg kell választani."

(MOL M-KS 276.f.53/276. f. 53. cs. 3. ő. e. 1948. július 28. 1R/19)

Tildy Zoltán köztársasági elnök eltávolítására a Moszkvából irányított kommunisták már hónapokkal ezelőtt megkezdték az előkészületeket. Mint a jegyzőkönyvből kiderül, a Dinnyés Lajos vezette kormánynak semmilyen beleszólása sem lehetett, velük csak közölték a megmásíthatatlan döntést.

A Köztársasági Elnöki Hivatal az Eszterházy-palotában székelt, és itt kapott helyet az államfő otthona is. Az épületben látszólag még a nem kommunista testőrség vigyázott az elnökre, de a háttérben, kifelé láthatatlanul, ott volt a kommunista politikai rendőrség Nagy Imre ezredes irányításával. Az ő feladatuk volt ellenőrizni a köztársasági elnök minden lépését, és lehallgatni a hivatalban történő minden beszélgetést.

A testőrség parancsnokát, Papp-Kökényesdy Sándor vezérőrnagyot, aki egyúttal az államfő szárnysegéde is volt, 1947 elején színlelt ürüggyel eltávolították, hogy azután később, minden bírósági tárgyalás nélkül, az ÁVH halálra kínozza.

Tildy Zoltán eltávolításához ürüggyként vejét, Csornoky Viktort szemelték ki, aki mind otthon, mind a diplomáciai beosztásában az államfőt azokban a feladatokban igyekezett segíteni, melyeket a megszállók szolgálatában álló

kommunista politikai rendőrség igyekezett megakadályozni. Csornoky Viktor washingtoni állomáshelyén már felvette a kapcsolatot a magyar demokrácia Egyesült Államokba került emigránsaival, és leveleiknek egy részét a Köztársasági Elnöki Hivatalon keresztül juttatta el Nagy Ferenchez; ezekre a célokra külön kódot használt, melynek kulcsa a köztársasági elnöknél volt.

Dr. Csornoky Viktor utolsó állomáshelyén, Kairóban mint Magyarország egyiptomi követe 1948. január 5-én magánkihallgatáson jelent meg Faruk királynál, és közölte az uralkodóval, hogy apósa nem ért egyet a magyarországi események alakulásával, és ő azon fáradozik, hogy sikerüljön őt külföldre juttatnia. Dr. Csornoky Viktor a Faruk királynál tett látogatását követően egymás után kereste fel az egyiptomi közélet vezető személyiségeit, de mielőtt Nokrasi pasa miniszterelnököt felkereste volna, látogatást tett Tuch amerikai nagykövetnél. A kommunista titkosszolgálat, amelynek egy része a külügyminisztériumban dolgozott, megtette az első lépéseket Csornoky lebuktatására.

1948. február 11-én Kairóba érkezett Kallós Ödön kereskedelmi tanácsosi minőségben, de valójában az ÁVH-tervnek a megbízottjaként; több Budapestről érkezett ügynökkel együtt feladatuk kapták ugyanis dr. Csornoky Viktor politikai szándékainak kikémlését. A teljes kommunista hatalomátvétel árnyékában Csornoky levelezést folytatott Szegedy-Maszák Aladárral, aki Nagy Ferenc és Varga Béla emigrálásáig a washingtoni magyar követséget vezette; a másik rangos diplomata Auer Pál volt, aki párizsi követként szolgálta hazáját, a magyar miniszterelnök és nemzetgyűlési elnök meneküléséig. Kallós Ödönön kívül az ÁVH Szász Bélát, a külügyminisztérium elnöki osztályának helyettes vezetőjét is kiküldte Kairóba, hogy segítségére legyen Kallós Ödönnek. Szász Béla első futarként érkezett Kairóba, indulása előtt Szamosi főhadnagytól kapta meg az utasításokat a feladatok végrehajtására. A kairói magyar követséget

lassan megszállták az ügynökök, így Kallós Ödön mellett titkárként ott volt Nagy Péter, aki Csornoky washingtoni álmóhelyén is, Sík Endrével együtt rendszeresen jelentettek az oroszok NKVD titkosszolgálatának. Amikor 1948 májusában Tildy Zoltánné Kairóba készült, Szász Bélát mint diplomáciai futárt az ÁVH ismét Kairóba küldte. Az elutazása előtt Péter Gábor egyik helyettesével beszélt meg, hogy milyen feladatokat kell majd végrehajtania.

1948. május 18-án Csornoky Viktor Rómába indult, hogy oda érkező anyósát elhozza Rómából, másnap beszélt telefonon Tildy Zoltánnal, és május 20-án fogadta anyósát, akivel még a rá következő éjjel visszatért Kairóba. Tildynét az egyiptomi főváros repülőterén, a király és királyné kísérete fogadta. Május 24-én Tildyné lányával, Csornoky Viktor feleségével látogatást tett a királynénál. Ezekben a napokban került sor a magyar államfő feleségének azokra a látogatásaira, melyeket Csornoky Viktor szervezett és készített elő. Miután Tuch amerikai nagykövet május közepén elhagyta Kairót, helyét Patterson követségi tanácsos vette át.

Június 16-án Tildy Zoltánné Genfen keresztül indult vissza Magyarországra; Csornoky Viktorral a Hotel Metropolban szálltak meg. Onnan vejével együtt Zürichbe utazott. Itt találkoztak a magyar emigráció ott-tartózkodó tagjaival: Kovács Imrével, Sulyok Dezsővel, Halász Ernővel, a kisgazdapárt volt külügyi osztályvezetőjével, Csicsery-Rónay Istvánnal és Vatai László nemzetgyűlési képviselővel.

Dr. Csornoky Viktor 1948. július 21-én érkezett Budapestre. Szelezcky tanácsos autóval az osztrák fővárosba eléje utazott. Csornokyné rossz egészségi állapota miatt Egyiptomban maradt. Budapestre érkezve az Elnöki Hivatalban apósával és anyósával először felesége egészségi állapotáról beszélgettek, majd arról, hogy Tildy Zoltán legfiatalabb fia, László, és felesége Egyiptomba utaznak. Csornoky Viktor másnap a külügyminisztériumba ment, ahonnan nem tért többet vissza. Egyes jelentések szerint, amikor le akarták tartóztatni,

nem adta meg magát, tűzharcba keveredett az ÁVH embereivel. Az államfőnek egy ÁVH-s tiszt átadta Csornoky Viktor levelét és az elkobzott Walter PPK gyártmányú revolverét:

„Tildy Zoltán köztársasági elnök úrnak saját kezű felbontásra Budapest.

Kedves Tatuskám!

Bocsánatot kérek tőled, hogy ennyi bajt okozok neked. Kérlek, add ki e sorok átadójának összes poggyászaimat.”

Tildy Zoltánné egész éjjel telefonon próbált meg kapcsolatot találni a külügyminisztériummal, de minden próbálkozása eredménytelen maradt. Ekkor vette fel a Tildy család a kapcsolatot Rákosi Mátyással, Tildy Zoltánnénak Rákosi megbeszélést ajánlott a kommunista párt központjában. Tildyné elutasította, ugyanakkor Rákosi nem volt hajlandó az Elnöki Hivatalba menni, kompromisszum született, és a találkozás az elnök legidősebb fia, ifj. dr. Tildy Zoltán lakásán jött létre, melyet Rákosi megérkezése előtt ötven-hatvan ÁVH-s vett körül. A beszélgetésben Tildyné hazug árulónak nevezte Rákosit, aki fehér arccal fogadta az elnök feleségének felháborodását. Miután Tildyné visszatért az Eszterházy-palotába, már lecserélték a testőrség háttérében szolgálatot teljesítő kommunista politikai rendőrséget is. Ezzel egy időben az Elnöki Hivatal telefonvonalát is elvágták a külvilágtól.

A nyugati diplomáciai testületek képviselői, ismerve Wallenberg svéd diplomata sorsát, tudták, hogy az oroszok adott esetben nemigen tisztelik a diplomáciai mentességet, ezért egyik sem kísérelte meg felkeresni az Elnöki Hivatalt.

Moszkva terveinek megfelelően Tildy Zoltán eltávolítása azért is vált szükségessé, mert a Köztársaságból a Népköztársaságba való átalakulásnak már csak egyetlen akadálya volt, a törvényesen megválasztott köztársasági elnök személye. Erőszakos eltávolítása hazai és nemzetközi vonatkozásban is nagy vihart kavart volna, így ürügyet kel-

lett keresni, kellő terror alkalmazásával, hogy lemondásra kényszerítsék. Rákosi eredetileg Tildy Zoltánnét szemelte ki áldozatul, akin keresztül az államfőt meg lehet puhítani. A kommunista párt központjában úgy próbálták az eltávolítást megszervezni, hogy kifelé semmilyen erőszakos akciót ne lehessen észrevenni.

*Jegyzőkönyv
a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának
1948. július 30-i üléséről*

Jelen vannak: Rákosi, Szakasits, Gerő, Farkas, Kádár, Rajk, Apró, Nagy, Kovács, Horváth, Donáth és Péter elvtársak.

Rákosi elvtárs beszámolója.

A P. B. tudomásul veszi Rákosi elvtársnak az elnökkel folytatott megbeszélését.

A mai pártközi értekezleten Rákosi elvtárs fogja ismertetni Tildy leveleit, és Rajk elvtárs számol be a Csornoky-ügyről.

A belügyminisztérium hivatalos közleménye Csornoky le-tartóztatásáról már a déli lapokban jelenjen meg.

A pártközi értekezletről közleményt kell kiadni. Ebben a közleményben Tildy levelét is le kell hozni.

A pártközi értekezleten már felvetjük, hogy az MDP igényt tart az elnöki pozícióra.

A P. B. Szakasits Árpád elvtársat jelöli köztársasági elnöknek.

Az országgyűlést hétfőn 1 órára kell összehívni. Ezt megelőzően – vasárnap – Nagy Imre elvtárs tartson pártközi megbeszélést a koalíciós pártok vezetőivel, majd az ellenzéki pártok vezetői bevonásával az elnökválasztás ügyében. Ezen az értekezleten be-jelenti, hogy az elnökjelölt Szakasits elvtárs.

A megüresedett miniszterelnök-helyettesi és iparügyi miniszteri pozíció betöltéséről a P. B. később dönt. Arról is később dönt, hogy lemondjon-e a kormány.

Holnapra kibővített központi vezetőségi ülést kell összehívni. Utána P. B.-ülés lesz.

A holnapi K. V.-ülés határozatát a vasárnapi lapok közöljék. A Szabad Nép vasárnapi száma ezt a határozatot cikkben is értékelje ki.

Nógrádi elvtárs hívassa be a lapok főszerkesztőit, és megfelelően informálja őket. Nógrádi elvtárral a P. B. szempontjait Horváth elvtárs ismerteti.

Kmf.

Rákosi
főtitkár

(MOL M-KS 276.f.53/276. f. 53. cs. 4. ő. e. 1948. július 30. 1R/1)

A kommunista vezetést nem zavarta, hogy Csornoky Viktort már egy hete letartóztatták; és Tildy Zoltánnal a pártközpontban megfogalmazott két levelet úgy írták meg, hogy Rákosi kijelentette, hogy amennyiben az elnök nem hajlandó eleget tenni a felszólításnak, akkor a következő letartóztatott személy Csornoky Viktor után Tildy Zoltánné lesz. A Tildy Zoltánnal folytatandó tárgyaláson a pártküldöttséget Gerő Ernő vezette. Látszólag engedékenyebbnek mutatkozott, és ígéretet tett, hogy dr. Csornoky Viktor ügye is enyhébb elbírálás alá esik. Tildy Zoltánné letartóztatására valószínűleg azért nem került sor, mert ebben az esetben az államfő erőszakos eltávolítása még inkább nyilvánvalónak mutatkozott volna.

Dr. Timár István ÁVH-s ezredes – aki néhány évvel később már vezető köztisztviselő volt az Igazságügyi Minisztériumban, majd 1956 után a Szerzői Jogvédő hivatal elnökeként tevékenykedett – Péter Gábornak küldött jelentéséből látható, hogy miért tartotta titokban az önkényuralom ezt a nyilvánosság előtt.

Péter Gábor altábornagy elvtársnak

...Mielőtt Altábornagy Bajtárs utasítása alapján – írja dr. Tímár Cs....nak az ügyészségnek átteendő és a Népbíróóság előtt felhasználható végleges jegyzőkönyvét elkészítenénk, a következőkre szeretném Altábornagy bajtárs figyelmét felhívni és egyben utasítást kérni:

A zárt tárgyalás azt jelenti, hogy a következő személyek lesznek jelen a tárgyaláson: egy tanácsvezető bíró, négy népbíró, négy pótnépbíró, ügyész, védő, jegyző, fegyőr és ezen kívül módjában van a vádlottnak és védőjének a törvény értelmében két bizalmi személyt kijelölni, akiknek jogukban áll a zárt tárgyaláson végig részt venni. Ugyanez megismétlődik a NOT-nál is. A résztvevők nagy száma azt jelenti tehát, hogy habár minden résztvevő személyt titoktartás terhel, a zárt tárgyalásról is, amelyen ennyi ember részt vesz, kiszivároghat valami. Ilyen körülmények között még zárt tárgyalás esetén sem lehet arra számítani, ha nem is a sajtó nyilvánosságán keresztül, de más formában a tárgyalásról nem fog politikailag nem kívánatos tény kiszűrődni.

Amennyiben az ügyészségnek és a bíróságnak a Cs. által beismert teljes anyagot a rendelkezésre bocsájtjuk, úgy Tildy Zoltán és felesége ellen a tárgyaláson olyan megállapítások fognak kétségtelenül elhangzani, amelyek esetleg politikailag nem kívánatosak. Cs. vallomása alapján Tildyné ellen feltétlenül vádat kellene az ügyészségnek emelni, mert politikai és gazdasági bűncselekmény kétségkívül megállapítható a terhére. Az ügyész természetesen nem köteles vádat emelni, ha az igazságügyi miniszter őt arra utasítja, hogy a bűncselekmények nyilvánvaló fennforgása esetén se emeljen vádat, a bíróság pedig törvényes vád nélkül Tildyné ellen nem járhat el, de a benyomás kétségkívül az lenne, hogy Tildynét, aki súlyos bűncselekményeket követett el, futni hagyják.

Tildy Zoltán személyére vonatkozólag Cs. vallomása alapján esetleg szintén lehetne vádat konstruálni, de vele szemben nem annyira ezt a szempontot, mint inkább politikai szempontokat tartom aggályosnak. Tildy lemondó nyilatkozatában, melyet

LEONARDO: FÉSÜLETLEN NŐ
Parma, Galeria Nazionale

a mi lapjaink is hasonló szellemben kommentáltak, határozottan leszögezte, hogy a politikai fejlődéssel egyetért, és nem emiatt mondott le. A Cs.-ügy eddigi anyagából pedig világosan látni fogja a Népbíróság, hogy Tildy állítása nem felel meg a valóságnak, mert hosszabb idő óta egyáltalán nem értett egyet a politikai fejlődéssel és Cs.-val értett egyet, ennek segítségével külföldre akart szökni. Elkerülhetetlennek látszik, hogy amennyiben így visszük az anyagot bírósági tárgyalásra, ez a körülmény valamilyen formában a közvéleményben ne szivárogon ki és nem tudom, hogy ez politikailag kívánatos-e.

*Meg kell mondanom őszintén azt is, hogy Cs. anyaga az após és anyós szerepének teljes kihagyásával elképzelhetetlen, de az anyós szerepe csökkenhető legalább annyira, hogy büntetőjogi-
lag kívül maradjon az ügyön, az apóst pedig le lehet állítani úgy, hogy határozott tudomása Cs. terveiről nem volt.*

Egyben javaslatot teszek arra, hogy a Cs. ügyével kapcsolatos négy gazdasági bűnözőt Cs.-nak rájuk vonatkozó vallomásaival, valamint az ő vallomásaikkal együtt kísértessük át a Gazdasági Rendészeti Osztályra, ahol részletesen dolgozzák ki az ügyet és adják át az ügyészségnek. Cs. ügyét a Népbíróság fogja tárgyalni. Remélem, sikerül elfogadtatni azt az álláspontot, hogy a nevezett által elkövetett gazdasági bűncselekményeket is a Népbíróság bírálja el. Habár erre még eddig nem volt példa, sőt a Mihalovics-ügyben kifejezetten az volt az álláspontja az igazságügyieknek, hogy gazdasági bűncselekmények még politikai háttérrel sem vihetők Népbíróság elé. Ha sikerül is Cs.-nál ezt az álláspontot áttörni, egészen világos, hogy a vele kapcsolatban állt négy gazdasági bűnöző ügye nem tartozik a Népbíróság elé, és az egész ügy politikai jelentőségét nem szabad csökkenteni ezekkel a személyekkel. Ezért teszem a fenti javaslatot.

Amennyiben a fentiekre vonatkozó utasítást megkapom, úgy Cs. végleges jegyzőkönyve néhány napon belül elkészíthető lenne, és így ügyészségi átkísérése megtörténhetnék.

Csornoky Viktor elfogatásával kapcsolatban jellemző volt, hogy jóllehet 1948. július 23-ától volt a politikai rendőrség foglya, az ügyészség hivatalosan még nem tartóztatta le. Az előzetes letartóztatásra mint formális lépésre csak november 4-én került sor, november 15-én pedig már befejeződött a tárgyalás, kész volt az elsőfokú ítélet. A korábbi ígérettel ellentétben még azt sem engedték meg, hogy Csobányi Zoltán, a Tildy család ügyvédje képviselje a védelmet. Így Csornoky Viktor védőügyvédje a diktatúra által kijelölt dr. Ábrahám Mózes lett, aki az ÁVH-s Tímár Istvánnal társszerzői az 1946-ban, az Athenaeum gondozásában megjelent *A demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről* szóló 1946. évi VII. tc. broszúrának. Az ÁVH ügyvédjére azért volt szükség, hogy ne tájékoztassák a Tildy családot a per lefolyásáról.

A Tildy családot 1948. augusztus 16-án költöztették el az Eszterházy-palotából, az első házi őrizetes rózsadombi villába, a Búzavirág utcába, amelyben ma az indiai nagykövetség van. A dombtetőn álló épületet este és éjjel kivilágították.

A Budapesti Népbíróságok Országos Tanácsa az első fokon hozott halálos ítéletet helybenhagyta, s a kivégzést még 1948. december 7-én végre is hajtották. A tárgyalást a Magyar Rádió is közvetítette. A koncepciók pernek megfelelően, a rádióriporternek a tárgyalás előtt meg kellett beszélni a bíróság elnökével, hogy milyen forgatókönyv alapján kell bekapcsolódnia a tárgyalás menetébe.

Az ítélet kihirdetése után dr. Csornoky Viktor kegyelmet nem kért, csak egyetlen kérése volt, hogy az utolsó éjszaka felesége keresztapja, Bereczky Albert menjen be hozzá. Ezt a kérését sem teljesítették, így az utolsó estéjén a börtönlelkész volt vele.

Másnap úgy ment az akasztófa alá, hogy a független, demokratikus Magyarországot éltette.

ESETLEÍRÁS EGY KREATÍV NŐRŐL

Piroska első ízben azzal a panasszal jelentkezett, hogy nincsen orgazmusa, noha eddig volt. A házassága egyébként rendezett, férjét szereti. 35 éves, főiskolai végzettségű, jelenleg gyermekgondozási segélyen otthon van.

Közel tíz esztendőn keresztül tartott a kapcsolatunk, több felvonásban, volt, amikor évekig nem találkoztunk, aztán, ha valami nehézség támadt barokkos lelkében, akkor ismét járt rövid terápiaóra. A nincsen orgazmusom probléma, mint többnyire más nők esetében is, voltaképp csak elfedett valamit, a felszínen ez volt érzékelhető és megfogalmazható. De mélyebbre ásva egyéb zavarok vagy görcsök derültek ki.

Előrefutva ezzel az esettel, tulajdonképp lassan egy kreatív adottságokkal rendelkező nő feszültségekkel teli pszichés állapotára derült némi fény. A feszültségek – többek között és főképp – abból adódtak, hogy kreatív energiáit elnyomta, félt attól, hogy házasságát tönkretenné, nem bírná összeegyeztetni a családi tűzhely és a szellemi száguldozás, alkotás eltérő igényeit, másféle munkáit és követelményeit. Jellegzetes női teher ez, a közfelfogás és a hagyomány anynyira férficentrikus, hogy a férfi esetében természetes, ha a férfi az alkotás kedvéért családi kötelességeit háttérbe szorítja, a nők esetében ez nem így van. Megszólással büntet a környezet a legjobb esetben, és a kreatív nő büntudatot érez, mint Piroska is, ha mosás, vasalás, főzés helyett könyveket olvas. A tehetség bocsánatos bűn, mondják, szerintem egészen addig bűn marad, amíg tulajdonosa be nem mutatja a maga tehetségét, elő nem áll a produktumokkal. Ettől kezdve valami más minőség keletkezik.

Pszichológus már foglalkozott Piroskával 18 éves korában, amikor szülei elváltak. Anyja közéleti ember, Piroskát és testvéreit kamaszkorukig alkalmazott nevelte. Anyaélménye nincsen, mondja olyan hangsúllyal, amiből duzzogást vélek kihallani. Rémisztő élményei voltak kiskamasz korában, 12–14. éveinek idején apja kezdett vele szexjátékokat, simogatásokat, simulásokat, de konkrét szexkapcsolat nem volt közöttük. Nagyanyja egyszer rájuk nyitott, amikor hevesen ölelkeztek, hatalmas botrány lett ebből, az idős nő kiabált, rikácsolt, de anyja közönyös maradt, csak annyit mondott, „biztosan cukkolod apádat”. „Akkor sem állt mellém”, mondja Piroska, most élesen hallani szavaiból a szemrehányást, a szinte keserű dühöt.

Második házasságában él, első férjét apja ki nem állhatta. Piroska úgy hiszi, apja féltékeny lehetett. Válásakor szülei nem álltak melléje. Első házassága megkötésekor 19 éves. Mindkét férje középfokú iskolát végzett, nála alacsonyabb képesítésűek és kevésbé műveltek. Anyai mintakövetés lehet ez a választás, anyja-apja esetében ugyancsak így van, az édesapa kevés iskolát végzett.

16 éves korában beállított egy pszichológushoz, férfihez, aki előadást tartott nekik az iskolában. Annyira megérintették őt a pszichológus mondandói, hogy úgy döntött, ott marad nála, semmiképp nem akar többé hazamenni. De a pszichológusnak felesége volt, aki megnyugtatta, ott altatták, és másnap hazakísérték.

Ezen az első találkozásainkon megismerhettem a színes, kicsit egzaltált fiatalasszonyt, aki az anyai támasz és védelem terén hiányt szenvedett és ennek nyomait ma is őrzi. A gyerek- és kamaszkori apai kapcsolata kártékony és zavaros volt, semmiképp sem olyan, ami a biztonságot, a megbízhatóságot, a teljes védelmet sugallhatta volna. Az ilyenféle zavaros apakép sokat árt a lányok későbbi fejlődésének. A gyereklányok apjukat szinte mitikus személynek tételezik, aki mindent meg tud oldani, akitől nagyon sok függ, az apák

hatalmasak és erősek, ők tudják igazán, mi a törvény. Később persze kiderül a kislányok számára, hogy ez azért nem pontosan így van. De szerencsére – jó esetben – akkorra már elnyertek valami nagyon mély, belső biztonságot, amit így lehetne röviden megfogalmazni: „védett vagyok, rám mindig vigyáz valaki, aki nagy és erős”.

A kislányok mitikus apaképéről kedvenc tapasztalásom Boglárkával volt, akinek édesapját Istvánnak hívják. A gyerek sokáig azt hitte, hogy a Szent István napi parádék a Dunán, a tűzijátékok, a felvonulások, a körmenet és a mise a Bazilikában mind, mind kizárólag az ő édesapját köszönti. Jöttek ilyenkor a vendégek, István napot köszöntöttek, teljes lett Bogi számára a kép. Mikor megtudta, hogy az István napi felhajtás szerte a városban és az országban nem a papa kedvéért van, nagyon elszomorodott. A másik kislány története azt mutatja, hogy még a téri látásunkat is befolyásolják érzelmeink és elképzeléseink. A három esztendő körüli kislány rajzolja a szobát, az ajtó rajzolásánál azt mondja: „csak azt nem értem, hogyan fér be édesapám a szobába ezen az ajtón, hiszen ő olyan hatalmas”. Pedig az apja épp csak közepes termetű, de nem a lánya szemében. Ha a hatalmasnak, mitikusnak érzett apa – mint Piroska esetében – illetéktelenül közelít, a gyereklány roppant kiszolgáltatott helyzetbe, mondhatni igazi belső csapdába szorul.

Milyen Piroska mostani házassága? Azt kérdezem tőle: biztos-e, hogy mindig, mindent el kell mondania a férjének, az orgasmus körüli árnyalatokat is? Mert az igaz ugyan, hogy a hazugság rossz, olykor bűn, de ez nem azt jelenti, hogy az őszinteség minden esetben feltétlen erény, az őszinteség olykor lehet kíméletlen és kártékony. Úgy sejttem, hogy kasztráló gesztus lehet az, ha a feleség a férjének gyakran felpanaszolja saját orgazmushiányát és szexvágyait megfogyatkozását. Nem tudom, így van-e az ő házasságukban. De ha feltételezzük, hogy így van, akkor azon gondolkozunk: vajon Piroska miért „kasztrál”? Miért bünteti, ha

bünteti férjét? A férj lenne ügyetlen, túl gyors, önző a szexben? Ez lenne a hiba?

Ebből a beszélgetésből az derült ki, hogy ő nem akart gyereket, de a férje mindenképp akart. Piroska fellázadt, mikor 3 hónapos volt a gyerek, annyira unta az otthoni létezését. Pedig jobb anya akar lenni, mint az ő édesanyja volt, és tudatosan így gondolkozott. Csakhogy számára a bezártság és babázás torokszorítóan gyötrelmes, és ettől meg a bűntudata kezdte el kínozni. Valamikor, a gyerek előtt a férjével fiatalos, eksztatikus, excentrikus vonzalom alakult ki. Örült nagy beszélgetések, viták és intellektualizálások. Amik után jöttek a nagy összeborulások és szerelmeskedések. De most az intellektualizáló partnerből apa lett. Pelenkarakosgató, totojászó apuka, akivel a szex nem vonzó, nem való, sőt tabu, mondja Piroska. Ha büntet, bár nem tudatosan, akkor annak ez lehet az oka.

Ezen nagyon meglepődtem, mert nők szájából egyedül Piroskától hallottam ilyen beszédet. Férfiaknál ugyanis többször előfordul, hogy a feleség szülése után a férjnek nincs többé késztetése, nem vágyik szerelmeskedni a feleségével. Néha meg is fogalmazza a férfi: mostantól ő a gyermekem anyja, az anyával pedig nem szerelmeskedhetünk. Ha viccből hárit és „jópofizásból” mondja ezt a férj, akkor is rosszul hangzik, ha meg komolyan, akkor borzasztó lehet fejében a zagyvaság. Ugyanis az anyával valóban nem szerelmeskedhet a fia, ez szigorú tabu sok ezer esztendeje vagy még régebbtől fogva. Szophoklész drámájából tudjuk, milyen szigorú az istenek büntetése ilyen esetekben, Ödipusz, amikor megvilágosodik számára, hogy anyjával szerelmeskedett, bűntudatában megvakítja magát. No de amikor a mai férfi összecúsztatja a két asszonyt, egymásra fényképezi saját anyjának és gyermek anyjának a képét, akkor valami zakkán van benne. Önmagát pedig gyermekével azonosítja, mintha ő a baba megnőtt változata lenne. És ő, a férfi, gyermek maradt, belerögzült a tabu gondolatba.

Piroska esetében nem felejthető el az, hogy apja molesztálta, és ő is összecsupát két férfiképet, a saját apját és férjét. Az előbbivel, az apával, tilos a szex, és ez a háritás rávetül a férjre. Másképp is felfogható ez: a szex háritása bosszú a férjre, mert a gyerek miatt – akit a férj akart – megszűnt az az életvitel, amit Piroska kedvelt. A művészi jellegű társaságok, a nagy beszélgetések, a művészfilmek, a színház stb. Az anya bezárt lett, úgy érzi magát, mint egy lebéklyózott csikó, valóban vannak is ilyen fantáziaképei önmagáról.

Nagy büntudattal Piroska bevallja, hogy szexvágát gyakran felkelti, és orgazmushoz segíti egy fantázia. Lányokat képz el abszolút kiszolgáltatott helyzetben. A lányoknak mindent meg kell tenniük, amit csak a rabtartóik kívánnak tőlük. De mióta ezt elmondta férjének, azóta a fantázia nem működik, már nem hatásos. Magam úgy értelmezem ezt, hogy Piroskát nagyon fogékony időszakában apja kiszolgáltatott helyzetbe hozta. Akkoriban tartott apjától, a nagy fölöttestől (a fantáziában a rabtartó), de a cirógató ingereket élvezte, noha ezek ott azonnal elfojtásba kerültek, valójában akkor nem élte ki őket. Ez a kettősség (a rabtartónak kiszolgáltatott helyzet és – a szexinger), mint két láncszem összekapcsolódott serdülő korában. És most a régi, lesüllyedt szexvágak felbukkannak a fantáziálás során és segítik a felnőttkori orgazmusát. Mikor ezt a fantáziát férjének elmondta, ezzel a gyerekkori zavara és komplexusa megszűnt, miközben a fantázia is elveszítette stimuláló erejét.

Az a stratégiám, hogy a felnőtté válást, felnőtté érést segítsem Piroskában. Ehhez az anyáról, az apáról kell leválnia, alaposan megértenie, feldolgoznia azt, ami a múlt volt, és a kislánykori hiányok dacára önálló felnőtt nővé érni. Ez a stratégia és a cél is egyben – mondom neki. Csodálkozik, mi köze az ő orgazmusproblémájának az apa-anya tematikához. Megjegyzi azt is – ismét duzzogást hallok ki a hangjából –, hogy mióta hozzám jár, azóta még kevésbé van benne szexvág a férje után, még annyi sincs, mint eddig. Erre

nem válaszolok nyíltan. Magamban többféle értelmezésre gondolok: duzzogó megjegyzése kiterő is lehet, megijedt a rá váró feladattól, a múlttal való szembenézéstől. Inkább velem fordul szembe, tudattalanul azt jelzi: mit akarsz te, hiszen most még rosszabb a helyzetem, mint volt, még kevésbé van vágyam férjem után. De megjegyzése felfogható egyszerű „áttételnek” vagyis rám vetíti, amit anyjától elszenvedett: „nem állt mellém”, „nem segített” vagyis múltbeli érzelmei-sérelmei kiújultak és rám vetítődnek. De lehet egy tudattalan lesbikus kacérkodás is (mióta hozzám jár, még kevésbé vágyódik a férje után, mondja), mert mint később kiderült, vannak halvány lesbikus késztetései, amik nem manifesztálódtak.

Jóval később nagyon érzékenyen felfogja, ráérez, hogy mi az összefüggés szexproblémája és a szülőkről leválás fontossága között. Azt mondja, apjával, anyjával szeretné kibeszélni a múltat, de ők sajnos lelki analfabéták, így erre nincs mód. Belátja, nekünk kell elrendeznünk ezt és megbékülnünk a két szülőképpel, leszámolva az infantilis illúziókkal.

A felnőtté válás nála itt azt is jelenti, hogy kapcsolata más lesz a férjével, mint volt eksztatikus ifjú napjaikban, de a kötődésük így is lehet jó. Egyébként is *nem az orgazmusra kell koncentrálni, hanem a teljességre*, azaz nem a teljesség egy apró részletére (a szex tünetre). Ezért kell bevonni látóköriünkbe Piroska személyiségét meghatározó két embert, a szülőket.

Belátás született benne arról, hogy mennyire anyja magatartás-mintázatát követi a férje távolításával. Anyja is így távolította el magától apját. A férje „kasztrálását” is kezdi belátni: miközben magát dicséri azzal, hogy ő milyen őszinte és szinte szentté avatódik ebben a nagy őszinteségben, a férjét pedig ezzel majdnem „kasztrálja”.

Sokszor átéltem és láttam Piroskánál is, hogy az életbátorság mekkora érték. Nem tudom megmondani, hogy ki-

ben-kiben miképp alakul ki ez a tulajdonság vagy adottság, de azt érzékelem, hogy akiben megvan, az képes nekifogni élete sorának változtatásához. Leszámolni gyerekes illúzióival, és ezt követően nem cinikus felnőtté válik, hanem értelmes, józan, a valóságot pontosabban látó felnőtté.

Piroskának miközben a gyermeki illúziókkal bajmoldunk, vannak kínos gondolatai. Keservesen éli meg, hogy ő mennyit és milyen jó minőséggel dolgozik az iskolában, önfeláldozóan tanít és nevel, mégsem dicsérik, nem jutalmazák sem erkölcsi, sem anyagi úton. Olyanok vele, mint anyja volt egykor és most, aki nem dicséri, nem méltányolja, inkább közönyös vele. Újra és újra anyjához méri magát. Anyja őt a tengerhez vitte nyaralni, de Piroska ezt a kislányának nem tudja megadni. Ez fáj. Anyai mintakövetés ez is.

A jungiánus pszichológusoktól gyakran hallani, hogy az Árnyékkal dolgozni mennyire fontos.

Vagyis személyiségünknek azzal a részével, ami a sötét oldalunk. Ahogyan Ádám mellett Az ember tragédiájában ott áll Lucifer, ahogyan Goethe *Faustjában* a főszereplő Faust mellett ott áll Mefisztó, a világos az egyik, a sötét a másik, mi mindannyian hasonlóképp kettősek vagyunk. Jó és rossz, világos és sötét, angyali és ördögi, elfogadott és elutasított oldalaink vannak. Valóban kardinális kérdés, hogy mi bennünk a rossz, a sötét, az elutasított, amit mi magunk is elutasítunk önmagunkban, és nem kedveljük, inkább letagadjuk és megvetjük. Az Árnyékot tudomásul kell venni, mondják a jungiánusok, csak hogy ez nem egyszerű, talán nem is lehetséges. Csupán részlegesen lehet következtetni rá és sajátosságaira. Az Árnyékunk ugyanis a tudat és tudattalan határán „helyezkedik el”, ha már térben akarunk gondolkodni, mégis inkább a tudattalanunk részlete. Ahonnan merít, különösen figyelemreméltó: az erőből. Az erő, az életerő összefügg az életbátorsággal. Márpedig, ha sötét részünkből meríti erejét az Árnyék, akkor legalábbis gyanakodva jó szemlélnünk. Az ismeretlenből – önmagunk nem ismert tájairól – hoz fel erő-

ket, s ezért nem igazán veszélytelen. Alsóbbrendű részünk az Árnyékunk, ezt is mondja róla a szaktudomány. Belegyö-möszölnék valahová mindazt, amit összeegyeztethetetlen- nek vélünk a tudatosan vállalt, választott életformánkkal. Talán szégyelljük és utáljuk. És ezek a begyömöszölt vala- mik összeállnak, összeszerveződnek részszemélyiséggé: az Árnyékunkká. Idézzük föl mottónkat: belülről származik... minden gonosz gondolat, erkölcstelenség, lopás, gyilkosság, házasságtörés, kapzsiság, rosszindulat, csalás, kicsapongás, irigység, káromlás, kevélység, léhaság – és e felsoroltakat szívesen az Árnyékba süllyesztjük.

Gondoljunk egy szerzetesre, aki tudatosan vállalta rendje szabályait, a tisztaságot, a szüzességet, a szegény- séget, az aszkéta életet. Azután nézzük meg Matthias Grü- newald festményét, az isenheimi oltáron, Szent Antal meg- kísértését. Borzalmas démonokkal, idéetlen szörnyekkel, ronda figurákkal találkozhatunk, Szent Antal tudattalan Árnyék személyiségével. Érdekesen egybeesik a középkori festő víziója a 20. századi pszichiáter tudományos megállá- pításával. Grünewald egész rém-állatkeret varázsol Szent Antal megkísértéséhez, C. G. Jung azonban higgadtan ki- jelenti: pszichénknak ez a képlete állati őseinkbe kapcsol vissza. Ezek szerint lelkivilágunknak megvan a maga ős- történeti és történelmi aspektusa. „Állat az emberben” egy régi könyv címe, talán ponyvaregény lehetett, és elhangzik ez a mondat, amikor leírhatatlan, érthetetlen tettel találko- zunk. Valami olyan gonoszúsággal, amit elképzelni se tud- tunk, mertünk. Ki tudja, mi van mibennünk? Ki tudja, ha Grünewald zsenije a mi tudattalan Árnyékunkat pillantaná meg egy látomásban, akkor miféle szörnyetegeket sejtene meg bennünk? Ijesztő lehet ez? Talán igen, és nem baj, ha legalább egy kicsit megrebben a szívünk ijedtünkben. Talán akkor komolyabban vesszük azt, hogy a lélektani munka akkor kezd igazán értékesé válni, ha tudatosítjuk az Árnyé- kot. Ha teljességgel nem sikerül, akkor is fel kell tárnunk belőle,

amit csak lehetséges. A sötét, a gonosz, az aljas, a démoni tulajdonságainkról tudni kellene. Azért, mert ha ismerjük, akkor esetleg tudunk bánni velük. Akkor esetleg meg tudjuk akadályozni az Árnyéket, hogy nagyon nagy disznóságot kövessen el velünk.

Szegény Árnyéket úgy mutattam itt be, mintha csak is félelmetes, csúnya tulajdonságai lennének. Pedig vannak meglehetősen jó tulajdonságai is. A normális ösztönök, például. De leginkább jeles benne az *alkotói késztetések* sora. Az alkotói késztetések, az alkotás, a kreatív adottságok és képességek akkor realizálódnak, ha megszületik a mű, ha létrejön maga a produkció. A mű és a produktum, az valami! Az összes többi – a késztetés, az adottság, a képesség – semmi más, csak lehetőség, csak nyersanyag és muníció. Úgy tapasztalom és ez elég nyilvánvaló pszichológusi megfigyelések nélkül is, hogy a női életvezetésben másképp és sokkal gondosabban kellene bánni az alkotás lehetőségével, mint a férfiak életében. Ugyanis az évezredes hagyományos női életformák keveseknek adtak teret az alkotói ihletek kiteljesítéséhez, ha mégis teret adtak, akkor az a tér szűk volt, a ház körüli teendők kreatív dolgaira vonatkozott. S. Freud, zseni volt, mégis úgy tartotta, nem a középkorban, hanem a 20. században, hogy az a nő, aki mást is kíván tenni, mint ami az otthoni, házastársi tettek, az voltaképp elkorcsosult férfi. Ez elég rosszul hangzik, ijesztő megállapítás, elriasztja a kreatív kislányt talán egy életre a nagyobb lélegzetű kreatív tettektől.

Ezzel kanyarodunk vissza Piroskához, akiben még élt, bár szipogva és bártortalanul a kreatív kislány. A fantáziadús gyerek. Kezdtünk komolyan foglalkozni Piroska Árnyékával, aminek hasznos következményei lettek. Azokkal az erőkkel, amik a mélyből fakadnak, amik az Árnyék feszegetésével megmutatkozhatnak, kezdeni kell valamit. Elsősorban a kreativitásának kibontásában segíthetnek a mélyebb rétegek tartalmai.

Az Árnyék ellentéte a bennünk rejlő isteni rész. Az Árnyékunk tartalmát tudomásul kell venni, és integrálni, de épp ennyire fontos Isten felé fordulni. Természetünk végletei között meg kell találni az egyensúlyt. Erről beszélgettünk, és amikor legközelebb megérkezett, azonnal beszámolt nagy és számomra kissé ijesztő vizuális élményéről. Arról, hogy a múltkori foglalkozásunk – amikor Istenről beszélgettünk – után elmenve betért a közeli templomba, mondja, megállt a feszület előtt, sokáig figyelte, és egyszer csak a Jézus-arc megmozdult. A szemhéj felemelkedett, a gyönyörű kék szem egyenesen ránézett. Úgy érezte: maga a szenvedés jelenítődött meg előtte, mint üzenet, Piroska előbb megrettent, de kitartott és mélyen megilletődött. Ettől az élménytől kezdve számára minden könnyebb, egyszerűbb és emelkedette vált, mondja. Eddig is hitt Istenben, de eddig nem vállalta hitét, talán azért, mert apja ateista, és az ő vallást elutasító magatartása miatt lett sokáig maga is közönyös. Ezután apjának e téren mutatott magatartásával nem fog törődni. Advent jön, erre ő fogékony, mondja, és mostantól másképp figyel a benne is meglévő istenire és a szenvedésre.

Én azonban visszahőköltem hirtelen. És megijedtem. Nehogy felszínre hozzak benne valamiféle elrejtett pszichózist, azaz elmebetegséget vagy megszállottságot, vizionálást, Isten őrizzen ettől. Mert a kék szemek, a gyönyörű jézusi tekintet, amint a Piroska szemébe fúródik, ez a jelenet szinte látványossá lett számomra és az áhítatot, a megrettenést a sötétes templomban olyan lendületes átéléssel mondta el Piroska, hogy bennem megszólalt a vészcsengő. Ilyen messze merészkedni nem veszélytelen, sokkal óvatosabban kell, úgy látszik, lefelé ásni Piroska Árnyékához és lassabban irányítani a szemét felfelé. Most gyorsan vissza, vissza és megfordulni, két lábbal állni a Földön és kapaszkodni a kézzelfogható valóságba, mert ez a kliens nem fél az örülettől. Oda merészkedik, ahová nem kell. A látomások, az élénk víziók vidékére. No nem. Magam ugyan mélységesen tisztellem azokat a szen-

teket, akiket az Egyház is elismer, az Egyház ebben a szakértő, én nem, és fejet hajtok a misztikusok előtt, sokféle különös csodával találkoztam olvasmányaimban, tudom, a természetén túl is vannak jelenségek, hiszek a természetfelettiben, Istenben, az angyalokban. De én nem vagyok kompetens abban, hogy megállapítsam: mi a szentség, ki a szent és ki az, aki őrült. Ez nem az én szaktudományom. A vizionálást nem vállalom. Én egy árva bölcsész pszichológus vagyok, még csak nem is klinikus. Megrémülve, de rémületemet nem mutatva ülök, nézem. Ő derűs és felhangolt boldogsággal beszél látomásáról, mint a gyermek, aki megtalálta végre a vágyott üveggolyót, párás szemmel néz, és nem tud betelni azzal, amit talált. A megelevenedő Isten és a kék tekintet ködéből gyorsan és határozottan most pedig kilépünk kedvesem, mondom magamban! Homályosan felrémlik bennem Peter Sheffer színdarabja, az Equus, Darvas Iván játszotta a pszichiátert, aki szörnyű álmával birkózik, álmában fiatalokat boncolt, belső szerveiket feláldozandó valami vad istenségnek, nemde éber munkájában is ezt teszi, bizonyos irányultságokat „kimetsz” a hozzá forduló ember lelkéből.

Intuitíve, de nagyon határozottan úgy éreztem, Piroskával vigyázni kell, és villámsebeseen a szexre és férjére tereltem a szót, az egykor indító problémára, amivel először érkezett, mondván: nincs orgazmusa, és vágyai sincsenek a férje után. A szex maga isteni téma, alig van, akit ne érdekelne, gyanítom, hogy akit nem érdekel, az talán hazudik. Azt mondja, szex kétszer volt az elmúlt héten, első alkalommal Piroska bal lábikrája közben görcsöt kapott, de nem adta fel. Sikeres orgazmusok jöttek. No igen, ez haladás, inkább így araszoljunk előre, mint a látomásokkal, inkább a hús, mint elszállongani ki-tudja-hová.

Lassan barátkozunk az Árnyékkal. Piroska meri vállalni agresszív készítéseit és a férfiasan irányító gesztusokat a szexben. Elmondja, gyerekével mostanában már mer veszekedni, eddig nem mert, nehogy rossz anyának tűnjön.

Szellemi és intellektuális téren nagyon, nagyon szeretne fejlődni, mondja, de van itt egy kínos érzése. Nem fogja majd férjét lenézni, ha ő „előbbre fut”? Attól fél, hogy a házassága tönkremegy, ha ő képzetlenebb, műveltebb lesz. Mondom neki, sokféle érték létezik, a férjének nyilván vannak tiszteletreméltó értékei, ha azok másfélék is, mint amire Piroska törekszik. Ez a sok ezer esztendő női beprogramozottság! Micsoda visszahúzó erő. Jutna eszébe egy férfinak, hogy inkább visszafogja saját fejlődését, nehogy túlszárnyalja a feleségét? Egyes-egyedül attól való félelmében, hogy ha lekörözné feleségét, azzal tönkremenne házasságuk? Lustaságból igen, sokszor látni elég jó képességű férfiakat, akik nem hozzák ki magukból, amit a természet adott nekik, merő lustaságból. De azt látom, Piroska nagyon unja azokat az embereket, akik nem elég képzetek, nem elég intelligensek. Anyja és anyósa eljönnek hozzájuk, mindenbe belebeszélnek, fájdalmasan köznapiak, ostobák, de mivel Piroskát az ősök tiszteletére nevelték, udvarias, miközben szorong és sok mindenben egyáltalán nem ért egyet velük. Ezeket, a cekkeres háziaszszonyokat nem állja, csakhogy, ha kilép a „cekkeres”-anyucis életvitelből az intellektus felé, nem fog-e csalódni? Nagyon puffanni? Nem nagy merészség-e ez? Ezzel foglalkozik, erről faggat. Ekkor számba vesszük, merre indulna szívesen, ha van benne életbátorság, mint ahogyan ezt gondolom róla: 1/ mivel főiskolai képzettsége már van, szívesen beiratkozna a tudományegyetem középiskolai tanári kiegészítő szakára, 2/ másik vágy a pszichológia szak elvégzése a tudományegyetemen, 3/ vers- vagy novella- és regényírás.

Ezek a vágyak most halvány tervek, amiknek érniük kell és majd lassan dönteni róluk.

Ezek után olyan félelmet dolgoztunk át, ami abból eredt, hogy Piroska olvas pszichológiai ismeretterjesztő könyveket, szerzett ismereteit magára vonatkoztatja, ami rendben is lenne, csakhogy olykor szorong és kavar. Régi pszichológusa azt mondta rá: „én-határai elmosódtak”, én

meg azt mondom, „erős identitása van”. Ez nem ellentmondás-e, kérdi. Magam az ő én-határ elmosódottságát abban vettem észre, hogy szüleivel még ma is gyermekies kapcsolata van, rájuk tapad lelkileg, nekik szeretne megfelelni és nem a saját értékrendjének, állandóan tisztázni akarja velük – és nem önmagával – régi sérelmeit. Az erős identitást meg abban látom, hogy „vagyok, aki vagyok” és „lenni akarok valaki” késztetései, ambíciói vannak, szorong attól, hogy csak cekkeres háziasszony lesz, egy a sok között.

Bírál engem, azt mondja, olvasta, hogy a komplexusokat jobb kiélni, de én visszatartom őt attól, hogy latens lesbizikusságát kiélje. Nincs itt ellentmondás, kérdi. Azt mondom, hogy az ő központi gondja nem a lesbizikusság, hanem: 1/ a szülőkről való lefűződés és autonóm felnőtté válás, 2/ kispolgári cekkeres háziasszony helyett értelmiségi nővé válás. Ekkor megemlíti és idekapcsolja álmát: álmában régi iskolatársával, Andreával szerelmeskedett. Az én értelmezésem szerint ez az álom szimbolizálhatja vágyakozását az intellektuális fejlődés felé. Andrea ugyanis megvalósította, amit Piroska is szeretne: magasan kvalifikált értelmiségi, egyetemet végzett, férje van, gyereke még nincs. Az álmodó számára Andrea jelképezi az elérendő célt, az alkotó nő ideálját.

Szexben minden jól ment, de két hét után ő „megfagyott”, szomatizált, ha férje otthon volt, akkor fejfájás és hányinger kerítette hatalmába, kivált, ha a férje szexuálisan közeledett. Végül tegnap eszébe jutott, amit tanácsoltam, hogy ha arra van kedve, akkor vegye át a férfias kezdeményező szerepet és viselkedésmódot a szexben. Ezt tette, és jó együttlét alakult ki. Ezt követően férje álmaiban hermafroditák jelennek meg. És ezektől a furcsa nőktől a férje nagyon fél. Egyik álom egyik hermafroditájának jobb melle mellett nyílt seb volt. (Piroskának volt mellműtétje, a jobb melle mellett valóban heg van.)

Elmúlt két esztendő. Úgy látom, megnyugtatóan lezárhatjuk a terápiát. Felnőtté válásának nagyon sok elemét jól

beépítette magába. Identitása szilárdult, tervei lassan körvonalazódnak. Az „alap” probléma, pontosabban a tünet, amivel jelentkezett (orgazmuskészség hiánya), már a múlté, megfogalmazta: nem is ez volt a hiba, hanem az ő személyiségbeli éretlensége. Ebben egyetértettünk.

Kerek egy esztendő múlva jelentkezik ismét. Életvezetési tanácsért fordul hozzám néhány alkalomra. Azt akarja megbeszélni, szüljön-e második gyereket vagy jelentkezzen inkább az ELTE magyar-történelem kiegészítő szakára. Az utóbbit javasolom, a gyerekszüléssel várjon. A beszélgetés utolsó utáni percében megkérdezi: hajlamos-e ő az öngyilkosságra? Én azt javaslom: most egy hónapon át hajtson erősen a teljesítményre, a felvételik miatt, és a gyermekszüléssel várjon. Később jelentkezzen nálam rövid terápiára. Azért gondoltam így, mert mintha a választások-döntések örvénye alakulna Piroska körül. Gyermeket szülni? Felkészülni igényes pályamódosító vizsgára? Mindkettő nagy felelősség, és elég félelmetes ha valaki igazán lelkiismeretes. Az örülettől nem tartó lélek, mint Piroska képes addig-addig hajszolni magát, mígnem eljut ahhoz a gondolathoz: no és, ha semmi sem sikerül, be is fejezhetem a földi létem.

Megint elmúlt több mint két esztendő. Felvették az ELTE kiegészítő szakára, remek eredményeket ér el, csupa jó jegy és rengeteg dicséret. Otthon különórát ad, felvételekire készít elő és korrepetál.

Az egyetemen egy fiatal, szerinte rendkívülien művelt férfi tanárával erős lelki kapcsolata alakult ki. Sokat beszélgetnek. Ő legszívesebben a könyvtárban ülne, erre vágyik, elolvasná mindazt amiket tanára-barátja elolvasandónak mondott, Derrida, Heidegger, R. Barthes stb. Kérdeztem: mi most a legfőbb problémája? Az, feleli, hogy tanár-barátját igazán megértse, belülről lássa, mert most, ha imaginál felőle, lát egy nagy agyat és egy péniszt, de az embert, s azt, hogy az előbbi kettő között mi van, azt nem érti.

Szerintem mindenféle imaginációkkal jó lenne vigyázni, mondom! Mostanában úgy látni, túl impulzív és felfűtött. Elmondja másik imaginációját: NAGY MADÁRKÉNT KITERJESZTETT SZÁRNYAKKAL REPÜLNE, DE VALAMI VISSZAFOGJA a madárlábait – amint lenéz, látja, hogy azokat valaki tartja. „Elszállni” „elrepülni” az eksztázist jelenti és részben becsavarodást is. Ezért örüljön annak, ha lábait valaki lefogja, nehogy túlzottan elszakadjon a valóságtól. Ennyi talán most elég. Amilyen jó felfogású, érthet ebből, ennél nyíltabban nem akartam célozni arra, hogy anyja valamikor pszichiátriai kezelés alatt állt, ezért is vigyázni kell a valóságtól elszakadással.

Verseit elküldte különféle irodalmi lapok szerkesztőségébe. Rokonszenves válaszokat kapott, kis biztatásokkal, jók a versek, de még nem az igaziak. Az alkotó élet, az írás felé tekintget.

Most tanul gőzerővel, és az egyetemen jól vizsgálják.

Tanár-barátjával a kapcsolatot nem tudja könnyedén venni, úgy érzi, sokat vesztené, ha kihagyná, legszívesebben pár napra „felszívódna” vele. De a házasságát sem akarja tönkretenni. Konfliktusos helyzet. Kínlódik. A férfi verbális szexelő, nem nyúl Piroskához, de mindig a szerelmeskedésről beszél valamilyen formában, hol az irodalom, hol a köznapi élet fogalmaival. Piroska remek dolgozatot, novellaelemzést írt, a tanár lelkesen felolvasta. Piroska féltékeny, a tanár más hölgy tanítványokkal is kacérkodik, a verbális erotika folytatódik, eszpresszóban óráig üldögélve elemzi a tanár Piroska nőies bájait és izgalmas szellemiségét, ezekkel felszítja tanítványa szexvágyait, de se csók, se más „tettlegesség” nincs. Talán impotens? Vagy komiszul ugratja, egzaltált amatőrnek vagy unatkozó családanévának tartja Piroskát és vígan hülyíti?

Piroska megpróbál kezdeményezni, sarokba szorítja a férfit, akiről már kezdtük azt hinni, hogy vagy impotens vagy homoszexuális. Nagy csókolódzás. Szexuális kapcsolat még

nincs, bár a férfi férfiasságának sok jelét adta. Piroska feldobott, nevetgél, de a házasságát félti, annál is inkább, mert férje, amit soha nem tett azelőtt – most felesége táskájában kutat. Megtalált feljegyzéseket, telefonszámot, és bizalmi váltságban van. Piroska beszorított helyzetben úgy próbálkozik enyhíteni magán, hogy rám hárit valamennyit a felelősségből, azt mondja: a férjem szerint mióta ide járok, azóta baj van velünk. Azt válaszolom szárazon: nem azért van baj, mert ide jár, hanem azért jár ide, mert baj van magukkal. Mire ő gyorsan helyesel. Megjegyzésében enyhe rosszallást érzek. Mindezeknél fontosabb, mondom, és előbbrevaló, hogy megértsük, miképp lehetne szex, szerelem, házasság, gyerek és alkotói életforma kialakítása között harmóniát találni és azt megtartani. Az lenne a jó út a tanárával, ha teljesen visszavonná magában a gyengéd érzelmeket, és összes szellemi, értelmi energiáit tanulásra és alkotásra fordítaná, ehhez a tanárától szakmai segítséget és publikációs lehetőségeket, tanácsokat kérjen. A jelenlegi érzelmi libikóka nemcsak veszélyes, hanem ami nagyobb hiba, terméketlen.

Ma az a kérdése, mi a véleményem róla. Tehetségesnek és eszesnek tartom, mondom, de ma még nincs benne elég szívóosság, bátorság, rámenősség, agresszivitás ahhoz, hogy amit akar, azt érvényre juttassa. Ez mind kellene ahhoz és még a célrataratottság is, hogy a benne lappangó kreativitás érvényesüljön.

Arról számol be, hogy kezébe vette a tanár-szerelem ügyét, kész helyzet elé állította, feleletre készítette, mondván, hogy nem gyerekek, ezt a randevúztatást fejezzék be. A tanár határozottan nemmel felelt a komolyabb kapcsolatra, és kiderült, hogy hamarosan megházasodik. Ennek ellenére ismét szerelmet vallott Piroskának. Sírás és szakítás. Piroska éjjel is sírt, férje ezt észrevette.

Szenved a szerelem és a szakítás miatt. Ma összeszedtük a férfi kiábrándító vonásait. Szerintem nem veszített, hanem

nyert azzal, hogy ehhez a férfihez nem kötötte sorsát, bólogat, de ezt még nem érzi, csak a szakítás szomorúságát.

Piroska kilóg a polgári házasság kereteiből, illetve ahogyan ő és a férje bekeretezik a házasság fogalmát. Legszívesebben egyedül lenne, mondja, gondolkozna, írna stb. Ehelyett a férjével és kislányával nyaralni megy. Nem akarja férjét megbántani azzal, hogy egyedül szeretne lenni. Férje mindenképp benne akar lenni Piroska életének minden mozzanatában, teljes és mindenre kiterjedő őszinteséget követel. Ezt én értem, a követelést mégis agresszióknak látom, mondom, mert mindenkinek szuverén joga, hogy ne teljesen átvilágított állapotban létezzen.

Apjával való incesztuózus kapcsolatához tértünk vissza, ahogy ő megfogalmazza, ismétlődik sorsában ez: „van egy férfi, akihez szexvágy fűzi, de ezt a vágyát el kell nyomnia”. Ez volt apjával. És ez volt első férje idején, mert a jelenlegi férjével már ismerték egymást, de elfojtotta szexuális vágyait, amíg végül el nem vált az első férjétől. Hasonlóképp éli át a tanárral ezt a keserves elfojtást, aki fölöttese, mint az apja volt valamikor.

Apáról leválás: apjában mi az, amit tovább akar vinni, mert pozitív vonásnak látja? Mi az, amit nem? Apáról és anyáról számos tulajdonságot leírt, amikkel nem akar azonosulni és kevesebbet, amit továbbvinne. Okos, elemző. Anyával érdemes azonosulni abban, hogy tudja, mit akar és azt véghez is viszi. Apával a kis dolgok élvezni tudásában. Az apai incesztuózus kapcsolat már elrendeződik benne. Ami hátráltatja személyiségfejlődését, az a szülők nyársopgári értékrendje, anti-intellektuális felfogásmódja, ami még közel van hozzá. Ha ettől eltér, akkor büntudatot érez. Pedig neki már más az értékrendje. A további leválást javaslom neki, és a saját cél kialakítását.

Saját cél? Írjon-e? Érdemes-e erre energiát fordítania? Ettől a családi élet nem fog-e megromlani? Vagy: szüljön még egy gyereket és hagyjon fel alkotói ambícióival? Anyja

TIZIANO: IPPOLITO MEDICI
Firenze, Palazzo Pitti

a saját közéleti ambícióját hajtotta, miközben ezt az egész család megszenvedte. Tényleg igazi igénye az írás? Ezt nem tudja. Férje gyereket akar még. Ő nem tudja, akar-e. Tavasszal volt egy spontán vetélése. Úgy hiszi, tudat alatt „mérgezte” a magzatot, így szabadult meg tőle.

A női szerepkörök széthasítása helyett azok összeegyeztetése kell! Déméter és Athéné mérkőzése ez. Amit Sylvia Plathról írtam (aki sajnos nem tudta összeegyeztetni művészi munkáját a polgári család elvárásainak terhével) a Pszichoterápiában, azt átadtam neki. Elmondva, hogy Piroska nem Sylvia, de a női szerepkörök áldatlan széthasítása rá is jellemző e percben.

Nagy öröm: újabb versei remek lektori jelentést kaptak, az egyik könyvkiadó hamarosan meg fogja jelentetni azokat.

A tanártól levelet kapott, fellengzős paranoid jellemre utaló írás. Szerencséje van, hogy ettől a férfitől megszabadult. Férje naiv őszinteségre készítetné, Piroska most eléggé szilárd, megpróbál szuverén módon gondolkodni és nem teljesen kiadni magát. Nem csalja meg, de már nem olyan transzparens, átlátszó a férje számára. E percben egyensúlyban van önmagával.

Hosszú ideig nem láttam ezután. Ma jelentkezett. Két tünetet említ. Túlevés, habzsolás, hízás, szerinte már olyan, mint egy terhes nő. Második gyerek után vágyik, de nagyon fél ettől, ez a kettes számú tünete, ez a félelem, mert akkor visszasodródik a babaházba. Szerintem most már, hogy szuverénebb lény, mint egykor volt, és céltudatosabban nekiindult a szellemi tevékenységeknek, talán jöhetne az a második gyerek. Írjon fegyelmezetten, javaslom neki. Keressen fel folyóirat-szerkesztősegeket. Ne szórja szét magát.

A múltkor nagyon megharagudott rám. Azt mondja, agressziót ébresztettem benne, szerette volna rám borítani az asztalt. Azért, mert az ötlettárát, amit elem tárt, lefitymáltam. Az ötlet csak „kutyagumi”, nem sokat ér önmagában,

ezt mondtam neki, és tessék ezek közül legalább egyet kidolgozni, de nyomdakészre! Ezen megdühödött. Most kicsit feloldódott. Beszámol arról, hogy előadást tartott egy klubban, ami neki nagy siker. Szerintem többre is képes, és legyen bátrabb alkotó. Az alkotás az az út, ami megzabolazza az ő démonait. Az alkotó ember nélkülözhetetlen, de veszélyes démonait, amik Piroskát a múltban művelt, ám félbolond tanárához üzték, Jézus szemhéját nyitogatták és őt magát hatalmas szárnyú madárként láttatták.

Álmaiban férfiak és nők küzdenek, harcolnak, a nők a gyerekekkel labirintusban bujdokolnak a férfiak elől, máskor avarba temetkeznek, így rejtőznek el, és az a nő, aki felveszi a harcot a fegyverekkel támadó férfiakkal, az a nő SZÖRNY alak. No, tessék, megint itt a női kisebbségi érzés, mely szerint szörny leszel, kedves hölgy, ha szembe szállsz a férfiakkal, jobb inkább elbújni előlük.

Búcsúzásul felszabadultan elmondja, milyen hibákat talált a vele folytatott terápiámban. Volt ebben egy kis boszszú és cikizés, például eltévesztettem a nevét és Krisztínának szólítottam, máskor olyan múltélményét említettem, ami nem övé, tehát összetévesztettem mással. Majd telefonálni fog, ha ismét megakadna az élete.

MOHÁS LÍVIA

HÁNYADÁN ÁLLNAK?

Az egyéni választókerületi rendszer alkotmányossága és értelme

Problémavázlat

A magyar választójogi szabályozással szemben számos alkotmányjogi aggály merült fel az évek során, amelyek főként az egyéni választókerületek aránytalanságát – mint az egyenlő választójog sérelmét – kifogásolták. A 2009-es ferencvárosi időközi országgyűlési választások előtt a neokonzervatív Political Capital nevű politikai elemző intézet – bizonyosan önreklámfogsból, de akár politikai célzatból is – előre bejelentette, hogy a választási eredményt, az említett alkotmányossági rendezetlenség okán, megóvná az illetékes hatóságnál, s egy esetleges megsemmisítés akár a 2010-es választások esetén is megadhatná a lehetőséget a majdani vesztes politikai oldal számára, hogy – alkotmányossági indokokkal megtámasztottan – érvényteleníthesse a választások eredményét.¹ Az alábbi dolgozatban a választójogi szabályozásunk valós problémáinak bemutatására teszünk kísérletet, részletesen kitérve – ámde a probléma sokrétűségét is ábrázolva – az egyéni választókerületi rendszerre.

Mint ismert, a magyar választójogi szabályozás Európa egyik legbonyolultabbja. Kétfordulós, vegyes választási rendszerünkben az egyéni választási körzetek (EVK) többségi elve mellett az arányosságot a területi listák biztosítják, az esetleges egyensúlytalanságokat pedig az országos lista léte hivatott kompenzálni. A jogalkotó célja bizonyosan az *arányosság és a stabilitás egyidejű érvényesítése* volt – a magyar

modellben ekként szerepet kapnak ugyan a kisebb pártok is, de a 176 egyéni körzetben a nagy pártok olyan módon nyerhetik túl magukat, hogy a parlamentben listás szavazataik arányát jóval meghaladó mértékben juthatnak mandátumhoz. 1990 óta eddig mindig az egyéni körzetekben elért előnyökkel tudott biztos többséget szerezni a mindenkori kormánypárt a parlamentben: 1994-ben az MSZP a listás szavazatok harmadával a parlamenti helyek több mint felét birtokolhatta – ezt nevezi „aránytalansági csúcsnak” Szoboszlai György² –, míg a Fidesz 1998-ban a listán elért második helye ellenére a parlament legerősebb frakciója lehetett, köszönhetően annak, hogy – a kisgazdákkal és más kisebb polgári erőkkel (MDF, MDNP, stb.) szövetségben – több egyéni helyet nyert, mint az első helyezett MSZP. Az egyéni választókerületek léte így a nagy pártok országgyűlési többségének biztosítéka – felosztásuktól, számuktól nagyban függ a majdani győzelmük tényleges aránya, s persze a felálló kormány stabilitása is.

Azon országokban, ahol az egyéni körzetek részei a választási rendszernek, ismert tudományág az ún. *választási földrajz*: ennek célja, hogy a korábbi választási eredmények elemzésével előre vetítse a jövőbeni választások várható eredményeit, egyben (manipulatív vagy tudományos céllal) a létező választási körzetek átalakítása esetén elérhető alternatív eredményeket is modellezze.

Minden országban – így Magyarországon is – vannak olyan régiók, körzetek, amelyek társadalmi, történelmi okokból kifolyólag hagyományosan az egyik vagy a másik nagy politikai blokk bázisának számítanak. Eme körzeteket a politológia „biztos mandátumnak” (*safe seat*) nevezi. E választókerületeket az ellenérdekelt párt tehát nem képes megszerezni, ezért célja inkább megbontásuk, átalakításuk, más hagyományú régiókkal való összevonásuk lehet csak. Ezzel szemben az adott körzetben folyamatosan győztes politikai tábor a régió egyben tartásában, ha lehetséges, fel-

darabolásában érdekelt, hiszen ennek révén egyre kisebb szavazóközönséget kell csak megnyernie, miközben biztos mandátumainak száma növekszik. A magyar választójog történetében nem ismeretlen jelenség a választási földrajzzal való visszaélés, a választókörzetek beosztásának politikai célzatú manipulálása (*gerrymandering*). A dualizmus korának kormánypártja, a Szabadelvű Párt nem kis részben ennek köszönhető évtizedes parlamenti többségét. Azon körzetekben, ahol a párt biztos szavazótáborral rendelkezett, sokkal kevesebb szavazat is elég volt egy mandátum megszerzéséhez, mint más, ellenzékinék vélt körzetekben. Az 1848-ban kialakult, s a demográfiai változásokat alig követő választókörzetek lakosság száma között a 20. század elejére akár többszörös eltérések is mutatkoztak. Kirívó példa erre, hogy 1906-ban 142 berecki választópolgár ugyanúgy egy képviselőt választhatott, mint az időközben százezresre duzzadt budapesti Erzsébetváros polgársága.³

Amikor 1989-ben megszületett a harmadik köztársaság választójogi törvénye, amely felhatalmazta az akkori Minisztertanácsot az új egyéni választókörzetek határainak meghatározására,⁴ nem vezethette a jogalkotókat még manipulatív szándék, hiszen semmiféle előzetes ismeretük nem lehetett az egyes körzetek politikai beállítottságáról. Az 1945-ös adatok, a Kádár-rendszer alatt bekövetkezett belső migráció okán, rég elavultak, így tényleg csak néhány, tucatnyinál is kevesebb körzetnél lehetett esetleg előre sejteni a lehetséges politikai szimpátiákat.⁵ Az akkor megalkotott választókörzetek lakosság száma azonban idővel jelentősen módosult, így mára választókörzetenként – akár jelentősen – eltérő számú voks szükséges egy mandátum megszerzéséhez. (Lásd 1. táblázat.) Sokak szerint mindez sérti a választópolgárok egyenlőségét és a választójog arányosságát.

Látható tehát, hogy mára több mint kétszeresére duzzadt a különbség a legnagyobb és a legkisebb lakosság számú egyéni választókörzet között. Az Alkotmánybíróság

1. táblázat

Választókerület	Lakosságszám (2005-ös adat)
Pest megye 8. sz. (Érd)	65 836
Pest megye 4. sz. (Gödöllő)	65 750
Hajdú-Bihar megye 1. sz. (Debrecen)	65 022
Budapest 10. sz. (VIII. kerület)	31 161
Tolna megye 4. sz. (Dombóvár)	27 924
Veszprém megye 6. sz. (Veszprém)	27 109

viszont 2005-ben alkotmányos mérceként mondta ki, hogy „minden körülmények között ellentétes az egyenlő választójog elvével, ha az egyéni választókerületekben a jegyzékbe vett választópolgárok száma közötti kétszeres eltérés mutatható ki” [22/2005 (VI. 17.) AB határozat].

Az arányosság mibenléte

Az 1. táblázatban látható szélső értékek közötti különbség nagyságában így sokan a választójogi arányosság sérelmét látják – szerintük ui. az arányosság értelme, hogy (1) minden szavazónak ugyanannyi szavazata legyen (*formális egyenlőség*); (2) minden szavazat hatásában is ugyanannyit érjen (*tartalmi egyenlőség*); és (3) ennek értelmében valamennyi egyéni választókerületben ugyanannyi szavazat legyen szükséges egy mandátum megszerzéséhez (*individuális arányosság*).

Míg azonban a formális egyenlőség természetes elvárás egy demokratikus jogállamban, s az Alkotmány egyenlőségi klauzulájából is következő köteletség, addig

1. a tartalmi érvényesség a választások sajátossága (a szavazatok eltérő száma, a győzelemhez szükséges szava-

zatszám eltérő mennyisége, az 5%-os küszöb léte) okán nem megvalósítható követelmény;

2. az arányosság pedig egyrésztől csak részlegesen érhető el, másrésztől nem az egyéni, hanem a listás mandátumok esetében megjelenő posztulátum. Véleményünk szerint ui. választási rendszerünk vegyes szerkezetében nem az egyéni körzetek, hanem a listák hivatottak elsősorban az arányossági elvet érvényre juttatni.

Az alábbiakban e két állításunk bizonyítására törekszünk.

1. A tartalmi egyenlőség lehetetlensége

A magyar választójogi törvény értelmében „százhetvenhat országgyűlési képviselőt egyéni választókerületben, százötvenkettőt megyei, fővárosi választókerületben (a továbbiakban: területi választókerület) listán választanak. Az egyéni és a területi választókerületben mandátumot el nem ért, országosan összesített szavazatok alapján a pártok országos listájáról további ötvennyolc kompenzációs mandátum kerül betöltésre.” [1989. XXXIV. törvény 4.. § (2) bekezdése]

A mandátumok jelentős száma tehát az egyéni választókerületekben dől el, így alkotmányos követelmény, hogy ott is érvényesüljön a választójog egyik alapelve, az *arányosság* [Magyar Köztársaság Alkotmánya 71. § (1) bekezdése]. De mit jelent ez a kitétel ténylegesen?

Míg a választópolgárok egyenlősége egy könnyen értelmezhető fogalom, addig a választójog arányossága – különösen az egyéni választókerületek esetében – már jóval vitatottabb. A választópolgárok egyenlősége az „egy ember – egy szavazat” elvét jelenti; ennek értelmében a választójoggal rendelkező személyek szavazatai formálisan ugyanannyit érnek: mindenki ugyanannyi szavazólapot kap, s mindenkinek ugyanannyira számít a voksa. Mindezt az Alkotmány általános egyenlőségi szabályából – Alkotmány

70/A § – vezethetjük le. A magyar Alkotmány eme szabálya tiltja a megkülönböztetés bármely formáját, így a választójog esetén sem fogadna el semmiféle súlyozást a szavazók származása, végzettsége, vagyona (stb.) alapján. Azonban következik-e a szavazatok egyenlőségéből a *szavazatok hatásának* az egyenlősége is? Azaz feltétlenül ugyanannyi – vagy legalábbis potenciálisan ugyanannyi – szavazatnak kell-e egy mandátum mögött állnia?

Ugyan az Alkotmánybíróság szerint elkerülendőek a jelentős különbségek az egyes választókerületek lakosság-számát tekintve, mégsem fogalmazható meg alkotmányos követelményként az „egy ember – egy szavazat” elve mellett az „ugyanannyi szavazat – arányaiban ugyanannyi mandátum” elve is. Egy mandátum mögött ugyanis a választási rendszer lényegéből következően nem állhat sohasem ugyanannyi voks, hiszen (1) az egyes körzetekben eltérőek a részvételi adatok, így egy olyan körzetben, ahol magas a részvétel, eleve több voks kell a mandátum elnyeréséhez, mint egy olyanban, ahol a részvétel csak épp hogy eléri az érvényességi küszöböt; illetve (2) a győztes jelöltek is eltérő arányban nyerik a voksolást, azaz a mögöttük szavazatokban megjelenő választói akarat számszerűleg is eltérő.

A következő példával világítanánk meg állításunkat. Ha X és Y körzetben egyaránt 30 ezer választópolgár él – azaz érvényesül látszólag az arányosság alkotmányos elve –, de X körzetben csak 15 ezer, míg Y körzetben 25 ezer ember járul az urnákhoz, a győzelemhez X körzetben elég lesz már 7 501 szavazat is, míg Y körzetben 12 501 szavazattal lehetne csak mandátumot szerezni. Feltéve, hogy X körzetben az első fordulóban elkel a mandátum (7501 szavazattal), az Y körzetben viszont második forduló is kell tartani, ahol a győztes jelölt 35%-kal nyer (8750 voks), világosan látható, hogy míg a két azonos lakosságszámú kerület egyikében már 7501 szavazattal mandátumhoz lehetett jutni, addig a másikon ehhez 8750 szavazatra volt szükség.

Nos, az Alkotmánybíróság már egy 1991-es határozatában kimondta ennek megfelelően, hogy „a választójog egyenlősége nem jelenti és nem is jelentheti a választáskor kifejezett politikai akarat csorbítatlanul egyenlő érvényesülését. Bár az Alkotmány kinyilvánítja a választójog egyenlőségét, az állampolgári akarat képviselők útján való, azaz közvetett érvényesülése természetesen aránytalanságot eredményez” [3/1991 (II. 7.) AB határozat]. A választójog egyenlősége így csak formális egyenlőséget biztosít, a szavazatok ugyanis hatásukban nem egyenlők. Nem csak az egyéni választókeretekenél, de a területi listáknál is igaz ez az állítás – elég csak arra gondolnunk, hogy az 5%-ot el nem ért pártok listáról eleve nem szerezhettek mandátumot, s az egyéni választókeretekben mandátumot nem eredményezett voksaik sem kerülhetnek fel az országos listára, azaz a rájuk adott szavazatok úgymond elvesznek. A már idézett 22/2005-ös határozatában pedig *expressis verbis* megfogalmazza az Alkotmánybíróság, hogy „a tartalmi egyenlőség szempontjából annak nincs jelentősége, hogy az országgyűlési képviselő-választás során konkrétan hány szavazat eredményez mandátumot.” Más kérdés, hogy épp ezen okból javasoljuk a tartalmi helyett a formális egyenlőség kifejezésének használatát, s egyben az arányosság követelményének elrelativizálását.

2. Az arányosság értelme az egyéni választókeretekben

Miután beláttuk, hogy a választójogban a tartalmi egyenlőség nem megvalósítható elvárás, s csak a formális egyenlőség biztosítható – s az biztosítandó is –, rá kell térnünk az arányosság kérdésére. Az arányosság a magyar választójog számos jogszabályban is leírt alapelve.

Alkotmány 71. § (1) bekezdése így szól: „Az országgyűlési képviselőket (...) a választópolgárok általános, egyenlő választójog alapján, közvetlen és titkos szavazással választ-

ják.” Az 1989. évi XXXIV. törvény az országgyűlési képviselők választásáról 1. §-a pedig előírja, hogy: „A választójog általános és egyenlő, a szavazás közvetlen és titkos.”

Mindezen normatív kinyilatkoztatásokat a választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény konkretizálja az egyéni választási körzetekre is, kimondva, hogy „A választókerületeket úgy kell kialakítani, hogy választókerületenként a lakosság száma megközelítően azonos legyen” [9. § (1) bekezdése]. Azonban ezen szabály mellett – amely értelemszerűen főszabálynak tekintendő – két másik elv pontosítja az EVK-k beosztásának módját:

1. „A választókerületek kialakításánál figyelemmel kell lenni a nemzetiségi, vallási, történelmi, földrajzi és egyéb helyi sajátosságokra is.” [1997. évi C. törvény 9. § (2) bekezdése]; illetve

2. „A választójog egyenlőségének elve mindazonáltal túlmutat a választópolgárok egyenlőségén, mivel az országgyűlési képviselők a politikai közösség minden tagját képviselik.” [22/2005 (VI. 17.) AB határozat]

Mit jelent e két kiegészítő szabály az arányosság formális egyenlőséget – tehát az EVK-k lakosságának „megközelítően azonos” számát – előíró törvényi szabálya mellett?

A két elv – azaz a helyi sajátosságok figyelembevétele és az országgyűlési képviselők közjóra irányuló mandátuma – összefügg egymással, így együttesen magyarázzuk őket.

A parlamentáris demokráciákban a képviselői mandátum nem kötött, hanem szabad, így az országgyűlési képviselő elszakad az őt választó közösség tagjainak akaratától, megválasztásával immár nem csak azon egyéneket köteles képviselni, akik szavazataikkal a parlamentbe segítették őt, hanem az egész közösséget. „Az országgyűlési képviselők tevékenységüket a köz érdekében végzik” [Alkotmány 20. § (2) bekezdése].

Ismét egy példa segítségével tennénk mindezt érthetőbbé. Ha a 30 ezer lakosú X körzet képviselőjét 7501 polgár,

Y körzetéét pedig 8750 polgár választotta meg, a megválasztott képviselők nem csak e választópolgárokat képviselik, hanem az egész körzetet, de úgy, hogy a körzet egyetlen polgára sem lesz jogosult őt bármilyen döntésre kötelezni. A megválasztás arányától függetlenül teljes jogú képviselővé válik a megválasztott, aki az egész közösség, és – egyéni mandátum esetén – a helyi közösség érdekét képviseli az Országgyűlésben.

Ebből az következik, hogy az egyéni körzeteknél érvényesülő arányosságot nem individuális, hanem *közösségi (kommunitárius) dimenzióban* kell értelmezni. Ha az egyének felől közelítenénk meg az arányosság követelményét, valóban szükségszerű lenne, hogy minden körzetben legalább azonos számú szavazópolgár éljen, de akár az is levezethető lenne az arányosság individualisztikus felfogásából, hogy valóban ugyanannyi választópolgár álljon egy mandátum mögött. A fenti példa szerinti X és Y körzetben akkor lenne eszerint arányos a választás, ha az azonos lélekszám mellett (30 ezer) közel azonos vokssal (12–15 ezer mondjuk) szerezne mandátumot a képviselőjelölt. Míg a közel azonos lélekszám még elvileg biztosítható is lenne – egyszerűen a választópolgárok számát el kéne osztani 176-tal, s aztán ilyen lakosságszámú körzeteket kéne húzogatni a tervezőasztal magányában –, addig a megszerzett mandátumok mögötti azonos szavazatszám elvileg is kivitelezhetetlen elvárás.

Állításunk azonban, hogy bár fontos elv a „megközelítően azonos” lakosságszám, mégis az egyéni választókörzetek célját vizsgálva nem tehetjük kizárólagos szemponttá. Miért is szervezünk ugyanis egyéni választókerületeket tulajdonképpen? Azért, hogy a képviselők közelebb lehessenek a választókhhoz, s hogy az országban létező regionális érdekek – egy-egy tájegység, a főváros egy-egy kerületének érdekei – is artikulálódhassanak a politikai vitákban. Az egyéni választókörzeteket tehát nem egyszerű számolgatással, hanem a létező kulturális, társadalmi csoportok, területi

közösségek figyelembevételével kell meghatározni. Hiába csökkent le Budapest Belvárosában a szavazók száma, mégsem vonhatnánk össze a körzetet a főváros I. kerületével, vagy nem csaphatnánk hozzá Angyalföldhöz, mert akkor nem vennék figyelembe a Belváros mint egység sajátos érdekeit. Természetesen, ha a különbségek kirívóak, szükséges lehet a körzethatárokat átszabni, de – a példánál maradva – Budapest Belvárosát esetleg a Belső-Terézvárossal vonhatnánk össze, de semmiképp nem a szintén határos angyalföldi választóközzel, eltérő lévén a két körzet szociokulturális és történelmi jellege.

Az arányosságnak ui. közösségi értelemben kell megvalósulnia: ez az „*egy régió – egy képviselő*” elvét jelenti. Azaz az egyéni választási körzetek célja nem csak a matematikai egyenlőség, az ország azonos lélekszámú kerületekre történő felosztása, hanem kifejezik az országban lévő regionális érdekeket is, s ezért felosztásuknál sem csak a matematikai egyenlőségre, hanem a létező régiók képviselőire kell törekedni. Petrétei József is megállapítja a kompetitív választás funkcionális elemzésekor, hogy „a társadalom különböző érdek- és akarati törekvéseinek a képviselők útján történő megjelenítése biztosítja, hogy az állami akarat a *társadalmi akaratokra* épüljön.”⁶ Az állam akarata tehát nem (kizárólagosan) az egyéni akaratok arányosított összessége, hanem az állam és az egyén közötti szerves szintek, a közösségek akaratának is megjelenítője. Például a budai és a pesti választókerületek elkülönítése nem egyszerűen matematikai szükségszerűség, amely akár – feltéve, hogy bármely budai körzet lakossága jelentősen lecsökken – megváltoztatható lenne, hanem a létező szociokulturális közösségek parlamenti megjelenítését szolgálja. Egy egyéni választói körzet ugyanis szociokulturális egységnek tekinthető. Az egyéni választóközzel révén az országban „megközelítően azonos” lélekszámú szociokulturális közösségek képviselőire nyílik lehetőség. Ha kizárólag az individuális arányosságra törekszünk, felesleges az orszá-

got körzetekre szabdalni, elég néhány nagy vagy akár egy körzet létrehozatala, ahol valóban biztosítható lenne, hogy azonos számú szavazat eredményezzen egy mandátumot. Az 1945-ös választójogi törvény, amely az országot 16 nagyobb körzetre osztotta, ennek szellemében született: az 1945-ös választáson 12 ezer szavazat kellett a kerületi lajstromokon egy mandátum megszerzéséhez.⁷ Amennyiben azonban az országot 100-nál is több körzetre osztjuk, igenis nem csak a választópolgárok egyéni összességének azonosságát, hanem a képviselendő közösségek megjelenítésének fontosságát is figyelembe kell venni – már csak azért is, mert az 1997. C. törvény 9. § ezt eleve elő is írja.

Szente Zoltán szerint azonban az egyenlőség – és így az arányosság is – kizárólag egyéni dimenzióban értelmezhető, s ennek területi behatárolása pusztán technikai jellegű, de önértékkel – azaz egy közösség képviselétének gondolatával – nem bír.⁸ Persze ő is elismeri, hogy „a képviselet irányulhat meghatározott közösségek, csoportok reprezentációjára is”, de erre inkább egy második kamarát javasolna.⁹

A mai szabályozás problémái

A magyar választójogot az Alkotmány mellett az anyagi jogi szabályokat tartalmazó 1989. évi XXXIV. törvény és az eljárási kérdéseket rendező 1997. évi C. törvény határozza meg. Ennek értelmében valamennyi nagykorú magyar állampolgár – feltéve, hogy nem áll kizárás hatálya alatt – aktív és passzív választójoggal rendelkezik [Alkotmány 70. § (1) bekezdése]. Az országgyűlési választások két fordulóban zajlanak, az első fordulóban a választópolgár területi listára és egyéni képviselőre szavaz, második fordulóra pedig az első forduló eredménytelensége és/vagy érvénytelensége esetén kerül sor. Az egyéni mandátumokat az egyéni körzetekben (EVK), a megyei (fővárosi) listás mandátumokat a területi

választóközrzetekben (TVK) osztják ki – az egyéni és területi választóközrzetek számát a választójogi törvény melléklete tartalmazza. Azonban a választójogi törvény felhatalmazta a kormányt arra, hogy pontosítsa az EVK-k területét, azaz ma Magyarországon az egyéni választókerületek területének – és így lakosságának – meghatározása a kormány hatáskörébe eső jog és kötelesség. Amikor egy indítványozó az Alkotmánybíróságtól e kormányzati lehetőség megvonását – ergo a mellékletek megsemmisítését – kezdeményezte, az Alkotmánybíróság elutasította a kérelmet, mondván „a vizsgált jogszabályi mellékletek az Alkotmány 71. § (1) bekezdésének végrehajtására szolgáló rendelkezések” [22/2005 (VI. 17.) AB határozat]. Véleményünk szerint azonban túlságosan széles jogkör a mindenkori kormány kezében az EVK-k átrajzolása, ui. ezzel a kormány érdemben tudja befolyásolni a megszerezhető mandátumok sorsát. Dezső Márta szerint a választási rendszer lényegét három dimenzió adja ki: 1) a demokratikus képviseleti elvek (ezek biztosítják az értelmezési keretet); 2) a választójog anyagi jogi szabályai; ill. 3.) választási eljárás technikai szabályai.¹⁰ Míg az első két dimenzió tipikusan a parlament kétharmadának döntésétől függ, a harmadik dimenzió tekintetében túlságosan leszállítottuk az alkotmányos korlátokat, garanciákat. Véleményünk szerint ugyanis, mivel a választójog alapvető jog, érvényes rá az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének szabálya, ami szerint „a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg”. A 2/1990 MT rendelet azzal, hogy rendeleti úton határozza meg az EVK-k területét, befolyásolja a választópolgárok egyenlő és arányos választójogát – ergo: ahogy az Országgyűlés feladata az EVK-k számának, illetve a megyei listákon kiosztható mandátumok megoszlásának megállapítása, úgy az EVK-k területét is neki kéne (törvényi úton) szabályoznia. Nem véletlen, hogy Nyugat-Európában nem csak a választás általános elveinek rögzítése, de technikai le-

bonyolításának meghatározása is alkotmányos, s nem törvényi, s pláne nem rendeleti szabályozással történik.¹¹

Az Alkotmánybíróság nem volt ilyen szigorú, így elvi élel elfogadta a rendeleti szabályozás lehetőségét, de (1) alkotmányos korlátot állapított meg, amennyiben is kijelentette, hogy „az egyéni választókerületekben a választásra jogosultak száma a lehető legkisebb mértékben és csak megfelelő alkotmányos indokkal térjen el egymástól”, ill. „a jogalkotó időről időre vizsgálja felül az egyéni választókerületek határait”; illetve (2) alkotmányos mulasztást állapított meg a fenti követelmények nem teljesülése okán, egyben „felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói feladatának 2007. június 30-ig tegyen eleget” [22/2005 (VI. 17.) AB határozat] (A szemünk nem csal, valóban elmúlt már a kitűzött dátum – úgy-hogy eggyel szaporodott az Országgyűlés alkotmányos mulasztásainak száma.)

A 2006-os választások után elkezdődtek az új választójogi törvényt előkészítő munkálatok. Egyrésztől az AB által megfogalmazottak értelmében csökkenteni kívánta pl. a fővárosi mandátumok számát a Fodor Gábor által kidolgozott javaslat, másodsorban még a 2006-os választások előtt ismét előkerültek – vélhetően a szimpátiaszerzés érdekében – a kisebb parlamentet ígérő szövegek. Míg elvileg valamennyi párt támogatta és támogatja a választási szabályok módosítását, a gyakorlati megvalósulást egészen eltérően képzelik el. Az MDF – mint egyéni mandátum szerzésére eleve esélytelen kis párt – a tisztán listás rendszert preferálja, az MSZP-s Wiener György viszont az EVK-k olyan módosítását fogadná csak el, amelyeket ha már 2006-ban is alkalmaztak volna, maradna az akkori eredmény. A Fidesz nyitott a javaslatokra, tekintve, hogy az EVK-k átszabása – így pl. a fővárosi kerületek csökkentése vagy a budai agglomeráció kerületeinek újraosztása – a párt érdekeit szolgálná, de az ellenzéki párt el szeretné érni, hogy az EVK-k területét ne rendeleti úton, hanem a kétharmados választójogi törvényben szabályozzák.

De lege feranda javaslat

Az egyértelmű, hogy a mai EVK-beosztás aránytalanságai a közösségi arányosság elvével sem magyarázhatók immár, hiszen míg Budapestről sokkal több szociokulturális közösség rendelkezik képvisellel a parlamentben, addig a budapesti agglomeráció növekedését, s így közösségképződését alkotmányserető módon hagyja figyelmen kívül a jelenlegi EVK-felosztás.

Úgyhogy egyértelmű, hogy a választójogi szabályozás módosítására van szükség, az alábbi célokkal:

- kisebb parlament;¹²
- az 5%-os küszöb felváltása kötött szavazatszámmal (pl. 20 ezer szavazatonként egy mandátum, vagy 100 ezer szavazatban meghatározni a parlamentbe jutás küszöbét);
- az országos lista kizárólagossá tételével (amire közvetlenül szavaznak a polgárok, s ahonnan a szavazatok arányában osztanak le a mandátumokat), mellette pedig megváltoztatott területtel és alacsonyabb számban megmaradnának az egyéni választókeretek;
- vagy ennek alternatívájaként: a csak listás szavazás bevezetése, azonban az országot nem 20, hanem ennél több területre osztva, s így a területi listákat közelebb hozva a polgárokhoz, s ezzel megszüntethető lenne az EVK-rendszer (az országos lista pedig kompenzációs listaként maradna meg).¹³

Mivel esély egyedül kisebb módosításokra van, nem számolhatunk az egész választási rendszer átalakításával ebben a ciklusban, hiszen a két nagy párt egyike sem érdekelt a jelenlegi választójogi szabályozás merevségének oldásában, mert ezzel saját politikai alternatíváiknak, új pártoknak (zöldek, szélsőjobb, kommunisták, új liberálisok stb.) nyitnának csak utat. Sajnos tehát a parlamenti pártok törekvéseit „elsősorban az határozza meg, hogy mely megoldások biztosítják leginkább választási győzelmüket”.¹⁴

Az Alkotmánybíróság által előírt jogalkotói feladat, azaz az EVK-k átrajzolása azonban esetleg megvalósítható lenne még a 2010-es országgyűlési választások előtt. Ez esetben azonban nagyon fontos két szempont érvényesülése: (1) az arányosság egyéni dimenziója (azaz valóban a szórás maximum 15–20% legyen a legnagyobb és a legkisebb lakosságszámú EVK között); illetve (2) az EVK-k átrajzolása ne járjon hagyományos régiók képviseletlenül hagyásával, esetleg politikai identitásának tudatos megváltoztatásával. Minderre esetleges negatív példaként vegyük a főváros XI. kerületének északi részét alkotó 15. választókerület lehetséges átszabását. E körzetben 2006-ban a választók száma az országos átlag alatt volt (32 780), míg a mellette levő 16. választókerületben jóval több, 41 379 szavazó volt bejegyezve. Ma a budapesti XI. kerület három választókerületre van osztva. A 15. választókerület tipikus polgári, bel-budai körzet, azaz egységes szociokulturális közösséget alkot a Szentimreváros, a Gellérthegy és a Lágymányos. A 16. választókerület ezzel szemben már erősen szocialista, s csak néhány kertvárosi körzetben erős a Fidesz támogatottsága. A 17. választókerületet – az örmezei és a gazdagréti lakótelepek okán – szintén a posztkommunisták uralják, noha Sasad és Sas-hegy polgári résznek tekinthető. Nos, ha arányosítani akarunk, a XI. kerületet nyugodtan feloszthatnánk két kerületre is. Ám hogyan? Matematikailag és földrajzilag elfogadható megoldás lenne a 16. kerület északi részének csatlakoztatása a 15. kerülethez. Mi történnék azonban ez esetben? Ha a 16. választókerület 38–49. szavazóköréit a 15. választókerülethez csatoljuk, az eredeti eredmények a 2. táblázatban ábrázoltak szerint módosulnának:

Ez az eredmény nem csak azért kerülendő el, mert esetleg Fidesz-szimpatizánsok volnánk, hanem azért is, mert megbont egy intakt szociokulturális egységet s annak politikai identitását. Ha tehát mindenképp át akarnánk rajzolni a XI. kerület jelenlegi választókörzeteit, inkább a polgári (és

2. táblázat

<i>A jelenlegi, intakt 15. választókerület</i>		<i>Egy önkényesen kibővített 15. választókerület</i>	
Fidesz	MSZP	Fidesz	MSZP
13 066	11 883	16 441	16506

ennek okán nem mellékesen jobboldali) Sas-hegyet és Sasadot kéne összevonni a 15. választókerülettel, s a lakótelepi déli részeket szervezni egy másik választókerületé. Fontos tehát, hogy az apró módosítások se érintsék a lényegét: az intakt közösség képviselőit megőrzését. Igen ám, de mely politikai erőtlől várhatnánk annyi önmérsékletet, hogy ne saját céljainak megfelelően lásson neki Magyarországot választójogi térképének újrarajzolásához?

Összefoglalás

Mindezek után, immár lezárásként, az alábbi téziseket jelenthetjük ki:

1. A választójogban a tartalmi egyenlőség nem, csak a formális érvényesíthető.

2. A magyar vegyes rendszerben az arányosság szempontját elsősorban a listás mandátumok biztosítják, az egyéni mandátumok egy-egy közösség képviselőit jelentik (*közösségi arányosság elve*).

3. A közösségi arányosság érvényesítése sem mehet a szavazók szerinti arányosság súlyos, alkotmányosértő rovására, így mindenképp megállapítandó a lehetséges szórás határa.

4. Új választójogi törvényre van szükség, amely nem csak az EVK-kat szabja át, hanem strukturális változásokat is megvalósít.

Egy biztos, a jelenlegi szabályozás ugyan alkotmányellenes, de ez konkrét következménnyel az alkotmányos mulasztás szankciótlansága okán egyelőre nem járt és nem is jár, s nem lenne szerencsés pusztán politikai okokból instrumentalizálni egy alkotmányjogi érvet. A jelenlegi beosztás tehát még mindig jobb, mint bárminemű visszaélés a kormányzati rendeletalkotással.

TECHET PÉTER

Jegyzetek

¹ A ferencvárosi időközi parlamenti választásokon végül nem is az arányosság, hanem a jelöltállítás okozott problémát, rávilágítva a teljesen korszerűtlen és a választójog titkosságát is veszélyeztető kopogtatócédulás rendszer visszasságaira – e dolgozatban azonban nem térnék ki a témára.

² Vö. Szoboszlai György hozzászólása a választójogi vitához. *Fundamentum*, 2006/3, 65. o.

³ Lásd Földes György–Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998*. Budapest, Napvilág Kiadó, 1999, 23–26. o.

⁴ 1989. évi XXXIV. törvény 50. § (2) bekezdése

⁵ Miközben bizonyosan nem okozott meglepetést az a tény, hogy a konzervatív pártok jól szerepeltek Bel-Budán vagy a liberálisok az Erzsébetvárosban, a vidéki körzetek már számos váratlan fordulatot hoztak, így pl. a liberálisok (Fidesz) soproni győzelmét vagy a katolikus Nyugat-Magyarország SZDSZ-többségét.

⁶ Petrétei József: *Választás, választójog, választási rendszer*. *Belügyi Szemle*, 1998/4, 8. o. (kiemelés tőlem)

⁷ Vö. Földes–Hubai (1999), 209–216. o.

⁸ Vö. Sente Zoltán hozzászólása a választójogi vitához. *Fundamentum*, 2006/3, 60–61 o.

⁹ Uo.

¹⁰ Vö. Dezső Márta: *Arányosság és vegyes választási rendszerek*. *Társadalmi Szemle*, 1996/8–9, 40. o.

¹¹ Dezső (1996), 42. o.

¹² Amennyiben a listás mandátumokat kibővítenék, arányosítanák, megtartva a 176 egyéni körzetet is, ugyan növekednék a parlament létszáma, mégis elfogadható kompromisszum lehetne, hiszen a parlament létszáma igazából – sem közjogilag, sem financiálisan – nem kardinális eleme a választójogi szabályozásnak. Dezső Márta szerint „inkább gesztusértékű a képviselői létszám csökkentése”. (Dezső Márta hozzászólása a választójogi vitához. *Fundamentum*, 2006/3, 56. o.)

¹³ Petrétei József igazságügyi és rendészeti minisztersége alatt T/235 szám alatt született egy alternatív választójogi törvényjavaslat, amelynek a legfontosabb újításai a következők voltak: a parlament létszámát 298-ban határozta meg; a választópolgárok listára és egyéni jelöltre szavaznak; a lista országos lista lenne. Témánk szempontjából az EVK-kra vonatkozó előírások a legérdekesebbek – ezek értelmében a) az egy egyéni választókerület területén lakóhellyel rendelkező választópolgárok száma a megye választópolgárainak száma és a megyében található egyéni választókerületek száma hányadosától legfeljebb a hányados egyötödével térhet el; b) az ország egész területe tekintetében az egy egyéni választókerületek területén lakóhellyel rendelkező választópolgárok legalacsonyabb és legmagasabb száma között kétszeres vagy azt meghaladó különbség nem lehet.

¹⁴ Petrétei (1998), 11. o.

AZ ÚR EGYÉNISÉGE

A demagógia aktualitása

Voltaire egy fontos megállapítást rögzített: „A legrendább csirkefogók azok, akik a tintatartóból szédítik a világot.”

Camus elkerül Uppsalába, és valami tág összefüggésben az előbbi megállapítással kimondja, hogy csak a nép és az arisztokrata alkot. Aki közbül van, csak árulja és veszti az alkotást. Ő máris megkülönbözteti, azonban, az intelligens intelligenciát és a buta intelligenciát. Camus könyve, amiről Márai jogosan észrevételezi, hogy jó író akár egy gyufaszállal is megvilágít a sötétben egy világot, kimondja, hogy Amerikában most tünetei vannak a veszélyes pillanatnak, amikor a buta intelligencia előírja és megparancsolja az intelligens intelligenciának, hogy mit gondoljon (*Bukás*).

Márai összefoglalása: „Aki ma ír, olyan mint a vak festő, aki találomra keni fel a vászonra a színeket, amelyeket nem lát.”

Egy kelet-poroszországi napló szerint 1945 és 1947 között egy régi német grófi család leszármazottja Königsbergben várta be az oroszokat. Nem volt katona, se náci, hanem orvos, akinek valamilyen felmentése is volt. Ő írja le naplójában a kelet-poroszországi orosz, majd lengyel megszállást. Hogyan adják fel egy falás kenyérért a németek a németeket. Leírja, mennyire nem tudatosították, hogy mindaz, ami 45 után történik – a hitleri embertelenségek egyik következménye. Ahogy a bolsevistáknak sincs fogalmuk arról, hogy Hitlerék amit műveltek, ugyancsak következmény volt. Sehol egy pa-

naszos szó. Leírja az oroszokat... elmondja milyen különös élmény volt a számára, a porosz számára, aki a felbomlás közepette is mániákusan ragaszkodik a rendhez, s amikor már nincsen semmije és mezítláb menekül faluról falura, mindig rendbe rakja maradék motyóját, emlékeit... Egy orvos diagnózisával ír le mindent, míg kiderül, hogy az igazi ellenállás nem hirtelen cselekvés, hanem a jellem, amely nem alkuszik.

Valaki eltolt valamit ebben az új Európa-képletben is. Mint a londoni vagy a pétervári hidak, ahogy összecsucódnak, kinyílnak – úgy alakult az Úr technológiája is velünk, a népekkel kapcsolatban is. A fazekas felkap (kimer, kimarok) egy adag agyagot, s rácsapja a korongra. A Teremtőnek is munkába kell vennie az adag port, egy ádámnnyit, egy orosznyit, egy núbiait. Két német és harmincéves háború lesz. Két francia és sans culotte vergődés. Egymásnak engedve a himalájait s a mexikóit, több Behring-szoros zsilipjei válnak szükségessé. És két magyar, és két román, és két lengyel, két szerb, egy tibeti s egy kínai? Szikra és vér és szarajevók újra meg újra feldübbögő aknatüze, robbanásai. Valaki vonja ki ezeket Schwarz Berthold és Gutenberg eredményeiből s megtalálható talán a reneszánsz. Katyusa Weimarban és Lotte a Volga-parton.

Író és nyelve

Arany János – mint minden igazi költő – engedi, hogy „a nyelv írjon”, amit mond, csak ürügy arra, hogy megszólaljon az anyanyelv. A versfaragó számára az anyanyelv csak médium, amelyen át eltrombitálja, amit mondani szeretne.

Mindez Márai szentencia-egyvelegeiből bontakozik ki, aki ismerte azt az árnyalatot is: a költő mindig csak néhány pillanatra költő, a többi csak versírás.

Krúdy írói titkának a hasonlatot tartja. „Kevés író akad a világirodalomban, aki olyan elképesztő bőséggel, megérin-

tő pontossággal, festői ösztönnel és hangidéző hűséggel pazarolná a hasonlatokat, mint Krúdy.” (A „dráma” a fordítás közben keletkezik, miközben Krúdy tündéri epikája valami ragyogó poétikát követelne meg, ami nem áll kézügyben minden befogadó nyelv szótár-vásárán!) „Soha nem mondja, hogy ez vagy az ilyen vagy olyan – hanem rögtön örökké ezt mondja: olyan mint... És a hasonlat, amelyet egy bűvész pazarló kézmozdulatával felidéz, plasztikusabbá, érzékletesebbé varázsolja a valóságot. Másik titka: témaválasztásának kísérteties biztonsága. A nyírségi elmebajos alakok, a magányos urak és hölgyek, a táj monoton szürkesége, a síkság, amelyben ezek a szenvedélyes örültek mániáiknak élnek, ez mind valóság és vízió egyszerre. A kirabolt, magára hagyott magyarság ebben a században gazdagodott egy életművel, amelyhez hasonló kevés van a világirodalomban.”

Az ember, aki mustármag volt, vagy Kleofásné kakasa, és legfőképpen a mellényzebből csípős paprikát osztogató Szindbád; valamennyien Isten nagy tyúkudvarát, osztrákmagyar vidék és kisváros díszleteit népesítik be, az utókor olvasói számára megnyugtatóan. Károlyi Mihály levelei kevésbé megnyugtatóan hatnak a túlélő olvasóra, mert ez a hang Márai Sándor szerint engesztelhetetlen és mániás.

Nemcsak fotocellás ajtók vannak, intézi el, mossa bele a Napló az ilyesmit – emberek is akadnak, férfiak és nők, akik a közeledő lépteire önműködően nyílnak, tárulnak, átengedik és beengedik a közeledőt. Vajon mi hiányzik ilyenkor? Egy ismerős műveltség védő cinkossága. Talán más hiányzik... az írók, akik ma írnak – a fiatalok, de az idősebbek is –, hirtelen iszonyodva megértették, hogy az emberek nem hisznek többé az Embernek.

Az úr egyénisége

Hogy megint Máraiból induljunk ki – ahányszor csak érdekes: „A nagy kérdés nem az, mit hoz a holnap. Az igazi kérdés, mit hoz a tegnapi.”

Eliot azzal fordította le számunkra a lehető megszívlelendő tanulságokat, hogy „A bölcsességet elvesztettük a szakképzettségben. És a műveltséget az értésültségbe temettük: olcsóbb és praktikusabb, mint a műveltség.” Vannak népek, mint például Itália önmagukat tényezőként tovább éltető mindenkori lakói, akikre szívesen mondjuk rá, hogy itt már a kultúra a bőr alá szívódott. De kevés olasznak van arról is fogalma, hogy mi a civilizáció. Hogy a civilizáció elsőrendűen arányérzék – ezt nem tudják, mert szerencsésükre a műveltség megóvta őket a civilizáltságtól. A racionalizmus a 19. században kidolgozta „az Isten meghalt” teóriát. Az Isten meghalt a 20. században azzal egészült ki, hogy éljen az ember. Aztán eldördült az is: „az ember meghalt, éljen a tömeg”. Ennek kritikája szerint felmerül, hogy Theilhard-nak van igaza (és sok mindenkinek, akik az Új Ember-ről szeretnek beszélni), hogy az ember most születik.

Valahol a vita zubogása közben már felmerül: vesszen a tömeg, csak az egyén legyen szabad! Vesszen Németország – kiáltja Stirner –, vesszenek az összes európai nemzetek, hogy az ember minden kötelektől felszabadulva, a vállás utolsó csalképeitől is menten, végre „visszanyerje teljes függetlenségét!”

Ez a tényező is ott munkál a lassan egyesülő, a fokozatosan és sokszor egyesülő Európai Unió vegyképeiben. Persze nemcsak Stirner tervezte minden emberi és isteni tekintély romjain alapítani meg ÉN-jének korlátlan uralmát. Néro kedvtelésből felgyújtotta Rómát, a Napkirály udvaroncaitól körülvéve posztulálta, hogy az állam én vagyok, de mindez még valóságos ibolyaillat volt, a találó kritika szerint, a berlini tanárral szemben, aki magányos padlásszobájában

kikiáltotta: a Mindenség én vagyok! Persze súlyosabb háttérű ötleteket sem vett be a világ, de nem is utasított minden hasonló kitörést a bolondokházába.

Tolsztoj, a kezdődő legújabb kor egyik tanítója és prófétája, ugyanazokra a következtetésekre jut, mint Kropotkin, Rasputin, Lenin és Hitlerék, „a forradalmárok”. Ő is sok minden lebontását, egymásnak ellentmondó kényszereszközök eltörlését prédikálja (hadseregek, határok, hazaszeretet, halálbüntetés), de azzal a különbséggel, hogy ő az erkölcsök szelídülésére apellál. Nem ismeri be sem egyik véglet, sem a másik, hogy az anarchikus és védtelen társadalom még sokkal nagyobb bajokat idézne fel, mint a mostaniak. Nehéz beismerni, mondja Márai, hogy a társadalmi fejlődés fázisritmusa örökre más keleten és nyugaton. Elkövetkezett az idő, amikor legalább a művészet a realitáson túl az irreálisnak is formát tud és akar adni.

Az isteni szeretet és Európa

„Most először kérdezzetik az európaiak egymástól: lehetséges, hogy a világsorsot alakító események már Európán kívül valósulnak meg?” Hol van ez az idő, amiről Márai Sándor beszél. Hiszen annyi minden lavinája hordott reá lelki, testi, geológiai új rétegeket, valósággal leaszfaltozták már ezt az „Európa-víziót” is.

Nagy Károly zseniális és reménytelen kísérlete után a 13. században Pierre Dubois, később Aeneas Silvius Piccolomini (akit II. Pius pápa néven ismert a világ) először nevezték ezt a földrészt Európának. De az egységes Európa minden időben mítosz marad. „Most, a Közös Piac térségein, nyoma van valaminek, ami már nem mítosz – mondja Márai –, lehet hogy dereng valami amit európai szereputatnak neveznek.”

Amit történelemnek neveztek a múltban, európai történelem volt. Szinte ehhez kapcsolódik Nietzsche egyáltalán

nem tiszteletlen, hanem inkább ámuló megjegyzése, amikor Jézusról beszél: „olyan nagy szüksége volt a szeretetre, hogy kínjában feltalálta az Istent.”

Figyelemre méltó amit mindezekből Márai naplófilozófiája kihoz: „az a vinnyogó szeretetvágy, amelyet Nietzsche álhősies magatartással leplezett, jellegzetesen nőies. A magyar költészetben a leginkább feminin sor, amit férfiköltő valaha leírt, Ady nyögése: *Szeretném, ha szeretnének*. Férfi nem szereti, ha szeretik: a sor, férfinyelven (mint a suméroknál) így hangzik: *Szeretném, ha szeretnék*. Nietzsche gyanított valamit erről.”

„A svájci óramű megbízhatóan ketyeg – most is, mint a múltban. A vonat pontos. A büntudat – mert a svájciak ki-maradtak a rossz dolgokból, de itt is megtörténhetett volna, ami megtörtént máshol... de a végén mégsem történt meg Svájcban, ami máshol megtörtént... mert az ember potenciálisan még arra is képes, hogy ne kövessen el kegyetlenséget. Ez a tudat is ketyeg a svájci óraműben.”

A szoba – ahol Márai elidőz azon, hogy Lope de Vega haldokolva megvallotta, hogy unja Dantét – egy igazi „sikerfi” házáról maradt ránk: a négyszáz év előtti polgári jólét kellékeivel. Egy szemközti házfalon is emléktábla áll, mely mutatja, hogy itt élt és halt meg nyomorúságban a nyugati irodalom első regényének megalkotója: Cervantes... Márai konklúziója, hogy az egyik csak zseni volt, a másik csak tehetség. A spanyol irodalom a világirodalmi öntudat egyik tudathasadásos közjátéka. Mint a magyar, mint az újkori görög...

Ez a tényező is alkotja Európát, fárasztja Isten kínban feltalált szeretetét.

Egy épp elmúlt évszázadban...

A 20. tulajdonképpen nem is volt eredeti, holott az összegeztetést illetően nagyon is egyedülálló teljesítményű század volt. Mert hát itt történhetett, valamelyik legendásított háborújában, hogy bekerítettek egy századot, s mire kiszabaldultak, mindössze két fő maradt belőlük. Persze ilyen akár az ókorban is megeshetett, vagy a napóleoni korban, de úgy nem tudták fennen lobogtatni, mint a vérfagyasztás példáját mondjuk a perzsa, vagy a messzénei vagy a harmincéves háború után. Aztán régen piszkosak, szennyesek, a testi higiénerére nem mindig adtak sokat az emberek, ám ha egy amerikai katona a feledhetetlen koreai háborúban fogságba esett, rettenetes példává vált, mire a túlélésről mesélni kezdett: arról is beszélvén, hogy a fogolytáborban agyomosáson esett át, kiderült, hogy egyetlen testrésze, amit hosszú évek alatt tisztára moshatott, az agya volt. Auschwitz, a sztálini dögségek és az algériai kegyetlenségek után már aligha tudták a repertoárt magasabba emelni. De a színpadi vérfagyasztás évszaka, szezonja igazán a világirodalom évszázadaiban és a 21. század kommandófilmjeiben tetőzött.

Doktor Johnson gyűlölte a skótokat, de bátran leírta, hogy „Franciaország rosszabb, mint Skócia”. Chateaubriand felhördül: „minden nép közül a franciák a legembertelenebbek” – az olvasó arra gondol, hogy ha valaki tudja ezt, akkor ő az. Szóval minden odavész menetközben, mert a túláradt és túlérétt élet haláltusájába fordult? – s már nem eksztázist, hanem depressziót okoz minden újabb stimulálás?... Márai észrevételezi valahol a naplóiban: szörnyűség az, mint ha Beethoven valamelyik művét mondjuk Ravel lefordítaná franciára, azt, ami az életben élet s ami a versben költészet, éppen úgy nem lehet lefordítani, mint zenére a zenét. „A költészet az, ami fordítás közben elvesz a versből.”

De ez sem igaz, mert Ravel Muszorgszkijt „fordított”, s a világirodalmat mégis le lehetett fordítani.

Valaki kimondta először azt az igazságot, hogy az ember beszélő állat, ennek folytatásaképpen a személyiség eróziós megsemmisülésének korában különösen aktuálisak lesznek az alkotók személyes jegyei. Márai világosan fogalmazza meg a képletet: „Stendhal még pontosan tudta, hogy száz év múlva az olvasó alázatosan bekopogtat életművébe – Valéry tudta, hogy ez az olvasó csak a jelenben él, ha él, száz év múlva nem lesz többé. Ugyancsak Valéry mintha helyeslően odabiccentene Teilhard-nak: az Isten teremtett – az ember újraterejt.”

Helyről helyre, pontról pontra, fázisról fázisra valaki elkezdte a személyiségeket féltetni a tudományoktól, a tudományt az értelemtől, mely kénytelen lett „tudományosan” gondolkozni, és már régen nem úgy gondolkozott, mint előtte. Ma itt tartunk, minden gondolkozik, miközben a komputer is. Meg kell jegyeznünk azonban, a reneszánsz hozománya gyanánt, együtt Márai Sándorral (valamelyik naplójából): „Botticelli nőarcái örökké belülről világítanak – erre az arcra mindig csak kívülről esik a fény”.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

„A MEDICIEK FÉNYKORA”

Kiállítás a Szépművészeti Múzeumban

Quarant' anni fa, or sono... Vayer Lajos professzor, az itáliai reneszánsz művészet nemzetközileg elismert tudósa szemináriumot tartott. Egyik alapkérdése az volt, hogy lehetséges-e, és ha igen, mennyiben, valamely lezárult történelmi folyamatot a muzeológia eszközeivel – elsődlegesen műtárgyak kiállításával – „bemutatni”. Az volt a tanulság, hogy ha már van múzeum és kiállítás, mint intézmény, akkor a kereteket addig lehet tágítani, míg nemcsak kronológiai csoportosítással, hanem történetileg rekonstruált térbe helyezve, mégiscsak a jelenhez közel hozhatóvá válik a múlt. Mivel a szeminárium a (múzeumi) gyűjtemények történetéről szólt, illusztrációként említésre került Erzherzog Habsburg Leopold Wilhelm ambrasi és brüsszeli képgyűjteménye, hol a falakon szorosán voltak egymás mellett az európai festészet remekei, majd a fennmaradt képek elhelyezése a potsdami porosz királyi kastély földszinti galériájában, hasonlóan közel egymáshoz. Ezeket összevetettük a Bode építtette és rendezte múzeumban azokkal a teremsorokkal, amelyekben szőnyeg, szobor és kép egymás mellett, enteriört alkotva került a közönség elé. Ugyanebben az évben, 1968-ban lépett be e beszámoló írója a Szépművészeti Múzeumba, s mivel ekkor érkezett haza Párizsból a Radocsay Dénes rendezte, *Magyar művészet* című kiállítás, éppen neki, a Régi Magyar Osztály vezetőjének, kiállításaink legjobb hazai tudósának beszélhettem az egyetemen hallott elvekről. Ő türelemmel és egy csipetnyi iróniával végighallgatott – ez az irónia kissé más sfumaturájú volt, mint az egyetemé –,

BRONZINO: LAURA BATTIFFERI
Firenze, Palazzo Vecchio

majd nyugodtan azt mondta: „Tudod, elegánsan kell rendezni, az a legjobb.”

Miért juthatott eszembe ez a régi történet? Aki látta *A Mediciek fénykora* kiállítását, sejtethi, hogy nemcsak az eleganciaigény miatt. Ami alapvető valamely kiállításban, az a koncepciója. Ezt a cím már megelőlegezi, a rendezés prezentálja és a katalógus konzerválja. Nézzük eme alapszemponatok érvényesítését kiállításunknál. (A katalógusról nem fogok beszámolni, mert az szétfeszítené e híradás kereteit.)

Nehéz címet adni egy összefoglaló, és a közönséget is becsalogató korszakkiállításnak. Kétségtelen: a Mediciek politikai és gazdasági szerepe, művészeti mecénatúrája nemcsak Firenzében, hanem a Toszkán Nagyhercegségben is meghatározó volt a 15–16. században. Ez a kiállítás a művészet emlékeivel akarta bemutatni a nagy család „fényességét”, magnificentiáját, diadalmas történetét. Hol kissé tágasabban, hol szűkebben történt a családra utaló válogatás. A kiállítás nem a „Mediciek fénykorának összképe” volt. Ehelyett néha részletesebb, néha szűkebbre vont köztörténetnek a műalkotásokon lecsapódó megjelenéseit láthattuk (pl. Savonarola képmását és egy városvedútát, mely a máglyát mutatta, melyen elégették: kivégzése a 15. sz. végének egyik meghatározó eseménye volt Firenzében). Szerencsésebb lett volna „A Művészet és a Mediciek” (a 15. és 16. században) címet adni a kiállításnak. Bizonyára nem vonzza annyira a közönséget, de kissé közelebb lett volna ahhoz, amit a múzeumlátogató láthatott.

De hagyjuk a címek lehetőségeit! Miként lehet a választott címben kijelölt gondolatsort végigvinni egy művészeti kiállításon? Úgy, hogy egyenlő színvonalú nagy művekkel mutassa be a közönségnek a Medici dinasztia „virágzásának”, a család felemelkedésének több történeti korszakon átívelő alakulását, és a művészettörténetben két különböző *stilus*nak sajátos arculatát? A kiállítás láthatóan két nagyobb egységre tagolódott, és a második rész a művészet kedvelői-

nek talán kisebb és kevesebb élményt nyújtott, mint az első. Éppen abban a műtörténeti szakaszban, amikor a család pápákat adott és nagyhercegségre emelkedett, nos épp akkor nem érte el a művészet – legalábbis a kiállítás tükrében – Firenzében és a Mediciek itt bemutatott mecenatúrájához köthető természettel a kiállítás első részének a színvonalát. Úgy véljük, a kiállítás gondolatmenete hármás koncepció szerint futott: környezet/események – családtörténet – tudomány/művészet.

A környezetet, Firenzét az első részben két híres ábrázolás mutatta be: a 15. századi teljes városkép metszet (19. századi jó ismétlésben) és az 1584-es *Bonsignori-térkép*. Ezenkívül Savonarola máglyára ítéletét és a *Poggio a Cajano* villa madártávlatban festett vedútáját láthattuk. A 16. század második felét négy, ún. eseménytörténeti városkép, illetve körmenet-ábrázolás idézte föl. Érdekes kordokumentumok – a környezet bemutatásának koncepciójához ízesülnek – de már a Mediciek hatásához és aktivitásához nem. A Mediciek közismerten nem voltak nagy hívők, még pápaságuk idején sem, ekkor inkább a politikai egyházszervezés hívei, az itáliai és a nemzetközi politikai tendenciák szerencsétlen résztvevői, így sem a körmeneteket, sem azok színhelyeinek építészeti *ambientazione*-jét nem lehet szorosabban a Családhoz kötni, csak a Santissima Annunziata templom és kolostor környékét, amely városi színtér, és ott emelkednek azok a nagy „*fabbrica*”-k – a Medici-Riccardi palota, a San Lorenzo, a Laurenziana Könyvtár – amelyek a Mediciekhez kapcsolódnak.

A kiállításon látható a San Lorenzo két homlokzati vázlatrajza Michelanagelótól, s a Medici-kápolna előterének – a hercegek kápolnájának – famodellje, és a kétségtelenül nagyon mutatós, és magyarországi művészeti kiállításokról alig ismert, előzetes tervként más épülethez szolgáló famodellekből néhány. Például e „műforma” történetében korai, nagyméretű Brunelleschi-Ghiberti Duomo tribun és apszis modelljét (1427 körül), valamint a Giuliano da Sangallo

műhelyében készült Strozzi városi palota modelljét (1499), vagy a San Lorenzo számára épített Cappella dei Principi belső homlokzatának két szegmensét, mely annak a kápolnának a modellója, amelyen keresztül belépünk a Sagrestia Nuovába, ahol a Medici-síremlékek emelkednek.

Nos, a tér, vagy ahogy Fernand Braudel mondaná, az „*espace*” ott volt körülöttünk, a *drammatis personae* viszont meglehetősen kisméretű arcképeken jelentek meg. A családtörténet így inkább az okmányokban, és a Serumido által egyébként hűen és kiválóan megfestett, kisméretű, „miniatűr” arcképeken túl kincsgyűjteményben mutatta be magát, nem pedig a cinquecento első évtizedeinek valóban a Medici-mecenatúrához köthető legnagyobb művészeti emlékeinek, akár utalásszerű fölidezésében. Ezek a kisméretű fejek a Medici családi albumban legfeljebb a bélyeggyűjtemény kategóriájába tartoznának.

Ilyen értelemben megszakadt a koncepció, valójában felhígult, és a hivatalos portré (két Medici királynő, Katalin és Mária) meg az allegorikus reprezentáció (Tribolo remek manierista fiúszobra) területéről kaptunk, a „második” korszakból inkább, a közép-átlaghoz sorolható műveket. Azaz, az átgondolt és áttekinthető koncepciót nem követte a nagy művek bemutatása, így majdnem hitelét veszítette az a kép, amely a Mediciék műpártolásának szinte összehasonlíthatatlan minőségéről és mennyiségéről él a magyar közönség tudatában is.

A rendezőség a második részben művészetiileg sokkal jelentéktelenebb műveket választott ki és vonultatott fel, mint az elsőben (bár sok a kivétel: a remek Tribolo, Giambologna és Bandinelli reliefek, vagy Bronzinótól Laura Battiferri képmása, mely emblematikusan a manierizmus felfogását sugallja). Általában elmondható, hogy nem a korszak fő műveiből történt a választás. Ugyanakkor ez érthető is, hiszen nem küldhették el Budapestre sem Raffaello X. Leóját, sem Sebastiano del Piombo VII. Kelemen remekművű portréját.

Így furcsa akusztikai zavar keletkezett a kiállítás két része között. Az első rész szűkös „boksokban” kiemelkedően nagy műveknek zsúfoltan adott helyet, pedig a Botticelli-, Leonardo-, Michelangelo-rajzok az igazi Medici-féle művészeti fénykort jelentették, köztük az utóbbi művészetének minden feszülő drámaiságát, összefogottságát, az előadás utolérhetetlen emelkedettségét és méltóságát adó, a *Tondo Donit* előkészítő részletrajzzal. A második részben szellősebben, az egykori *ambientazione*khöz hűségesebben közelítve, kisebb rangú, de néha nagyobb méretű műalkotásokat láthattunk, a „Mediciek körüli művészet” lassú ellaposodásának és változásának idejéből.

Tehát a kiállítás arányaiban, hangsúlyaiban helytelenül „rekonstruált” egy, a történetírásban fénykornak nevezett egykori műtörténeti periódust, a manierizmus kezdeteit pedig, azáltal, hogy technikáiban előnytelenebbül mutatta be, szembeállította azzal a századdal, amely (1530 után) sem a Medici család történetében, sem a kultúrtörténetben, még kevésbé a művészet történetében nem nőtt fel az 1427-es periódus jelentőségéhez, melyet a kiállítást kezdő Masolino-tábla, az 1504-es Raffaello-rajzok, vagy az 1515 körüli Leonardo-rajzok képviseltek. Meglehet, ha e „második” korból a manierizmus legjobb mestereitől láthattunk volna műveket, véleményünk más volna.

A kiállítás kezdő „boksai”, szemben a második rész levegősebb „kabinet”-jeivel egyáltalán nem sugallták azt, hogy ebben a korban vált döntő fontosságúvá a néző és kép empirikus-optikai kapcsolatának a perspektíva törvényei alapján megszabott kialakulása, melynél fontos volt, hogy a néző megfelelő távolságból, megfelelő térben lássa és fogadja be a műveket. Szándékosan nem játsszuk ki az „első-tétített” kiállítás divatjának és technikai követelményeinek pro és kontra érveit, csak megjegyezzük, hogy azt a kevéske kódexet és grafikát, pergamentre írt oklevelet, ami tiltja a természetes fény használatát, ügyes és történetileg is hű ren-

dezéssel egy-két sötét kabinetbe el lehetett volna helyezni, ezzel felszabadítva a toszkán eget és Firenze városát, amelynek kékje alatt, pompázó, virágzó természeti környezetben bomlott ki ez a világra tekintő képzőművészet. A város heraldikai színei, a fehér, a zöld és a piros között bontakozott ki e színességében is pompás művészet. Sem a moziterem lesötétített világát, sem a transzcendenciát műfényvel mímelő belső teret nem lett volna szabad alkalmazni egy ilyen típusú kiállításnál. Persze, a rendezőknek adott belső térrel kellett gazdálkodniuk, és úgy tudjuk, magukkal hozták az installációt. Mégis az első szakasz térbeosztása, tagolása több kívánnivalót hagyott maga után.

A kiállításokon a látogató általában valamely rendező-elv alapján halad „előre”: ez a mutató az időrendiség. A művek csoportosítására ekként sokféle mód adódhat: iskolák, azonos témakör, azonos megrendelő, vagy egy művész többszöri szerepeltetése. Mit tudott és akart ebből megvalósítani a jelen kiállítás?

A belépőt egy jelentős művész alkotása, a nemzetközi gótikában az első mesterek közé számító Masolino da Panicale Szent Julianus táblája fogadta. Nem Medici-kapcsolat, de jó felütés: máris a 15. századi udvari-elit világ egyik lovagjával találkoztunk. A szentet Firenze püspöke javasolta a szentek sorába felvenni (sorsa Thomas Mann-i kiválasztottra emlékeztet), most itt állt előttünk egy sorozat egyetlen megmaradt darabjaként. Két lábfeje, noha nem sodronypáncél cipőbe bújtatott, csak harisnyába, a járósíkról kissé lelógatva, előregörbítve támasztja sudár, elegáns alakját. Lovagi köpenye csak testének jobb oldalán lebben meg, ez lággyá alakítaná stílusát, de ruhájának a korban oly divatos bevarrásai hullámhegyekké változtatták a posztót, és mára kevéssé tagolják a felületet, hiszen a színek megkoptak, a festék (a megfelelő, nemrég megvalósított restaurálás ellenére) levált a tábláról. Jobbjának kézfeje éppoly erős rövidülésben van megfestve, mint híres, Masaccióval közösen

készített *Mettercia* (Galleria degli Uffizi) általa festett Szent Anna-jobbján, bal kézfejét pedig éppúgy lovagöve alá helyezi, ahogy a firenzei Gentile da Fabriano-féle „Háromkirályok imadásán” az egyik keleti uralkodó, valamint a budai szobrok közül az egyik udvari nemes. Még köpenyének nyaki részén is ugyanolyan prémből készült gallér látható, mint a szobrokon, és sok más, az ún. internacionális gótika körébe sorolt táblakép ruháján. Íme a nemzetközi gótika stílusába jól illeszkedő gánccsnélküli lovag, jól formált alakfelépítéssel és testtartással. Szent Julianus táblája maradt fenn egyedül a Masolino készítette firenzei Santa Maria Maggiore Carneseccchi kápolna triptichonjából. Julianus lovag típus-ideálja tíz-húsz évig uralkodott az ifjú férfisent és eszményi lovag ábrázolásokban. Köszönet, hogy elhozták Budapestre a festményt, 600 év után először került ide Magyarországra Masolino műve, azóta, hogy 1427-ben Székesfehérvárott a királyi bazilikában Zsigmond a kedves familiárisának külön fölépíteni engedélyezett kápolnában, Filippo Scolari temetőhelyén, a firenzei Masolino freskókat készített. Azok a freskók a templom 16. századi megsemmisülésével elpusztultak. De meglepődtünk, hogy az itt említett táblaképhez *történetileg* és ikonográfiailag oly közeli egész alakos, Castagno festette freskót, a magyarul Pippo Spanónak ismert Filippo Scolarit a Masolino táblaképtől oly messzire láttuk felbukkanni: tragikusan rossz magasságban és elhelyezésben! A monumentálisra nemesített, a kor férfiszépségideáljához gondörített szőke hajfűrtjeivel közelített, egyébként kétes üzleti fogásokkal élő és kétes húségű kalandor-firenzeit Castagno eredetileg úgy helyezte el a freskóra, hogy a néző szemmagasságától mintegy 30 cm-rel följebb meghúzott talajszintre állította. És hogy a figura természetnek hasson, a nézőtől legalább 2–2,5 méter távolságba kellett volna kerülnie. Pontosan a hatalmas jón csarnok jobb oldali falára, azt az oszlopsorral összekötő kis falrészre, a magyarázó tábla helyére kellett volna tenni!

De amíg a kiállításon Castagno Pippo portréjáig eljutottunk, remekművet csodálhattunk meg: Mantegna Carlo de' Medici kardinális apostoli protonotárius mellképét (hordozója fa, elég ritka az általában portrékat vászonra festő Mantegna esetében). A katalógus meg sem említi az alapvető monográfiát (E. Tietze-Conrat munkáját, *Mantegna: Paintings Drawings, Engravings, Complete Edition* Phaidon, 1955), pedig onnan tudható (182. o.) a festmény élettana, s az, hogy talán nem saját kezű az itt szereplő festmény, hanem kitűnő, egykorú ismétlés. Nos míg eljutottunk Castagnóig, remek épületmodelleket tanulmányozhattunk (a Santa Maria del Fiore kupoláját és szentélyapsziszainak famodelljeit, Museo dell'Opera di-Duomo, Brunelleschi és Ghiberti kupoláit és tribünjeit, 1420 körül. Ez az építészeti vállalat, „*fabbrica*” ugyan nem kötődik a Mediciekhez, hiszen a város és az egyház gondoskodott az építésről, mégis oda kapcsolódik a Mediciek korába. Jól egészítette ki e hatalmas és ünnepeles épületmodellt az utca eseménye: ifjak játéka születésnapkor ajándékozott kerek tálca alakú emléktárgyon.

A kiállítás rendezője e művek után derékszögű fordulattal vezette tovább a nézőt, s a menetirányban elért a leghosszabb fal, amelyre ügyes változatossággal került fel, hol kisebb táblakép, hol szobor, majd rajz, majd nagyobb freskó, illetve a freskót előkészítő alárajzolás, színópia. Ezt a falat bármilyen műtörténeti szeminárium kiválaszthatná a „kiállításrendezés problémái” című szekcionálási gyakorlathoz. Ezen a kb. 35 méteres falhosszon legalább három tucat műtárgyat kellett változatosan elhelyezni: ez volt az esztétikai követelmény. Továbbá, a rendező tudását bizonyítandó, a műveket úgy kellett elrendezni, hogy érzékeltessék a történeti összefüggéseket, végül pedig úgy, hogy a művek ne legyenek túlságosan különbözőek, ez talán az átlag néző elvárása. A legegyszerűbb követelmény pedig, hogy kép és szobor egymásmellettisége a művész intencióiból eredő kívánalomnak is megfeleljen.

Mi csak néhány, a rendezésre vonatkozó, valamint attribúciós természetű esetre térünk ki. Kronológiai szigorot nem tartottak a kiállításon. Például Filippino Lippi remek, erős szíkontrasztra építő festményétől jobbra két angyalt láttunk, Empoliból. Egy oltár felső részéből származnak, gyönyörű kőből, erezetlen fehér márványból, feltehetően két, és nem egy ismeretlen mester művei, tőlük kissé távolabb, a remek Mino da Fiesole nagyméretű Madonna a Gyermekkel domborműve, háttérében szintén gyermekangyallal. Mino da Fiesole reliefjének érdekessége, hogy a nekünk szembeforduló Gyermek majdnem teljes körszobor, a háttér kis angyala viszont lapos relief. Az előbbi két ismeretlen mestertől való angyal a még távolabbra került Andrea della Robbia mázas reliefjének kompaktabb felületkezeléséhez kapcsolódik, ezzel szemben Mino da Fiesole műve érzelme-
sebb felfogású, önállóbban kellett volna, hogy megjelenjen. Andrea della Robbia kék és fehér mázas félalakos Madonnaja, valamint egy kérdőjeles, színezett terrakotta Madonna, majd Mino da Fiesole műve hármás, nagyszerű tipológiai sora nem érvényesült megfelelően. Azt szeretném hinni, hogy ez a Museo Comunale Stefano Bardiniből érkezett remek terrakotta sokkal inkább Donatello műhelye, semmint a klasszicizáló Robbiáé. Szarvashibának tartom tehát, hogy e félalakos, della Robbiaként meghatározott, de feltehetően Donatello-szobor mellé egy egész alakos, de valóban Donatello-szobrot helyeztek el (22-es szám a vezetőben). A mai látogató realitásérzéke is megkövetelte volna a nagyobb távolságtartást és a „levegősebb” elrendezést.

Az, hogy mi és miért kerül egymás mellé, minden kiállítás legkényesebb kérdései közé tartozik. A magunk részéről jobban szeretttük volna egymás *mellét* és nem egymással szemben, de kissé távolabb látni a Casa Horne remek Raffaello női fej-rajzát (1504) és talán Leonardo műhelyében az 1500-as évek elején készült *Fésületlen nő* című művet. Kitűnően felfedték volna művészetük különbözőségeit!

És természetesen egymás mellett az *Anghiari csata* középrészletének festménymásolatát és a Szépművészeti Múzeum Leonardo-bronzlovát. A Szépművészeti Esterházy madonnája mellé helyezett Maestro di Serumido 1508 körülre datált kis műve, a *Madonna gyermekével* tudományos kiállítás első megjelenéseként nagy felfedezés lehetett volna, hiszen ez utóbbi színeiben és testformáiban átfogalmazott variánsa a budapesti képek.

Továbbhaladva lépünk a második egységbe, itt kezdődött meg a család 16. sz.-i emelkedése, és itt kezdett gyengülni a kiállításon bemutatott művek minősége. Ritkán került kiállításon ilyen módon főhelyre ennyire jelentéktelen 16. század eleji Medici-címer. Hátrább, arányaival helyesen emelkedtek előttünk II. Henrik francia királynak és feleségének egész alakos képei, hiszen Medici Katalin francia királynő lett, és ebben a kis történeti képcsarnokban láthattuk fiát, majd Ferdinand nagyherceget és Krisztina német származású feleségét, ismét egész alakban. Ikonográfiailag fontosak e művek, noha inkább nagyméretű kosztümképek, semmint jellemábrázolások.

Az egyházi vonalon legmagasabbra emelkedett két Medici, Leo és Kelemen pápa ellenben csak igen kis méretű alkotásokban szerepelt. A levegősebben rendezett kiállítás egységben igen változatos műtárgyak voltak: kisművészeti emlékek, hatalmas gobelinek, négy városkép Firenze központjairól stb. Egészen Bronzino Laura Battiferi képmásáig jelentősen nagy mű csak a szobrászat területéről került ide: az anyaga miatt is pompás megjelenésű GianBologna relief (talán műhelymunka), Bandinelli nagyszerű márványreliefje és Tribolo manierista bronzfigurája. A GianBologna relief magával sodró térképzése, manierista beállítása már új irányt tanúsít a reneszánsz térábrázolási módban. Bandinelli Michelangelo „átirata” és Tribolo önmaga körül mozgásával egyéni teret alkotó kútfigurája a kiállítás legjobb darabjai közé tartoztak.

Búcsúztatóként megkaptuk Bronzino pompás női képmásának élményét. Ahogy az első fülkében Pietro Pollajuolo női profilján a quattrocento portréművészetének ars poetikáját olvashattuk le, úgy most a manierizmus portréfestészetének egyik csúcsteljesítményét láttuk. A Pollajuolo-kép leírása Wölfflin tollára való volna: mellkép, szoros kivágásban, teljes félprofilban. Testének formái határozottan megrajzoltak. Magas homloka a fent kiborotvált divatos hajviselet következménye, arcszíne a divatos púderezéstől nyerte el életteli pirosságát. Noha csak mellkép, kikövetkeztethetjük sudár testtartását, minden bizonnyal rátarti viselkedési módját. Rangját, családjának gazdagságát mutatja brokátruhája és keblén a remek ötvösdísz: ovális formájú, emelt *broche*, melynek felső részét a franciáktól ismert *ronde bosse* zománctechnikával formázott fej díszít. Igen, ez a feltörekvő, gazdagodó polgárság ünnepi magamutogatása. A profilkép olyan, mint a szigorú felépítésű szonett, a profil-arckép szorosabb etikája sokszor titkolja az ábrázolt egyéniségét: ez a firenzei asszony lehetett akár az egyik Medici szeretője, de lehetett a versengő (és ellenséges) famíliák egyik nemes kisasszonya is, az Albizziak, Pazziak, Tornabuoniak vagy Strozziak családtagja. A háttér felragyogó kékje mintha a városállam történetének felhőtlen égboltjával az uralkodó állapotok biztonságát, optimizmusát mutatná. Mennyire más a háromnegyed profilban, zöldes háttérnélküliségben, mintegy az ábrázolt komoly lelkiességének kivetítésére szolgáló fogalmazás a Bronzino-képmáson! A családnév is beszédes, Battiferri: Vasverő. Igen, akaraterős, tudatos összeszedettségű egyéniség ez a háromnegyed alakban, ülő helyzetben bemutatott nő. Fegyelmezettsége már olyan időkre utal, amikor nem a naiv magabiztosság uralkodott a korban. A hölgy kezében kinyitott könyv, bizonnyal az ábrázolt műveltségét és napi elfoglaltságát reprezentálja. Feszés, kissé ideges tekintete elzárkózik a külvilág elől. Mintha tudatában lenne, hogy nézik, és elemző, tapintatlan kérdéseink elől csak hi-

vatalos *image*-t mutat, csak a költőnői státusába hajlandó betekintést engedni. A Mediciek hatalma immár a francia és a pápai trónig emelkedett, de az egykori magabiztosság már a múlté. Cosimo és Lorenzo néphez és demokráciához közeli hatalma, zajos népünnepélyeknek teret adó közvetlensége megrendült. Az Itáliára bajt hozó pápai hintapolitika és a francia legitimitást biztosító méregkeverés lett a politika eszköze, és a hatalom megtartásához szükséges a „művészet” kelléke. A Mediciek tündöklésének vége, s noha a fátylak fényei még nem hunytak ki az esti ünnepeken, Itália és a Toszán Nagyhercegség belép újkori történelmének elsötétülő, szorongató zaklatottságába.

Még egy bírálat: a francia Akadémia köztudottan a 18. század végétől nem fogadott el a perpetuum mobile kérdéskörrel készült dolgozatokat. Bizonytal megütközést keltenne bármely tudós társaság, ha ma ilyen tanulmányt készítené. De nem itt, Budapesten, ahol a népszerűsítő kiállítás termeiben újabb vitát rendeztek a „Leonardo-vagy-nem Leonardo” kérdéskörben. A kiállítás a *Fésűletlen nő* (Parma Galleria Nazionale, 24,7×21 cm Lt.sz.: 362) mint Leonardo munkáját tüntette föl, noha már első felbukkanásakor erős kétségek támadtak nemcsak a kéz, hanem a szerzőség ideje körül is (mely a 15. századtól a kései 19. századig terjedt). Most elsötétített teremben szemlélve a munkát, még a korszakot ismerő szakembereknek is nehéz véleményt alkotni az attribúció kérdésében. Annyit azonban állíthatunk, hogy Itáliában a fiatalabb muzeológusnemzedéknek a Leonardo oeuvre-t gyarapítani törekvő csoportja áll a sajátkezőség mellett. Ha pedig megtekintjük a Leonardo-attribúció legjelesebb partizánjától, a kéziratok tudományos feldolgozásában és értésében kikezdehetetlen tekintélyű Pedretti professzortól eredő, újabban Leonardónak tulajdonított, főként az amerikai gyűjtők és gyűjtemények körében népszerű és terjedő festmények sorát, melyek ugyancsak erős kételkedésre adnak alapot, úgy véljük, lesz még vita e kérdésben.

Más vonatkozásban azonban a kiállításnak éppen a menedzselés vonatkozásában érdekes lehetőségére térünk ki. Ippolito Medici az 1520-as évtizedben egy törökök ellen felszerelt kontingenssel eljutott Bécsig, talán Magyarországon is járt. Magyar ruhában látható a Tiziano festette 1533-as háromnegyedes portréján (138×108 cm, ma a Palazzo Pittiben). Tudjuk, Monteverdi is és Descartes is Esztergom falai alatt voltak ez időben. Az első nem itt komponálta az Orfeo és Euridicét, az utóbbi sem e „szkíta vidéken” fedezte föl a „racionális kétely ontológiai-ismeretelméleti alapjait”, de itt voltak, és részt vállaltak a magyarok megsegítésében. Jelenlétük mutatja számunkra az egykori törökellenes felszabadító háborúk európai jelentőségét. Valószínű, hogy Ippolito és a két másik megnevezett igen keveset tudott rólunk. De ragyogó volt Ippolito harci vállalkozása: egy Medici törökellenes szereplése. Büszkélkedtek is a nagy velencei festményével, azon a magyaros süveggel. Így hát szívesen üdvözöltük volna ismét Ippolitót Magyarországon! Közelebben érint ő bennünket, szerepeltetése erősebb üzenet lett volna, mint a *Fésületlen hölgy* „Leonardo vagy nem Lonardo” szerzősége. Fogadjuk a vendégkiállításokat a saját múltunkhoz is méltó környezetben, és valósítsunk meg a továbbiakban is a nemzetközi muzeológia területén olyan együttműködést, amely nekünk, a meghívóknak, saját intellektuális kapacitásunkat és szakismereteinket is apportként adja hozzá a közös vállalatokhoz.

EISLER JÁNOS

1% METAFIZIKA

Szabados György rovata

Az, hogy mint rendezem be az életem, függ attól, hogy mit gondolok az életről általában. Nos, én már nem gondolkozhatnék róla úgy, mint a régi jó keresztény, hogy ez a föld csak a próbatétel helye, s az élet a földöntúli élet nehéz, de örök üdvre képesítő, nagy vizsgálója. De úgy sem, mint sok mai ember, hogy a föld az élvezetek kertje, amelybe egy kis munkával, vagy ha okosabbak vagyunk, kellő hejlekedéssel kell belépést szerezni.

Én a Mindenségből indulnék ki. Mi ez a csodálatos rendet mutató s értelmetlenségével néha mégis kétségbeejtő, óriási gépezet? Előírt pályán rohanó tűzgolyók, a köréjük szegődött anyag bolygónyi csomóival, amelyek egyikén a földet ellepő penészsrétegben nekem is megbillent egyensúlyú, az orra bukást új nemzedékekbe továbblökő élet kapkodását kell végezni a halál ellen? Vagy lehet ezt másképp is látni, a lehetőségek óriási mezejének; nem azt, ami megvalósult, hanem ami ott lappang benne? A vegyipar munkása könnyen megértheti, mire gondolok. Hol volt az a sok százezernyi szerves és szervetlen anyag, melyet a kémia és technológia idézett fel az utolsó században? Nyilván ott volt a világban addig is, csak előhívatlanul. Így szunnyadt benne az élet is, amíg – talán csak bolygónk kedvező viszonyai közt, de lehet, hogy mint egy óriási karácsonyfa ághegyein, az Úr távoli pontjain – felgyulladt, hogy a formák végtelen változatain átszáguldván, valahol a harmadkor közepén ki-pattantsa az emberi tudatot.

Az, hogy én magam is egy ilyen tudat gazdája vagyok, bár sokszor kényelmetlen, mégis csodálatos dolog.

*

Ha távozóban egy más bolygón megkérdenék, mi volt a földi élet legnagyobb öröme: a tanulást mondanám. Nem azt, amelynek a végén egy vizsga áll, hanem amit az ember kíváncsiságból, kirándulásként tett egy új nyelvbe, az azon át megközelíthető világba, egy új tudományágba, munkakörbe.

*

Az élet nemcsak utazás, de szobrászmunka is. Az embernek nemcsak a világban már megvalósult lehetőségeket kell megcsodálnia, hanem a benne még ott lappangókat előhívnia s belőlük magát minél különbbé megalkotnia. Ez igen szép s érdekes feladat: a napok apró vésőütségeivel valami szépet hozni ki, nem a kőből, hanem az élő anyagból, önmagunkból. S az embereket, főként a fiatalokat igen heves biológiai erők sarkallják erre. Erkölcsnek én épp azt a szabályozó rendszert tartom, amely a testi kifejlődés lezáródása után még valami többet akar az emberből kihozni. Amit pedig becsvágynak nevezünk, ennek az erkölcsnek a szorongása, vagy ha úgy tetszik, az ostora. A becsvágynak azonban sokféle változata van, s boldogtalanságaink jó része onnan ered, hogy rosszfajta becsvággal oltjuk be fiatal életünket. A jóféle becsvágynak nem az a legnagyobb előnye, hogy nem okoz pokoli szenvedést; többet is hozunk ki általa magunkból, jobban szolgálja a növekedést. Az ember ugyanis úgy nő, mint a fa; gyökérzetével, kapcsolatai szertepogatózó rostjaival. Minél több és épebb kapcsolattal szívja a világot, annál magasabb lombot vethet. Aki anyját, gyermekét, barátját, hazáját komolyan vette, akármit hoz később ez a viszony, azzal, hogy komolyan vette, gazdagodott. Nos, a rossz becsvágy türelmetlenségében, állandó versenylázában elvágja, fölszaggatja, szétro-

hasztja ezeket a rostokat, önimádat és sérelem burkába zárja, elsorvasztja az embert. Míg a jó becsvágy azzal, hogy a dologra – munkára, emberre – fordítja figyelmünket, új tápláló ásványokat kutat föl, s kiszélesíti a gyökérzetet.

*

Szórakozásaink megválasztásában látszólag több a szabadságunk, mint munkánkéban. Valójában ezt is elég szorosan meg szokta szabni az alkalom; a környezet, a társadalom szokásjoga. Pedig ha valahol, hát itt kell ma magunkért küzdeni. A tőkésvilág, tudjuk, megfordította a viszonyt termelés és élet, fogyasztás közt; régen az emberek azért termeltek, hogy élhessenek, ma azért élnek, hogy fogyasszanak. Ha új autót, rádiót, televíziót, filmet, műanyaginget, sószórot, játékszert termelnek: akkor a polgár azt kötelességének érzi, hogy megvegye. S a termelvények megszerzése és elfogyasztása közben el is telik az élete. Félős, hogy az életszükségleti cikkek, szórakozási alkalmak bővüléseivel nálunk is erre hajlik az élet, az emberi agyat szórakozás ürügyén elborítják a rábocsátott termelvények.

Hogy lehet ez ellen védekezni? Önállással és önmegtartóztatással. Ha szórakozásainkat is beépítjük önépítési tervünkbe. Igazi szórakozás és igazi tanulás közt nem érzek éles határvonalat.

Nagyobb baj, úgy látom, hogy ahol a biztosítottság állapota az élvezetekre állít be, a szerelem is azzá zsugorodik, s unalmasnak érzi azt sok másféle értéket, amihez a másik nem fölfedezése közben lehet hozzájutni. De akármilyen tapasztalatok várnának is, nem mondanék le róla, hogy a másik nemet, mint egy szép varázsos ködben ülő tájat, érzei áhítattal, tudósi türelemmel földerítsem. Ha viszont a házasságra, nem korán s könnyelműen, egyszer elszánnám magam, annak most is úgy mennék neki, mint fiatal koromban, valami félaszkézisra tennék fogadalmat, melynek a közös vállalkozáshoz szükséges erkölcsi segítségben kell meg-

térülnie; legfőleg az önfeláldozásban lennék óvatosabb s a belátásban és szeretetben bőkezűbb.

*

Annak, hogy egy gyermek gondozásából, sarkallásból, örömnnyújtásból mit kíván s mit bír el: megvan a foka. A túlzott figyelem, akár a „kielégítés”, akár a „nagyraábrázolás” alakját ölti: többet árt, mint az elhanyagolás. Az egyik természetessé teszi az önzést, a meg nem szolgált dolgok megkövetelését s a nyomában ólálkodó spleent, boldogtalanságot, a másik idő előtt nyúví el a mesterségesen keltetett ambíciókat, s húszéves korára juttatja el a gyermeket ahhoz a becsvágycsődhöz, amelybe az apa harminc-negyvenre jutott. Hogy gyermekünk milyen képességeket kapott, nem szégyen, nem dicsőség. Az ősök tarka tulajdonságaiból húzta ki az öröklés lottója. Gyermekeinket (ebben sem hibáznék többet) legokosabb tehát úgy tekinteni, mint az emberi jövő ránk eső hányadát, kis testeket, akikben a jóakarát állandó csendes sugárzásával kell a lehetőség csírázását támogatni, az apaság élménykincsét is megszerezve közben.

*

Az élet kifejtését sem lehet vállalni bizonyos veszélyesség nélkül. Az ifjúságnak ez a tudat a sejtjeiben van, s minden filozófia nélkül, mint bátorság jelentkezik. Ha gondolat ezt az érzést nevelheti, én jövőm életemben bátrabb szeretnék lenni. Vakmerő időnként volta; de azt, hogy egyenletesen bátor legyek, képzeletem s becsvágyam veszélylátása nem engedte. Pedig ismertem a vigaszt, amelyet a fiatalon elhalt Apáczai szájába adtam. Ha én el is bukom, a jó ügy, amelyhez hozzáköttem magam, bosszút áll értem is.

NÉMETH LÁSZLÓ

(Sajkodi esték. 1961. Részletek)

TÁRGYIASULT MŰVÉSZET

A CRAFT & DESIGN kiállítás

Az iparművészet eredetileg nem volt egyéb, mint a művészi külsejű használati és díszítő tárgyakat készítő kézműiparos tevékenységek gyűjtőneve. Később az olyan tárgyak előállítását is ide sorolták, amelyek az iparban is használatos technikával készültek, de formájuk művészi tervezés tárgya volt. Tehát az iparművészet nagyon sokáig csupán alkalmazott mesterségek összességének számított, a szóösszetételben alapvetően inkább az *ipart* tartották hangsúlyosnak, mint a *művészetet*. Hosszú folyamat vezetett oda, hogy ebből az alárendelt és önállótlan szerepből ki tudtak törni az iparművészet gyűjtőfogalom körébe tartozó műfajok – így a textil-, bőr-, fém-, agyag-, üvegművesség –, és önálló *művészeti* ágakká váltak. Azonban az őket meghatározó két alapvető irány, a mesterség gyakorlata és a tervezés elmélete, azaz a *craft* és a *design* jelenléte mindvégig elsődleges. E két tendencia összekapcsolódása, együtt élése segítette elő az iparból a művészetté válás folyamatát. A gyakorlati és az elméleti munka folytonos kölcsönhatása figyelhető meg ezekben a műfajokban, hol az egyik, hol a másik jelentősége vált hangsúlyosabbá az idők folyamán, de mindkettő alapvetően benne foglaltatik minden iparművészeti tárgyban, csak arányuk változó. A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége által kezdeményezett, Simonffy Márta főkurátor, Urbán Ágnes és Horváth Hilda kurátorok által rendezett, az Iparművészeti Múzeumban bemutatott *CRAFT & DESIGN – Irányok, utak a kortárs magyar iparművészetben* című monstre tárlat a kortárs magyar iparművészek művein keresztül mutatta be a 20. század iparművészetének két említett, alapvető irányát (a *craftot* és a *design*t), mint az iparművészet két útjának, filozófiájának érvényre jutását.

A tárlat koncepciójában megfogalmazottak szerint a kiállításnak nem célja a művek kronologikus felsorolása, hanem az alkotásokat kívánták a szellemi áramlatok mentén megjeleníteni, a művek kö-

zött fellelhető kapcsolódási pontokat megkeresni, illetve ezek által bemutatni. Ennek a célkitűzésnek megfelelően több ezer tárgyat gyűjtöttek egybe, és vonultattak fel posztamenseken, paravánokon illetve tárlókban installálva. Jelen publikáció keretei és a bemutatott anyag mennyisége nem teszik lehetővé, hogy részletes, minden műre kitérő elemzésekbe bocsátkozzunk. Így megpróbálom írásomban, a kiállítás gondolati vezérfonalát leginkább érzékeltető néhány mozzanatra koncentráltan saját benyomásaimat, és a tárlat által felvetett kérdéskörrel kapcsolatos gondolataimat megfogalmazni.

Első ránézésre a textilművészet (falikárpit, hurkolt és nyomott anyag-, illetve ruhatervezés) dominanciája érzékelhető a tárlaton, ami részben a kárpitok méretéből adódik. Szám szerint talán nincs több textiles tárgy, mint fémműves vagy üveg és porcelán, de nagyobb teret töltenek meg, mint például az apróbb ötvöstárgyak vagy edények. Másrészt a hangsúlyosabb jelenlét is jogos lenne, hiszen a hazai textilművészet meghatározó szerepet játszott abban, hogy az iparművészet szóösszetételben az iparról a művészetre kerüljön át a hangsúly.

A modern magyar kárpitművészet kezdete *Ferenczy Noémitől* datálható, aki a kárpitszövést Párizsban tanulta (1911) a Manufacture des Gobelins egyik mesterétől. Ő tette meg az első és alapvető lépést abba az irányba, hogy a kárpitművészet kiemelkedjen az alkalmazott műfajok közül. A korabeli gyakorlattal ellentétben kartonjait maga készítette, gobelinjeit is maga szötte. Teljes komplexitásában kezelte a műfajt, hiszen nemcsak a tervezést, de a teljes kivitelezést, magát a szövést is az alkotói folyamat részévé tette. Elszakadt az akkoriban jellegzetes kárpittípustól, amely az illuzionisztikus festményhez állt közel. Erősen törekedett a dekorativitásra, a síkszerűségre, de gobelinjein a figura, a természet és az ornamentika azonos hangsúllyal szerepeltek. A jelenlegi kiállításon egy kisebb méretű műve volt látható, a *Fej lángbordúrral* (1926), amely szándékosan csak megidézte a művészt, mint elődöt.

Polgár Rózsának a kiállításon látható falikárpitja *Ferenczy Noémi előtt tisztegett* (1990). *Ferenczy Noémi* közvetlen tanítványai közül *Solti Gizella* szerepelt még a tárlaton. *Solti* utóbbi években készült művei felületképzésükben is archaizálnak. Az „elvarratlan szálak” által feslett, töredékes jelleget hordozó textiljei a középkor világát idézik. Most kiállított, az ötvenes években készült *Kötő nő* című falikárpitja közvetlenebbül kötődik *Ferenczy Noémi* figu-

ráinak formavilágához, de halvány földszínei már előre vetítik a későbbi alkotások színeit és gondolatiságát. Velük közös panelen kerültek kiállításra Kecskés Ágnes *Balassi I.* (2005), Hauser Beáta *Család* (1980), Rónai Éva *Jaj, pedig az egyedül valónak* (2001) című falkárpitjai, jelezve a Ferenczy Noémi nevével fémjelezhető szellemiség napjainkig való továbbélését.

A textilművészet mindig is a legradikálisabban fejlődő művészeti ágak közé tartozott a 20. századi, illetve az 1945 utáni magyar művészettörténetben. Frank János az 1968-as évet, az Ernst múzeumbeli *Textil-Falikép 68* című kiállítás évét az áttörés évének tekinti a magyar textilművészet történetében. Az iparművészetben belül ekkor önállósult a textil, s a festészethez, grafikához, plasztikához mérhető, egyéni arculatú, szüntelen megújuló műfajjává vált. Az újdonságként megjelenő, majd az 1970-tól a szombathelyi bienálékön figyelemmel kísérhető tértextil, illetve textilplasztika kibontakozása mellett a falikárpit fogalma, és természetesen maga a műfaj is lényegi változáson ment keresztül. A jelenkor igényeinek megfelelően kitágultak a műfaj alkalmazási területei. Megjelent egy új művésznemzedék, amelynek tagjai rendkívüli érdeklődést mutatnak a művészet legújabb médiumaival szemben, így például a számítógép, a fény- és hangeffektusok, a fotó, a videó stb. alkalmazása iránt a képzőművészet különböző területein. A szövött kárpit esetében; a műfaji megújulás, a technikai hagyományok követésével párosulva, sajátos helyzetet teremtett.

A szövés folyamatának tradíciója, egyfajta rítus, amely által az így készített alkotások üzenete – a megjelenítésbeli különbözőségek ellenére, illetve azoktól szinte függetlenül – múltidéző, archaizáló tartalmakkal egészül ki. Ezáltal a kárpitművészet műfaja, a technika egyre inkább felgyorsuló világában, mintegy ellenpontként a megfontolt alkotás módszerét képviseli, amely lehetővé teszi az elmélyülést a munkában, és a művész számára lehetőséget biztosít arra, hogy a mű létrehozásának folyamatában személyesen vegyen részt. Így a kísérleti textil rendkívül tanulságos korszaka után a kárpitművészetben előtérbe lépett a befelé fordulás, a kor reflexióit tükröző, tartalmi rezonanciák megfogalmazásának igénye.

A szövés egyrészt a tradíció miatt erősen kötődik a crafthoz. Ugyanakkor éppen ebben a műfajban jut leginkább érvényre a művészeti szabadság, azaz a tervező egyéni gondolatainak megvaló-

sulása. A szövés folyamatának meditatív jellege miatt is, adekvát módon, a falikárpitok egy része szakrális tartalmakkal egészül ki. A szakralitást az ábrázolt témák, a megjelenítésmód hangsúlyozzák több esetben. Például Háger Ritta alkotásain is, aki munkáival a falat, az architektúrát értelmezi újra, szakrális „tereket”, szentélyeket alkotva általuk. Konkrétan, tematikailag is erre utal a jelenleg kiállított *Teremtés* (1992) című falikárpitja is. A szövés mestersége és a művészi tervezés elméletisége miatt éppen a kárpitművészetben érzékelhető leginkább a craft és design szoros összekapcsolódása, folytonos kölcsönhatása. A falikárpitok a képzőművészetben jelentős szerepet játszó táblakép értékeivel bíró alkotásokká váltak a kortárs művészetben, de a funkcionális öltözékek, ruhák és kiegészítők szintén túlmutatnak használati jellegükön. Legtöbbször önálló kiállítási tárgyak esztétikai értékeit hordozzák. Itt megint fontos szerepe van az anyag tervezésének, amelyekből a ruhák összeállnak. Kecseti Gabriella *A fű titka* (2002) című falikárpitján egy sajátos, általa kidolgozott hurkolási technikát alkalmaz a faktúra kialakításában. Kissé távolabb a kiállítóterben megjelenik a szintén Kecseti által tervezett kétrészes női ruha (2005), amely ugyanazzal a módszerrel, lazán egymásba kapcsolódó hurkokból álló anyagból készült. Itt a ruha tehát funkcionálisan jelenik meg, de a falikárpitnál alkalmazott technika következtében egy áttetsző szövet alkotja, így ezek a ruhadarabok csak korlátozottan alkalmasak viselésre. Ilyen szempontból ez az öltözék emblematikusnak tekinthető.

Közös vitrinekben és panelekben csoportosítva jelentek meg az elsősorban viselésre tervezett ruhadarabok, azaz a craft képviselői. Így Balázs Klára, Borz Judit, Bányász Judit, Kozma Vera, Göbolyös Márta, Sárváry Kati, Mészáros Éva, Nyári Ildikó, illetve Latin Anna, Földi Kinga, Herwert Mónika, Huszti Andrea, valamint Góth Kati, Katona Szabó Erzsébet, Madarász Kathy Margit, továbbá Bein Klára, Tankó Judit és Csuba Anita főként női kollekciói.

A legfrissebb szellemiséget képviselő Bodza csoport, Gyulai Natália és a Mátrai Krisztina–Moshammer Kinga–Pallai Bernadett trió kreációin a design hangsúlyosabb, ahogy többek között Egressy Teréz, Fehér Beatrix, Molnár Madarász Melinda, Magony Zsuzsanna, Orbán Ivett, Mészáros Éva, Nádasy Katalin, Szücsy Krisztina, Rippl Renáta kiállított ruhakölteményein.

A kiegészítők esetében alapvetően – akár a craft, akár a design oldalon bemutatott tárgyakat nézzük – a funkció játssza a főszerepet. Talán ezek készítői között található a legtöbb, a képző- és iparművészet határterületén tevékenykedő alkotó. Akárcsak Pinviczki Judit bőrtárgytervező művész, akinek alkotásai, bár funkcióval rendelkeznek, de plasztikai értékeket képviselnek, és jócskán túlmutatnak az ipari formatervezés keretein. Jelenleg öltözékkiegészítő tárgyakat; cipőket, fejedőket, hátitáskákat láthatunk tőle, amelyeket egyedi kézműves bőrfűzési eljárással épített össze. Jól megfigyelhető kiállított művei által, hogy tárgyainál mindig szem előtt tartja azt, hogy használhatóak legyenek, ezért organikus funkcionális formákat választ előképül hozzájuk. Így a hátitáskák felépítéséhez a kancsóka nevű hűsevő növény szerkezetét tanulmányozta, mert a funkció és a forma kapcsolata szempontjából ezt találta a legmegfelelőbbnek. A táskák vázszerkezete hajlított nád-ból, illetve rattanból készül, és erre fűzi, fonja rá a bőr tárolófelületet. Az általa is inkább cipő-objektoknak nevezett plasztikái (pl. *Zsiráf, Hernyó*) szintén a bőr és a fa kombinációjából épülnek fel. A cipő orra és sarka azok a statikai pontok, ahova játékosabb formákat lehet beépíteni, így a cipők talpa fából készül, és erre kerül a bőrből szőtt, fűzött felsőrész. Mivel teljes mértékben követik a láb formáját, így hordható cipőként is funkcionálnak. Pinviczki munkáihoz hasonlóan a craft képviselőiként, velük közös vitrinben kerültek bemutatásra többek között Kárpáti-Rácz Judit, Bráda Judit, Szalma Ágnes (*Cincér, Orion*) táskái, Bognár Rudolf *Huszárcsizmája* és Anda Emília (pl. *Griffon és Phönix*), Attalai Zita (*Csigasarkú cipő, Cápa*) cipői. A kiegészítők közül designoldalról is csupán néhány példa Balogh Mónika, Karattur Katalin (pl. *Négyzetes gömbtáska*) és Szalontai Éva táskái vagy Marosi Krisztina *Softcell* kollektója (sipcsontvédő és térdvédő).

A tradicionális technikák, eszközök és módszerek miatt a legtöbb iparművészeti ág archaizálónak számít. Ugyanakkor a szellemi elődök megidézése, a szándékos utalás egy-egy konkrét műre vagy alkotóra szintén az archaizálás egyik formája a kortárs művészetben. Hasonló jelenség nemcsak a textilművészetben, hanem az üvegművészetben is megfigyelhető. Így Pattantyús Gergely *Rippl-Rónai sorozata* (*Kelyhek I–V. és Carrafa I–I. 2002–2005*) ennek egyik jellegzetes példája, ahol az ihlető üvegtárgy, Rippl-Rónai József

Diszüveg – borospohara (1898) (ugyancsak jelzésekppen, de) kiállításra került Pattantyús alkotásaival közös vitrinben. Rippl-Rónai egyik kulcsfigurája a honi ipar- és képzőművészet összefonódásának. Hiszen bár a modern magyar festészet kiemelkedő alakja, de nemcsak festményeket és grafikákat készített, hanem tervezett üvegablakokat és poharat, lámpát is. Képek festése mellett üvegfestéssel, dekoratív grafikával, kerámiával, gobelinnel és bútortervezéssel is foglalkozott. 1896–97-ben Andrassy Tivadar részére szecessziós stílusú modern enteriőrt is tervezett. Horváth Márton kiállított sorozatai szintén a múltat idézik (*Emléknymos váza I-II.* 2008; *Hódolat Zsolnay Vilmosnak sorozat XI.* 2007). Az üveg és kerámia a textil mellett egy másik hatalmas szelete a kiállításnak. Pattantyús és Horváth üvegein kívül a craft irányzatának képviselői között szerepeltek a tárlaton Németh Magda, Bohus Zoltán (*Formula VII.* 1981; *Bronzkapuk*, 2008), Katona Erzsébet, Csala Zsuzsa, Balogh Eleonóra (*Metropolis*, 2008), Grünfelder Judit, L. Szabó Erzsébet, Gonzálesz Gábor (*Kél már a hajnalfény hulláma*, 2006), Vida Zsuzsa (*Áthatás*) és Gáspár György (*Hello Taut – Alians-sorozat*) alkotásai. Az üveg design vonulatát mutatják be Fábry János, Csere Ilona, Mikó Sándor, Házi Tibor vezetésével a Házgyári konyha-program alkotóinak és Rénes György vezetésével a Házgyári kollektíva munkái, illetve Jegenyés János, Németh Magda palackjai, Meixner Etelka, Herceg István parfümös tégelyei, Kecskés Krisztina formakísérletei, valamint Smetana Ágnes, Gondán Gertrúd és Petrás Mária szakrális művei.

A múltidézés, az archaizálás jellegzetes alkotói attitűd a kortárs kerámiaművészetben is. Másrészt szintén több alkotót is foglalkoztat a természeti formák megjelenítése és újraértelmezése. Ilyenek például Gerle Margit *biomorf* agyagművei, amelyek valamely organikus vagy ősi formára emlékeztetnek, de ugyanakkor az alkotás *metamorfózisa* által alapvetően más, eredeti jelenségekkel válnak. Szintén természeti alakzatokra utalnak Borza Teréz legtöbbször kagylóhéjat formázó, színezés nélküli, natúr fehér színű, hártyavékony porcelánjai, amelyek olyan fogalmakkal kapcsolódnak össze, mint az álom, ébredés vagy a születés. Alkotásaikon kívül a kerámia craft vonulatát képviselték még a tárlaton többek mellett Pannonhalmi Zsuzsa, Tamás Ákos és Kádasi Éva táljai, Probsner János raku plasztikái, Szalai László raku edényei, Babos Pálma,

Melocco Miklós, Vásárhelyi Emese kávé- és teáskészletei, Karsai Zsófia plasztikái, Polgár Ildikó és Nácsa Edit csendéletei, Bráda Enikő dobozai, Schrammel Imre és Bükki Béla vázái, illetve Gulyás Kati kelyhei, cukortartói.

A kerámia design áramlatát többek között Pázmándi Antal, Fekete László, Lőrincz Győző, Kecskeméti Sándor és Geszler Mária művei szemléltetik a tárlaton.

Természetesen az ötvösművészet is szép számú tárggyal volt jelen a tárlaton. Így a craft jellegű ötvösművek között láthattuk például Stomfai Krisztina, Rékasy Bálint, Gaál Gyöngyvér vagy Holló István gyűrűit, Rékasy Levente *Madár* medálsorozatát, illetve Marosi László (*Luna Bianca*) és Tóth Zoltán (*Eső*) nyakékeit. A design irányzatot az ötvösség területén többek között Jermakov Katalin, Bánfalvi András, Fördös László, Péter Vladimir gyűrűi, Hajdú László és Suszter István karkötői és gyűrűi, valamint Kodolányi László és Marosi László (*Regatta*, *Futura*) nyakékei, illetve Ekler Dezső és Kálmán László teás- és kávékészletei és Balogh Mihály tálalóeszközei képviselték. Természetesen a könyv (pl. Kiss Ilona, Kelecsényi Csilla, Juhász János, Molnár Imre) és az illusztráció (pl. Gyulai Líviusz, Rékassy Csaba, Kass János, Réber László, Kovács Tamás, Sárkány Győző, Békés Rozi stb.), az arcuattervezés, a csomagolás és a bútorművészet (történeti: Kaesz Gyula, Breuer Marcell, Kozma Lajos; kortárs: Szücsy Róbert, Szikszai László, Ágoston István, Paulin Kristóf) szintén jelen volt a kiállításon. De a fő vonulatot mindenképpen a textil-bőr (fali- és bútorkárpit, szövött és nyomott anyagok, viseletek és kiegészítők), illetve az üveg-kerámia jelentették, jelképezve, hogy ezen műfajok fejlődnek a leg radikálisabban a kortárs iparművészetben belül.

Mivel a tárlaton formaviláguk és stílusjegyeik alapján az időbeliség mellőzésével helyezték egymás mellé a különböző években, évtizedekben készült alkotásokat, így feltárult az akár időben távol lévő művek közötti szellemi, gondolati, tartalmi jegyek hasonlósága. Előtérbe került a megközelítés, a kifejezési mód folyamatossága és folyamata mint a művek leglényegesebb összekötő eleme.

Jól érzékelhetővé vált a nagyszabású kiállítás által, hogy napjainkban, amikor a művészeti ágak és műfajok közötti határok teljesen eltűnnek vagy összerosódnak, egyre erőteljesebben érezhető a képző- és iparművészet kölcsönhatása is, és egyre több az ún. határterületen működő alkotó.

RÉSZLET A CRAFT & DESIGN KIÁLLÍTÁS ANYAGÁBÓL

Szembetűnő jelenség az is, hogy sokszor a funkció szerepe szintén csak látszólagos az egyes kiállított alkotásoknál. Az újszerű anyaghasználat, a plasztikai értékek hangsúlyozása, a formákban rejlő tartalmak kibontása dominál inkább. A forma- és anyagkísérleteken túl azonban, a kiállítóterben önálló életre keltek a bemutatott művek, megerősítve azt, hogy képző- és iparművészet között elvékonyodtak, és legtöbb esetben meg is szűntek a múltban áthatalmatlanak vélt határok.

SZEIFERT JUDIT

SZOCIÁLIS VÁLSÁG ÉS TEREMTÉSVÉDELEM

„Ha egyszer már lángra kapott az újítás vágya, amely egyébként régóta zavarja az államok békéjét, úgy ez szükségképpen vonta maga után, hogy a változtatás szelleme a politikai gondolkodás területéről a vele rokon gazdaságba is behatoljon” – kezdte a híressé vált *Rerum novarum* enciklikát XIII. Leó pápa 1891-ben. A modern katolicizmus első és meghatározó fontosságúnak tartott dokumentuma a szociális válság kapcsán hívta fel a figyelmet a munkások tragikus helyzetére, emlékeztetett a társadalmi igazságtalanságra, és arra is, hogy milyen ideológiai-politikai veszélyek rejlenek a kialakult helyzetben. Több mint száz évvel a pápai dokumentum megszületése után legalább annyira érdekes az enciklikából kirajzolódó kortárs társadalomfilozófiai és politikai irányzatoknak szóló kritika, mint a javarészt Aquinói Szent Tamás nézeteiből levezethető szociális tanítás. XIII. Leó ugyanis rendkívüli biztonsággal ismerte fel az osztályharcra épülő ideológiák veszélyét; ma már sokszor profetikusnak hatnak sorai. A magántulajdon tagadásának szocialista nézeteit például nem is a természetjogból vagy a Biblia tanításából kiindulva cáfolta, hanem egyszerűen a munkásság pusztá érdekeinek szem előtt tartásával. Ha nincs magántulajdon, a munkások nem rendelkeznek szabadon az általuk megkeresett jövedelemmel, tehát saját érdekeikkel is szöges ellentétben áll a szocialisták tanítása.

XIII. Leó kész javaslatot is nyújtott a helyzet megoldására, majd a következő szavakkal zárta enciklikájának utolsó előtti bekezdését: „Az Egyház a maga részéről soha, semmilyen körülmények között nem fogja megtagadni segítségét: annál több segítséget adhat, minél nagyobb cselekvési szabadságot kap; ezt külön is lássák be azok, akiknek feladata az állam jólétéről gondoskodni.”

És bizony itt van a baj gyökere. A 19. század végén az egyház már csak nagyon kis mértékben és inkább indirekt módon, mint közvetlenül kapott cselekvési szabadságot. Hiába látta a pápa a robbanásig feszült helyzetben rejlő veszélyeket, ha nem volt az enciklika kiadásánál alkalmasabb eszköze a közelgő katasztrófa elhárítására. És hiába várta az áhított megoldást a szeretet bőséges kiáradásától, ha ehelyett a gyűlölet minden képzeletet meghaladó előretörésével kellett szembenéznie, előbb 1917-ben Oroszország-

ban, majd fél Európában is. A *Rerum novarum* persze nem maradt írott malaszt, befolyásolta a világ sorsának alakulását, de eszközök hiányában inkább csak felkiáltójel volt a kortársak számára, és nem a közelgő katasztrófának ellenállni tudó erős gát.

A kelet-európai posztszocialista országok számára, amelyek megszenvedték a marxizmus téves társadalomszemléletét, különösen is érdekes lehet a *Rerum novarum* enciklika és hatástörténete; de könnyen lehet, hogy egy sajátos történelmi párhuzam okán az egész világ számára tanulmányozásra érdemes a száz évvel ezelőtti helyzet. Most ugyan a világgazdasági válságból való kilábalás kérdése foglalkoztatja leginkább a politikai döntéshozókat, és azok a módszerek, amelyek segítségével a katasztrofális összeomlás ismétlődése elkerülhetővé válik; de a válság problémája sok tekintetben szorosan összefügg a természeti környezet gyorsuló pusztulásával. Legalábbis hosszú távon.

Igaz, gyakran megkérdőjelezik az ökológiai válság létét, és tagadhatatlanul sok gyanús, üzleti szempont fedezhető fel a politikai „katasztrófamenedzselésben”, mintha csak a föld és a gazdaság tudományos köntösbe bújtatott, ideológiai eszközökkel történő újrafelosztása zajlana napjainkban. Ugyanakkor a világ mérvadó tudósai, szakemberei, szervezetei nemigen vonják kétségbe a súlyos, szinte beláthatatlan következményekkel járó környezeti válság tényét. Kiemelten fontos probléma az ökoszisztémák tudatos irtásával, az élőhelyek visszaszorulásával előidézett gyorsuló fajkihalás, amely a biodiverzitást veszélyezteti. Nyomasztó terhet jelent a vizek elszennyeződése, az elsivatagosodás, a levegőszennyezettség mértékének növekedése, a klímaváltozás, a magas szén-dioxid-kibocsátás, az átlaghőmérséklet emelkedése, az erőforrásválság. Számtalan olyan probléma, amely az ember erkölcsi természetű döntései sokaságának következménye, s mint ilyen, erkölcsi természetű ítélet alá is esik; és ennek szellemében a megoldás is erkölcsi természetű. Nem meglepő tehát, hogy a kérdésben a Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevelet adott ki a közelmúltban, mely a *Felelőségünk a teremtett világért* címet viseli.

Egy nemzeti püspökkari körlevél természetesen nem azonos súlyú egy pápai enciklikával, viszont éppen a probléma újszerűsége miatt a Magyar Katolikus Püspöki Kar úttörő kezdeményezése meghatározó fontosságú lehet a későbbi római állásfoglalások szempontjából. A Szentszék megnyilvánulásainak bizonyára nél-

külöznüik kell az olyan prognózisokat, mint amelyek a körlevélben például Magyarország várható, 21. század közepi éghajlatára vonatkoznak. Lehetséges, hogy az átlaghőmérséklet csakugyan 2–2,5 fokkal emelkedik majd, és az sem kizárható, hogy az 5–15 százalékos csapadékcsökkenés komoly kihívást jelent majd, ez azonban nem kifejezetten hit és erkölcs kérdése. Az azonban biztos, hogy megkerülhetetlen a környezeti krízis okainak bemutatása.

S hogy milyen párhuzam fedezhető fel a *Rerum novarum* világa és a jelen környezetvédelmi körlevél társadalmi háttéré között? A hasonlóság jól látható a körlevél második fejezetéből, amely „Az ember és a teremtett világ kapcsolata a filozófia, a teológia és az egyház társadalmi tanításának tükrében” címet viseli. Bizonyára sokakat elgondolkodtatott már, hogy a nyugatról beszivárgó radikális, antiglobalista, környezetvédő mozgalmak aktivistái gyakran miért keleti és new age-es filozófiák hirdetői is egyben. Nos, az ökofilozófiai tanítások vagy elméletek gazdag palettáján az egyik szélső értéket az erős antropocentrizmus jelenti, amely utilitarista módon tagadja az ember–természet viszony minden erkölcsi vonatkozását; míg ellenben a másik oldalon a pszicho-kozmológiai megközelítések állnak; amelyek az életnek és a világnak spirituális erőit tulajdonítanak; sőt, a mélyökológia egyetlen hatalmas spirituális létezőként tekinti a természeti környezet egyes résztvevőit, túllépve a természet önértékét hirdető biocentrizmuson is. A keresztény ökoteológia ezekkel szemben teocentrikus megközelítést javasol, amely a természetet nem isteni adottságként tekinti, hanem Istentől függőként, amely Istenben, mint végső célban teljesedik ki. E szemlélet relatív antropocentrizmust is jelent, hiszen az ember az egyetlen teremtmény, amelyet Isten önmagáért akart, és amelynek szabad akarata van.

Vagyis napjainkban éppúgy forr a világ bús tengere, mint száz évvel korábban, s talán nem kell túlságos rosszindulat annak feltételezéséhez, hogy a környezetfilozófiai elméletek mögött alkalmasint ugyanolyan hatalom- és gazdaság-megszerzési törekvések állnak, mint amilyenek a *Rerum novarum* idején álltak a szocialista tanok mögött. Hiszen ezek az ökofilozófiai nézetek a tömegtájékoztatás révén egyre hangsúlyosabban jelennek meg; motívumaik mind gyakrabban befolyásolják a döntéshozókat, jól előkészítve egy lehetséges gazdasági-hatalmi átrendeződést. Mert ha már lángra kapott – ahogyan XIII. Leó pápa fogalmazott – az újítás vá-

gya, várható, hogy ez szükségképpen maga után vonja a változtatás szellemét a politikai gondolkodás területéről a vele rokon gazdaságba.

FÁY ZOLTÁN

ÉL NEMZET E HAZÁN

Néhány hónapja jelent meg Bryan Cartledge könyve a magyar történelemről. A mű eredeti címe *The Will to Survive – A History of Hungary*, vagyis *A túlélés akarása – Magyarország története*. A könyv először 2006-ban jelent meg, s olyan sikere volt, hogy 2007-ben újra kiadták. (Ez a nagyfokú érdeklődés a szerzőt és az angol olvasótábort egyaránt dicséri.) Az Officina kiadó példás gyorsasággal gondoskodott a magyar változat – *Megmaradni* címmel megjelentetett – kiadásáról. Ha arra gondolunk, hogy Bandholtz tábornok 1933-ban publikált, jelentős tényeket közlő és irántunk érzett kétségtelen szimpátiát sugárzó naplója (*Un Undiplomatic Diary*) csak 1993-ban került a könyvpiacra magyarul (*Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*), akkor joggal emeljük ki a kiadó érdemeit. Fokozza elismerésünket, hogy a magyar kiadásban korrigálták a szerző néhány (jelentéktelen) tévedését, mint például azt, hogy Balassi Bálint 1594-ben, az Esztergom törököktől való visszafoglalásáért folyó harcban esett el, s nem a védelmében. Viszont nem fogadták el egy londoni recenzens téves megállapítását Széchényi Tamás erdélyi vajdával kapcsolatban. E pozitívumok mellett jelentéktelen az a néhány – valószínűleg (sajtó)hiba –, melyben a dátumok nem pontosak.

A szerző három és fél évig volt a budapesti angol diplomácia vezetője, s még egyszer annyi időt, pontosan hét évet töltött el műve megalkotásával. Többek között ez is jelzi, hogy a *Megmaradni* nem valami szubjektív indítékok alapján összeállított szubjektív alkotás, hanem értékes tudományos mű.

A volt nagykövet az angol kiadás előszavában idézi Robert Townson nevű honfitársa 1793-ban, magyarországi tartózkodása után írt vallomását:

„Nem tudom szomorúság nélkül elhagyni [Magyarországot], később is gyakran gondoltam hálával nemes lelkű lakóira azért a baráti fogadtatásért, amelyben részesítettek, és mindig a lehető legtöbb jót kívántam nekik az ország felvirágozásához. A magyarok nemes fajtájú emberek, és az összes nemzet közül, amelyeket utazásaim során megismertem, ez az, amelyet a legjobban becsülök. Örömmel rovom le tartozásomat ezzel a csekély hódolattal.” Majd hozzát teszi: „Ez a könyv az én csekély hódolatom.”

E vallomás alapján megállapíthatjuk, hogy e könyvet nagyfokú empátia jellemzi, ez azonban nem csökkenti Cartledge objektivitását. Igazi történészként figyelembe veszi a kor adottságait, a körülményeket és az érintett nép, vagyis a magyarság, illetve egyes szereplők jellemvonásait. Véleményei mindig kiegyensúlyozottak, de sohasem ridegek. Ezek az értékek természetesen nem jelentik, nem jelenthetik azt, hogy nincsenek észrevételeink a könyvvel kapcsolatban. Ezek azonban általában nem a tényeket, hanem a tények, események, folyamatok megítélését érintik. Ilyen nézetkülönbségek nemcsak akkor fordulhatnak elő, ha a történelmi mű szerzője egy másik nép fia, ilyen véleményeltérések azonos néphez tartozó szerzők között is gyakoriak. Vannak esetek, amikor nem is a különbségek a lényegesek, hanem az, hogy az eltérő nézetek elhangozzanak.

A szerző a magyar kiadáshoz írt előszavában – kifejtve, hogy tárgyilagosságra törekedett – maga is feltételezi, hogy nem minden olvasó fog vele egyetérteni, sőt még olyan is elképzelhető, aki elítéli. Félelme alaptalan, könyvében semmi sincs, amit el lehetne ítélni, egyetértünk Lukács János (John Lukács) előszavának megállapításával: „Talán nem túlzás állítanom, miszerint az összes, külföldiek által írt magyar történelemkönyv között valószínűleg Cartledge műve eddig a legkiválóbb.”

Cartledge angol szemmel nézi a magyar múltat, mi magyar szemmel. Ő kívülről, mi belülről. Ennek következtében nem elvi, hanem optikai különbség van köztünk. Lehetséges, hogy valamit mi közről másként látunk, nagyobbak, fontosabbnak, vagy éppen fordítva. Észrevételeinket ezek a szempontok határozzák meg. Tulajdonképpen nem vele vitázunk, hanem a remélt nagyszámú magyar olvasónak akarunk segítséget nyújtani a nagyszabású mű elfogadásához. Kritikánk éppen a mű értékét emeli ki: ezzel az alkotással érdemes foglalkozni!

S valóban! Olyan alapos tárgyismeretről tesz tanúbizonyságot, hogy az még egy magyar történésznek is becsületére válna. Erdély történelmi fontosságát például megkapóan szárnyaló szavakkal summázza: „Erdély volt minden magyar számára a remény és a büszkeség világitótornya Magyarország történelmének egyik leg-sötétebb időszakában.” S gyönyörűség olvasni, hogy egy angol történész Petőfi „káprázatos szerepéről” ír.

Értékelő sorai objektívek, tényközlései pontosak (ha nem, inkább sajtóhibára gyanakszunk), a történelmünk nagyjairól rajzolt képei árnyaltak, s megkapó tájékozottságot mutat a magyar irodalom és a kultúra más területeinek értékelésében. Néha olyan összehasonlításokat is tesz angol–magyar viszonylatban, amik magyar elsőbbséget jelentenek.

E szinte általános elismerésünket nem csökkenti, ha néhány problémát felvetünk e nagyszerű alkotással kapcsolatban.

A honfoglalás utáni úgynevezett kalandozásokról a 25. oldalon két megállapítás olvasható: a frank IV. Lajos legyőzése utáni „további kalandozásokat már elsősorban a zsákmányszerzés ösztönözte”, illetve: „gyakran egy nyugati uralkodó kérésére keltek útra, aki le akart számolni egy vetélytársával...”

Érdekes itt idézni Hóman Bálint véleményét, a Hóman–Szekfű első kötetéből: „A magyarok X. századi hadjárataiban és szövetségkötéseiben világosan felismerhető a politikai érdeken és politikai tudatosságon alapuló rendszer. Nagy hiba volna azokat öncélú harci kalandoknak, vagy éppen rablóvállalkozásoknak minősíteni.” Ugyanez a véleménye László Gyulának és a Svájcban élő Vajay Szabolcsnak is.

Egyébként a rablás szinte minden hadseregére jellemző, van erről tapasztalatunk. Ez még a kereszt jegyében fegyvert fogó katonaságra is érvényes. A Szentföldet visszafoglalni szándékozó és a hazánkon átvonuló kereszties hadat például kénytelen volt Könyves Kálmán szétverni, mert az „rabolva, pusztítva, öldökölve rontott az országra” (Dümmerth D.).

Mint említettük, szerzőnk tudatában volt Erdély fontosságának, éppen ezért nem értjük, miért nem értékeli kiemelkedőnek Bethlen Gábor szerepét. A nagy fejedelem azt a csodát produkálta, hogy függő helyzete ellenére elérte az évtizedek óta kötelező 15 000 arany portai adó 10 000-re csökkentését, s ügyes diplomáciával biztosította hazája érdekeit. Olyannyira, hogy egy egykorú

török történész meg is jegyezte: „Ez a hitetlen pedig az Iszlám seregein soha sem segített, mert mindegyre csak a saját országára volt neki gondja.” Ugyanakkor, miként Szekfű megjegyzi: „Bethlen a nyugati hatalmaknak nem zsoldosa, hanem szövetségese volt, aki a maga szuverén érdekei szerint állt be koalíciójukba, vagy lépett ki belőle.”

Kétségtelen tény: a kis nemzetek tragédiája, hogy az erő előtt meg kell hajolniuk, saját érdekükben meg kell alkudniuk. (A csehek az 1620-as fehéregyházi csatavesztés után ezt a politikát folytatták.) Persze megalkuvás helyett meg lehet találni a bethleni kompromisszumot, ez azonban sokkal nehezebb.

Alapvetően másképp látjuk az 1920 utáni történelmünk eseményeinek és egyes szereplőinek a megítélését. Bethlen Istvánt például ügyes, sőt kiváló politikusnak tartjuk, de nem nagy államférfiúnak. A politikus csak a holnapot látja, s így rövid távon eredményes lehet, az államférfi messzebbre lát, távlatokban gondolkodik. Bethlennek nagy érdemei vannak a trianoni tragédia utáni gazdasági konszolidáció megteremtésében, de az ő kormányfői működése is közrejátszott abban, hogy a háború és a német megszállás készületlenül érte a magyar népet. 1922-ben ugyanis alkotmányt sértve, rendeleti úton megváltoztatta a választási törvényt, minek következtében csak Budapest és tizenegy város polgárai szavazhattak titkosan, a szavazók majdnem 80 százaléka kénytelen volt állami tisztviselők és csendőrök által befolyásoltan voksolni. Ezzel Bethlen megfosztotta a magyar társadalmat a demokratikus politikai gyakorlattól, s hozzászoktatta az állampolgárokat ahhoz, hogy ami fentről jön, azt csak elfogadni lehet. A harmincas években ugyan elfogadhatónak ítélte már a titkos választást, de annak visszaállítása csak 1939-ben, Teleki Pál miniszterelnöksége alatt történt meg, s akkor már késő volt.

A szerző egyébként nem sorolja a kiemelkedő politikusok közé Teleki Pált. Téves az a véleménye, hogy Teleki első miniszterelnökségét a numerus clausus tette „emlékezetessé”. A nehéz időkben vállalt miniszterelnöksége azért „emlékezetes”, mert megfékezte a fehér terrort. Ezt nem csak a konzervatív-liberális Gratz Gusztáv, de még a szociál-liberális Fejtő Ferenc is elismerte („A jogállam visszaállítása... gróf Teleki Pál nevéhez kötődött...”).

Vitathatónak tartom Cartledge véleményét abban is, hogy „Bethlen visszavonulása után a rendszer egyre inkább az önkény-

uralom felé hajlott". Az országgyűlésben a német megszállásig működött az ellenzék, és nemcsak a szociáldemokraták, hanem a kisgazdák és a polgári radikálisok is. Teleki kormányra kerülése után egy fél évvel Macartney szerint a magyar külpolitika „nem hozott sem szorosabb baráti együttműködést a németekkel, sem tőlük való fokozottabb függőséget”, s Alexander Cadogan, a brit külügyminiszter állandó helyettese így értékelte a magyar kormány külpolitikáját: „It is a masterpiece of diplomacy.”

Teleki miniszterelnökként indította el az illegális németellenes mozgalmat, gyűjtötte maga köré a náciellenes elemeket. Titkos tevékenységében olyan munkatársak segítették, mint Mindszenty József, a későbbi hercegprímás, a parasztpárti Kovács Imre vagy az 1945 utáni rövid demokratikus időszak miniszterelnöke, Nagy Ferenc. Mindezt akkor tette, amikor a brit külpolitika már lemondott rólunk (Sir Orme Sargent helyettes külügyi államtitkár Ausztria bekebelezése után ezt írta egy feljegyzésben: „Magyarország nem tud Németországtól függetlenné válni, ... éppen ezért nem hagyjuk magunkat rábeszélni arra, hogy pénzünket és energiánkat arra fecséreljük, hogy megpróbáljunk megmenteni olyan országokat, mint Magyarország, ahol a játszma már eldőlt.” Majd 1938. április 6-án: „Mi nem dolgozunk egy németellenes blokkért Közép-Európában.”)

Teleki viszont dolgozott. Ellenállt a német követelésnek, hogy a náci hadsereg magyar területről hátba támadhassa Lengyelországot, majd befogadta a lengyel menekülteket, nemcsak a civileket, köztük számtalan zsidót (Vácott külön óvodát létesített a zsidó gyerekek számára), hanem a hadsereg tagjait is, közöttük azt a 900 pilótát, illetve légi személyzetet, akiknek – brit vélemény szerint is – nagy szerepük volt a londoni légi csata megnyerésében.

Kállay miniszterelnök abba bukott bele, hogy nem járult hozzá a zsidók deportálásához, és hogy kereste a kiutat a háborús részvételből. A felelőtlen kiugrást egyébként – brit diplomáciai iratok szerint – maga Churchill sem helyeselte, s a Jewish Agency képviselője személyesen interveniált a brit külügyminisztériumban a magyarok kiugrásának megakadályozása érdekében („...súlyos aggodalommal gondolnak azokra a lehetséges következményekre, amelyek a Magyarországon viszonylagos biztonságban élő 800 000 zsidót sújtják, ha a magyar kormány idő előtt szakítana Németországgal.”).

Veesenmayer 1943-ban kétszer is járt Magyarországon, s megállapította, hogy a magyar szélsőjobboldal külső segítség nélkül képtelen a hatalomátvételre. Ugyanakkor Hitler értesült a magyar kiugrási tárgyalásokról (például Benešről, aki erről a londoni rádióon keresztül tájékoztatta a világot). Teleki halála után azonban egyre formálódott az a sajtóságos magyar ellenállási mozgalom, amely aztán 1944-ben Magyar Függetlenségi Mozgalom néven lépett az „illegális színre”. Erről Cartledge nem tesz említést. Ennek két oka van. Ez a mozgalom természetesen titkos volt, ezért kevés dokumentum áll a kutatók rendelkezésére. A korszakkal foglalkozó történelmi művek szerzői viszont vagy maguk is marxisták, vagy politikai befolyásoltság alatt írtak. A kommunista történetírás viszont elhallgatta a polgári-nemzeti ellenállás tényét. Pedig a Magyar Függetlenségi Mozgalom eredményei összehasonlíthatatlanul nagyobbak voltak, mint a szerzőnk által is megemlített Magyar Front tettei.

1944. január 1-jén megkezdte működését a később „Kiugrási Iroda”-ként emlegetett hivatal (nyilvánosan a külföldi magyarok ügyeinek intézése volt a feladata), mely közvetlenül a kormányzóhoz tartozott, de joga volt bármely állami szervvel kapcsolatba lépni. Ennek vezetője ifjú Horthy Miklós volt, de ténylegesen Szent-Iványi Domokos, Teleki Pál tanítványa, majd munkatársa, sőt barátja irányította. Az iroda, mely a Magyar Függetlenségi Mozgalom (MFM) fedőszerve volt, akciókapcsolatban volt szinte minden náciellenes szervezettel és személyiséggel, beleértve a zsidó és munkásszervezeteket, valamint a hadsereg németellenes tisztjeit is.

Március 19. után azonnal megkezdte zsidómentő akcióit, melyek között a megfelelő személyi iratok biztosítása mellett az úgynevezett *Auschwitzi jegyzőkönyvek* megszerzése, lefordíttatása és terjesztése volt a legfontosabb. A kormányzó számára ez az irat tette kétségtelenné, hogy a magyar zsidóság nagy része a náci terror áldozata lett. Egyéb okok mellett (például a nyugati partraszállás) e dokumentum alapján határozta el Horthy, hogy leállítja a deportálást (1944. június 26.).

Ennek meghiúsítását szolgálta volna az Eichmann és Baky államtitkár szervezte puccs, amit a Cartledge által is említett magyar hadtest akadályozott meg. Ez a páncélos hadosztály nem szerepelt a katonai nyilvántartásban, a tervezett kiugrás biztosítására tartalékolták. Vezérkari főnöke Koszorús Ferenc ezredes, az MFM-mel

kapcsolatban álló náciellenes tiszték egyike volt. Csapataival megszállta a főváros stratégiai fontos pontjait, s ezzel lehetetlenné tette 250 000 Budapesten élő (vagy bujkáló) zsidó deportálását. A Koszorús-akció jelentőségét 1994. május 26-án, az ötvenedik évforduló alkalmával a washingtoni képviselőházban e szavakkal méltatta Tom Lantos: „Koszorús ezredes példátlan tette az egyedüli ismert tény, hogy egy tengelyhatalom katonai erővel megakadályozta a zsidók elhurcolását.”

Az MFM tevékenységének szerepe volt a Sztójay-kormány megbuktatásában és a fegyverszüneti bizottság felállításában és kijuttatásában (Kudar Lajos csendőr ezredes, az Államvédelmi Központ MDF-es vezetője révén). Az ideiglenes fegyverszüneti szerződés október 11-i aláírásának azonban volt egy negatív és egy pozitív következménye. A magyar delegáció azt kérte, hogy a megállapodást csak a kiugrás katonai előkészítése, vagyis Horthy proklamációja után hozzák nyilvánosságra, ennek ellenére még aznap éjjel a moszkvai és a londoni rádió is világgá kürtölte. Ez az indiszkréciónak eredményezte, hogy a Debrecen felé tartó 21. német páncélos hadosztály Szolnoktól visszafordult, és megszállta Budapestet. Ez aztán nagyban hozzájárult az október 15-i kiugrás sikerességének.

Nincs terünk itt arra, hogy részletesen foglalkozzunk azzal, hogy nagyrészt az ideiglenes fegyverszüneti szerződés megkötésének köszönhető az 1945-47-es demokratikus időszak, csupán Kovács Imre megállapítását idézzük: „Ha nincs demokrácia Magyarországon [a jelzett időben], akkor a kommunisták egyszerűen belenőhettek volna a hatalomba, és nem kellett volna az 1947-es puccsot megrendezni.”

Bryan Cartledge a Kádár-korszakkal kapcsolatban „a magyar történelem második nagy kiegyezése”-ről ír. Ez az egyetlen vélemény, amivel kapcsolatban nem csak árnyalati különbségről lehet beszélni, hanem teljes nézeteltérésről. Egyetértünk Szabó Zoltánnal, aki, mikor valaki a kádári kiegyezésről beszélt neki, megkérdezte: „Ki egyezett ki, kivel, mi most a XII. törvénycikk, hány paragrafusból áll, hol olvashatók ezek, hogy hívják az új Königrätzet, ki vert le, kit?” Másutt kifejti, hogy Zrínyi Miklós az első író, aki meghatározta azt a magatartást, mely szerint a túlélés feltétele az, hogy az ember „nem teszi le a fegyvert lélekben. Akkor sem, ha kicsavarták a kezéből”. A kiegyezés két fél tárgyalásának az ered-

ménye, kompromisszum. Mi (Kovács Béla, Bibó István, Rácz Sándor stb.) még a leveretés után is próbáltunk tárgyalni, de Kádárék ehhez nem mutattak hajlandóságot.

Mindent egybevetve, az egyetértést, az árnyalati nézetkülönbségeket és a véleménykülönbségeket is csak megismételni tudjuk a bevezetőben elmondottakat: Cartledge könyvéről csak a legnagyobb elismeréssel és őszinte köszönetünket kifejezve szólhatunk. Thank You!

(Bryan Cartledge: Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével. Bp., 2008. Officina)

TÖRÖK BÁLINT

FAL ÉS TORONY

Idén ünnepeljük Németországban az újraegyesülés döntő előzményének, a „fal” leomlásának 20. évfordulóját. A jubileumot helyenként vegyes érzelmek kísérik – érdemes a kívülállóként elfogulatlannak tekinthető *Neue Zürcher Zeitung* 2009. január 3./4.-i vezércikkét idézni: „Különösen azon jelenségnek kellene gyanút keltenie, hogy ott (*Kelet-Németországban* – B. J.) az egyedi érzelmi helyzet markánsan eltér a kollektív érzékeléstől. Noha sokan saját helyzetüket egész elfogadhatóként élik meg, harsány jajveszéklésbe esnek, ha az állítólag elhanyagolt, meg nem értett és gyámolt Kelet kerül szóba.” (ford. BJ) Valóban: az immár nem egészen „új” tartományok infrastruktúrája részben modernebb, mint Nyugat-Németországé, az autópálya-, út-, vasút- és telekommunikációs hálózat talán egész Európában a legjobb. Az új tartományok belső városrészeinek, történelmi városközpontjainak rehabilitációjára a fizikai összeomlás előtti utolsó pillanatban került sor, és ez a rehabilitáció a német egység helyenként valóban nehéz összerázódásának kifejezett sikertörténeteihez tartozik. Eddig (1971 óta) a

1910. Dining room, showing the table and chairs. The table is a long, narrow, light-colored table. The chairs are a mix of styles, including some with curved backs and some with straight backs. The room is brightly lit, and the walls are light-colored.

szövetségi kormány kb. 12 milliárd eurót adott ki a városmegújítás támogatására, aminek durván a felét az új tartományok kapták – ezek a számok is jelzik az új tartományokban megoldandó feladatok nagyságrendjét. Elhanyagolásról tehát szó sem lehet, viszont sajnos igaz az is, hogy önfenntartó gazdasági fejlődést nem tapasztalhatunk az új tartományok egészében – noha olyan, kulturális szempontból is vonzó agglomerációk és városok, mint pl. Drezda, Lipcse, Jéna, Erfurt (csaknem kivétel nélkül az egyesülés óta a kereszténydemokraták által kormányzott Szászország és Thüringia tartományokban) megvetették lábukat és kedvező fejlődési pályán mozognak. Ez egyébként beszédes példája és igazolása a kortárs urbanisztika egyik tételének, miszerint a mai globális versenyben noha szükséges, de messze nem elegendő a „kemény” infrastruktúra. Mellette egyre fontosabb a városok imázsa, amelyet nagyrészt a kultúra, a vonzó táji környezet, a kutatás és oktatás színvonala és hasonló tényezők képviselnek. Megkockázatom azt a hipotézist, hogy az új tartományok összességében a vártnál gyengébb teljesítési szint összefügg a több évtizedes „brain drain”-nel, a társadalom legaktívabb, kezdeményező szellemű tagjainak már az ötvenes években kezdődő, folyamatos nyugatra áramlásával (amit a „fal” sem tudott egészen megátolni és ami a „fal” leomlása után átmenetileg szökőárrá duzzadt). Ilyen mértékű veszteséget a társadalom nem visel el súlyos szerkezeti károk nélkül. Más kérdés az, hogy a vegyes keleti közérzethez hozzájárul a demokratikus pártok lanyhasága a kommunisták utódpartja propagandájának ellen-súlyozásánál, beleértve az utódpartí káderstruktúrák hatékonyságának súlyos alábecsülését. Szubjektív benyomásom szerint a kelet–nyugati irritáció elsősorban generációs kérdés: mintegy 15 éve oktatok fiatal mérnököket egész Németországból közigazgatási felsőfokú államvizsga-tanfolyam keretében – évről évre afféle magánszociológiai hosszmetzeti tanulmányban tudatosan próbálok megfigyelni, hogy viselkedésükön, szellemi habitusukon megismerszik-e még valamiféle kelet-nyugati különbség? Egyre kevésbé sikerül rájönnöm rákérdés nélkül arra, hogy ki honnan jött. Tegyük hozzá: becsületükre válik, hogy teljesítményük évről évre jobb, keleten és nyugaton egyaránt.

Az újraegyesülés reflexiójának irodalmi dimenziójába tartozik Uwe Tellkamp 2008-ban megjelent, *Der Turm* című nagy sikerű, erősen önéletrajzi színezetű regénye. A cím metaforikus, tornyon

Drezda egyik, a kommunista rezsim alatt is privilegizált helyezettű, afféle polgári zárványként konzervált városrésze, a magasan az Elba fölött fekvő „Weisser Hirsch” értendő. A könyv számomra azon irodalmi alkotások közé tartozik, amelyekben egyetlen körülmény bosszant: az, hogy miért nem saját magam írtam?! Bevallom, hogy a regényt enyhén büntudatos, voyeur-szerű élvezettel olvastam, hiszen mind a helyszínekhez, mind a szereplők által megjelenített életformákhoz és azok képviselőihez személyesen is volt szerencsém. A főorvosokból, irodalmi entellektüelekből, művészekből álló furcsa panoptikum egyrészt a háború előtti „Bildungsbürger”-életformákat próbálja kétségbeesett erőfeszítéssel fenntartani – házi zene, irodalmi estek –, másrészt állandóan kötél-táncot jár a rezsimmel szembeni konfrontáció és a vele való kollaboráció között, mely utóbbiba erősen „belesegít” az állambiztonság, ha valaki magánéleti ballépés folytán zsarolhatóvá válik... Szüleimnek két barátja lakott a „toronyban”, mindkettő színes egyéniségű építész professzor, egyikük kifejezetten művészi, másikuk inkább műszaki hajlamú – és mindketten furcsán skizofrén lelkiállapottal reagáltak a rezsimre, melynek lehetetlenségét egyrészt tisztán látták, amely másrészt viszont különféle privilégiumokkal mindkettőjüket magához láncolta.

A panoptikum egyik jellegzetes alakja volt Manfred von Ardenne, a könyvben alig álcázva Arbogast báró néven, aki a háború előtt sokat ígérő fiatal fizikusként kezdte – jelentős része volt többek között az elektronmikroszkóp és a televízió feltalálásában –, majd a háború végén jóvátétel címén az oroszok magukkal vitték és afféle aranykalickában maguknak dolgoztatták (hasonlóan az amerikaiakhoz, akik többek között Werner von Braunra csaptak le). Visszatérve Németország keleti részébe, a közben megalakult NDK vezetése jól felszerelt természettudományi kutatóintézetet bocsátott rendelkezésére a „Weisser Hirsch” városrészben, ahol a szerteágazó érdeklődésű kutató az alkalmazott fizikától a rákkutatásig mindenfélével foglalkozott. Drezdában legendás volt az a történet – amit a könyv is megerősít –, hogy a szocializmus kellős közepén mindenkitől – a pártfunkcionáriusoktól is – elvárta (és meg is kapta!) a „báró úr” megszólítást. Ilyen furcsaságok kísérték még a nyolcvanas évek késő NDK-ját is, amely lassan, de biztosan haladt a bukás felé.

Saját drezdai fiatalkorom nagyrészt a hetvenes évekre esvén, a végkifejlethez már nem volt személyesen szerencsém, de én is furcsa, nosztalgiával vegyes tartózkodó érzelmekkel gondolkodom vissza az akkori Drezdára. Arra gondolkodom, hogy a kétségtelenül színvonalas, a rezsiváltásokat és világegést túlélő polgári életforma ugyanakkor kissé a világtól elzárt, steril jellegű volt. Emlékszem apám eklektikus villákban lakó kollégáira, előttem vannak a meissenai porcelánnal terített asztalok, az elődök portréi a falakon (a hölgyek festményen látható ékszereit néha a család aktuális hölgytagjain lehetett eredetiben vizsgálni), a „Dehio”-kötetekkel megtömött könyvespolcok, a rituális opera- és koncertlátogatások, a teniszezni járó feleségek és lovagolni járó lányok, az ápolt kertekben ugránczó, még jobban ápolt kutyák... Szellemi kitörési lehetőségeket a modern világba a nyugatnémet Deutschlandfunk többnyire igen nívós rádióadásai kínáltak (Drezdában nem lehetett a nyugatnémet televíziót fogni), a fiatalabb generációnak pedig a gyakran a betiltás mezsgyéjén egyensúlyozó egyetemi diáklklubok rockzenéje. A konzervált légkört Tellkamp szép allegóriával ragadja meg: a „torony” egyik villájának lépcsőházában a volt tulajdonos által csaknem két emberöltővel korábban gyűjtött, tarka egzotikus lepkék láthatók olyan üvegszekrényben, amelynek kulcsai már rég elvesztek... Nehéz a demokratikus tömegtársadalomba az efféle „múló világ” értékeit átmenteni, hiszen a szocializmussal furcsa módon ennek a polgári zárványnak is befellegzett – Tellkampnak könyvével ez azonban ragyogóan sikerült, mindannak pedig, ami visszavonhatatlanul elmúlt, méltó emléket állított. Érdemes felidézni egy másik, ragyogóan fanyar humorral előadott Tellkamp-féle víziót: valahányszor fontos dolgokat kellett megbeszélniük, a „toronyban” lakó házaspárok nem mertek saját négy faluk közt nyíltan beszélni, hanem sétálni mentek a környéken, ahol többnyire hasonló ügyben járó más házaspárokkal találkoztak, mindaddig, amíg a sok egyedi halk beszélgetés harsány, messzehangzó zajjá duzzadt... Nosztalgia ide vagy oda, jobb olyan társadalomban élni, ahol erre nincs szükség.

BRENNER JÁNOS

AZ UTOLSÓ IDŐK

A legmegrendítőbb dokumentumfilmek egyike, amit láttam, Erdélyi János *Olajozók* című filmje volt. A kilencvenes évek elején készült, amikor már látni lehetett, hogy itt bizony sokan vesztek. Munkát, kenyeret, hitet, önbecsülést. A film több volt, mint az olajozás körüli bűntényekről beszámoló szenzációhajász riportok. Pedig csak a „kis halakról” szólt. Emlékszem egy fiatalemberre, akinek állandóan diaréja volt a folyamatos szorongástól, izgalomtól a határon. Elmondta: a legszörnyűbb az egészben, hogy fél. Fél a kisfiától, mi lesz, ha egyszer amikor megkérdezi, hogy „hová mész papa?”, nem éri be annyival, hogy „dolgozni”, de azt is megkérdezi, hogy „mit dolgozol”? Abban a filmben benne volt a munka nélkül maradt falvak minden nyomorúsága, drámája.

Most, mintegy tizenöt évvel a dokumentumfilm után, játékfilm is készült az olajozókról. Mátyássy Áron első filmje, más díjak mellett, meg is kapta a 40. Magyar Filmszemle fődíját. Figyelemre méltó vizsgafilm, mint a tavalyi szemle szenzációja, Gligor Attila nyomozója is volt. Egyébként nyolc (!) első film jutott a szemle versenyfilmjei közé, s ez mindenképp bizonyítja, hogy ez a kamerával a kezében született generáció folyékonyan, gátlás nélkül beszél a filmnyelvet. Mátyássy Áron filmje nem a fiatal filmeseknél oly divatos „közérzetfilm”. Az utolsó idők a keleti határszél közelebről meg nem nevezett falujában játszódik, akkortájt, amikor Erdélyi János dokumentumfilmje. A falu lakóinak többsége olajozásból, cigarettacsempészésből él, lavírozva a törvényesség határán, sokszor túl is azon. A huszonéves főhős, gyámságra szoruló, autista nővérével él. Autószerelő, de csak olajcsempészéssel tud egy kis pénzt keresni, hogy majd belevágjon valami „komoly dologba”. Csak azt tudja, hogy nem szeretne örökké „kispályás” maradni, mint a többiek a faluban, s hogy Esztert, a nővérét, segítenie kell, már csak édesanyjuk emléke miatt is, aki amikor a legnehezebb volt sem adta intézetbe. Eltökéltsege, jósága szimpatikus az egyetemre készülő, a faluból mindenáron elmenni akaró Ilusnak is. De boldogságuk csak néhány hétig tart, mert a lányt felveszik az egyetemre, s amikor Iván meglátogatja, szavak nélkül is érzi, hogy a lány már egy más világhoz tartozik. Ráadásul Esztert egy baljós

napon megerőszkolva, eszméletlenül találják meg az erdőn. Kórházba kerül, a fiút pedig faggatják a rendőrök, utalva korábban elkövetett ügyeire. „Akkor halt meg apánk, kellett a pénz, gyerekek voltunk” – védekezik a fiú. A rendőrség nyomoz, de mivel szinte mindenkinek van félnivalója, ha nem is erőszakos közönség miatt, Imrere akkora nyomás nehezedik, hogy már vissza is vonná a feljelentést. Egyébként sincs nyom, és Eszter nem beszél a történetek óta. Egy véletlen azonban szinte tálcán kínálja a megoldást, Iván felismeri a tetteseket, két, részeges, erőszakos falubelit s lelövi őket. Amikor a rendőrség körülveszi házát, és menekülni próbál, őt találja el a golyó.

Nem sok ez, ennyi halál, ennyi erőszak egy filmben? – néztünk össze a vetítés után. S dramaturgiai és jellemrajzbeli következtetések után kutattunk. Az elegáns bevásárlóközpontban fesztiválózó nagydeműnek talán sok. Hiszen olyan jó volna valami szépet, valami emberit látni legalább a moziban. Azonban tudjuk, hogy a beszorítottság, a kilátástalanság fokozza az erőszakra való hajlamot, s azt is, hogy ahol az emberek nem bíznak a törvényben, ott jogosnak érzik az önbíráskodást. Egyébként is ma olyan világban élünk, hogy a *Híradó* összetéveszthető a *Kék fénnnyel*. S ez ad némi magyarázatot arra, hogy a filmszemlén bemutatott filmekben látott halottak és az erőszak áldozatai megtöltenének egy kisebb csatamezőt. Egyébként Mátyássy Áron filmjében a drasztikus végkifejlet ellenére sok szép és emberi pillanat van. Hiszen a főhős egy jobbra hivatott, érzékeny, tehetséges fiú, aki magányosan nem találja a kitörési lehetőséget. A neki jutott rövidke szerelemben felcsillan a szerelem szépsége, ereje. Szép, visszafogott az autista lány különös belső világának megjelenítése, kapcsolata a falu által kiközösített betelepülőkkel. Pályakezdőnél különösen szokatlanul következetes a film képi világa – Herbai Máté az operatőr –, s szinte hibátlan a színészezetés. Vass Teréz a nővér szerepében egészen kiváló, de az Ivánt alakító Kádas József nevét is megjegyeztük. Amivel vitatkoznék, az az eredeti filmzenének járó díj. Márkos Albert és Harcsa Veronika zenéje ugyan valóban kitűnő zene, elhallgatnám ítéletnapig, de a filmről sokszor bosszantóan leválik. Ha a néző azon kapja magát filmet nézve, hogy zenét hallgat, ott a zene nem szervül eléggé. Minden ízében igényes mű, és azon ritka filmek közé tartozik, amelyek a rendszerváltozás utáni Magyaror-

szág problémáit mutatják be, azt a mindent – gazdaságot, erkölcsöt emberi kapcsolatokat – átható eróziót, amely miatt sokszor lakhatatlannak érezzük az országot. A zsúrinek imponált ez a bátorság – ami viszont a mezőny egészéből nagyon hiányzott.

TÓTH KLÁRA

EGY KIS KERÍTÉSFILOZÓFIA

Másodéves építészhallgató koromban néhai Kiss Tibor professzortól első épülettervezési feladatként egy (választható) kertes épülethez illő kerítést és hozzá tartozó kaput kellett terveznünk. Legtöbbünknek csalódást okozott a téma, hiszen legalább családi ház nagyságrendű feladatot reméltünk. A magabiztosabbak kisebb középületben, sőt palotában gondolkodtak.

Ma már tudom, hogy a kerítés tervezése megfelelő pedagógiai bevezetés egy leendő építésznek. Sokrétű – néha nehéz – feladatot is jelenthet. Igazodni kell a „kerítendő” épülethez, a kerthez és növényzetéhez, a település övezeti jellegéhez, a szabályzatok előírásaihoz. És szem előtt kell tartani a gazdaságosságot, ennek érdekében esetleg helyi építőanyagokat kell választani. A kerítés tervezése is megkövetelheti a „genius loci” ismeretét, amit bevált minták, megszokott formák, hagyományt teremtő objektumok oltottak a környezetbe. A kerítés alkotása tehát vérbeli építészeti feladat, a „mikro-architektúra” műfajának egyik jellemző produktuma.

A kerítés csúnya szó. Építészeti értelemben is. Mert mit is szolgál a kerítés? Lehatárolást és elhatárolódást a szomszédától, az utcától. A bensőséges családi élet intimitása érdekében segíti a visszavonulást a közösségtől, a vagyon védelme érdekében falat emel az emberek közé. Szeretném megjegyezni, hogy az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában is láttam kertes családi házas lakóövezeteket, ahol forgalmas utak mentén sem épített mindenki kerítést. Ez csak azok részére volt előírva, akiknek a kertjében fürdőmedence volt, hogy abba se ember, se állat bele ne eshessen.

Érdekes volt az ilyen kerítés nélküli kertes övezetek látványa. Hatalmas parkká terebélyesedett tájképi jelleget öltött a környék. Fontos városképi argumentum ez a kerítés ellen. Az észak-német-országi Lüneburger Heidében láttam olyan ravasz megoldást is, melynél a kerteknek az utca felőli végét kis füvesített rámpával megemelték. Kivülről, az útról a kertet kő támfal határolja. Így kívülről kerítés-rács helyett honos kő anyagból rakott támfal mutatkozik, belülről pedig a rámpa eltakarja az út forgalmát. Elkülöníti a kertet és a házat a kíváncsi emberek elől. S a határfalnak még sincs ketrec jellege, ami oly sok kerítést degradál.

Ha a természetet és a tájképet akarjuk védeni, akkor valójában a sövény a megfelelő kerítés. Néhai Csapody István, Széchenyi-díjas erdész természettudós kimutatta, hogy a soproni Lővérek kertes családi házas övezetében egykor közel 50 különféle növényből ültették a kerítés célját szolgáló sövényeket. Ezek a telekhatárokat markánsan, de a tájképi egység megbontása nélkül jelölték ki. A sövények ezért itt tájépítészeti elemek és védelmet érdemelnek. A sövény a környék jellegét éppen olyan erővel határozza meg, mint az ott elterjedt gyümölcsfafajták és a fenyők. Aki egy ilyen sövény helyett beton, kő, téglá, vagy éppenséggel vasrácsos kerítést épít, az olyan bünt követ el, mint aki egy védett állatfajt pusztít. A jól megválasztott sövény télen-nyáron megóv az illetéktelen belátástól-kilátástól is.

Nem eshetünk abba a hibába, hogy csak „élő” kerítést tartsunk megfelelőnek. Falun nagyon is helyén való (volt?) a sok helyütt alkalmazott deszkapalánk, mely szemmagasság feletti méretével eltakarta az udvart. A lakást, az istállót, a csaholó kutyákat. Ha a betekintés mégis megengedhető vagy kívánatos volt, hagyományosan szép – egyszerűségében szép – léckerítést készítettek.

Vannak városnegyedek, ahol a kerítés azért indokolt, mert az előkertnél megállítja a betolakodót. Főleg Angliában elterjedt megoldás ez a 19. századi urbanizálódás többemeletes lakóházainak sok utcasoránál, ahol a négy-öt szintes lakóházak utcasorából egy-egy lakónak külön bejárattal csak „vékony” szelet jutott: a földszinten mellékhelyiségek, az első emeleten konyha és étkező, a másodikon a lakóhelyiségek, végül fent a hálók. Szerves bevezetése ennek az egymásra helyezett hierarchiának az alacsony kőlábazatra helyezett vasrácsos-kerítés. Vasrácsos kapuja bevezet az előkertbe, mely már az egyetlen mögötte fekvő többemeletes lakáshoz

RÉSZLET A CRAFT & DESIGN KIÁLLÍTÁS ANYAGÁBÓL

vezet. A 19. század végén, az urbanizálódás jegyeként az előkertet az utca felé lábazattal és rácsos fonattal szegélyező kerítést a világ megannyi városában és így nálunk is sok-sok bérház előtt építettek – ha egyáltalán létesült előkert. Téglapillérek közé szorított vasrácsos mezők a középületek kerítéseit gyakran ritmizálták, városias jelleget biztosítottak. Méltóságot sugároztak, ezért fegyelmező hatást is gyakoroltak (legalábbis az akkori nemzedékre). A kőfal néhol helyénvaló, néhol idegen. A kőfal látszatra is érzékelteti a súlyt, szemben a fából ácsolt lécs- vagy deszkaalkotmánnyal, mely mindenkor könnyedséget tükröz.

A modern technika még számtalan más változatot ismer a kerítések építésénél. Vastag üvegtáblákból álló kerítésmezőket, műanyag elemekből összerótt palánkokat. Rövidre vágott csőszeletekből összehegesztett likacsos kerítésmezőket stb. Mindez játék, és csak néha tetszetős, ötletes. Amikor a városi kerítésépítés a fénykorát élte, az építőtechnika új vivmánnal lépett elő, a betonnal és a vasbetonnal. A kerítésépítők rögtön megragadták az új lehetőséget. Többek között a vasút volt az, amely előre gyártott, felül ívesen zárt, áttört mezős betonelemekkel hosszú-hosszú állomásterületeket határolt le. A forgalom veszélyei miatt ez bizonyára a kerítésépítés egyik legindokoltabb területe volt. Egyúttal a lécrendszerhez hasonlóan még bizonyos betekintést-átlátást is biztosított.

Indokolt volt bizonyára, hogy a nyaraló-fürdő településeknél a kedvelt nyári mozi, a sportlétesítmények pályái mentén pedig ugyancsak a jegyet nem váltó „potyázókkal” szemben teljesen zárt kerítésekkel védték magukat a rendezők. Mégis voltak, akik a kerítésre mászva pillantottak be az „ígéret földjére”. A német nyelv a „Zaungast” kifejezéssel (kerítésvendég) illeti az érdeklődő gyereket-fiatalt, akinek a kerítésen át kinyílt látvány élményszámba ment. Vannak ritka esetek, amikor a zárt fal mégis nemcsak megengedhetőnek, hanem egyenesen szépnek tűnik. A nagycenki Széchenyi-kastély kertje elé néhai Varga István építészbarátom tervei alapján forgalmas közút mellé épített, fehérre meszelt fala, egyszerűségében is helyénvaló, tetszetős. A park ősi fái mellett csak dekoratív lábazatnak tűnik. Felkelti az arra utazó érdeklődését: milyen szép kert-táj tárulhat eléje a fal mögött.

A szögesdróttal bevont kerítés riasztó, félelmetes, a terror szülte, a fogolytáborok, börtönök, a bezártság világára utal. Nem is érdemli meg a kerítés nevét, más fogalom, más kategória. Messze van már a mikroarchitektúrától, nem is településekhez kötődik.

De hogy ne ilyen borzasztó szerkezettel zárjuk kis fejtegetésünket, szabad legyen emlékeztetni a nagy katalán építész, Antoni Gaudínak a barcelonai Güell parkban épített mellvédjeire, melyek érdemben kerítéshez is hasonlóak. Ezek habarcsba rakott színes „kerámiatörmelékkel” ékesítettek. Olyanok, mint a nyelvtanban a rendhagyó igék. Gaudí kerítései, falai – csakúgy, mint egész architektúrája – tetszetősek, kivételesek és utánozhatatlanok.

Végezetül a fakerítést és a kerítésül szolgáló kőfalat, a két természetes építőanyagot használó megoldást említek. Mindegyikük más szakmához kötődik, az egyik ácsolt, a másik rakott. A szép kőfalat, kőkerítést azok a kőművesek tudják mesterien rakni, akiknek hazájában a kőfejtők szolgáltatják azt az anyagot, amit ők jól ismernek.

Kulturált társadalomhoz, magas építészeti szintet igénylő lakosokhoz szép kerítések tartoznak. Ahogy gyakran az illemhelyek tisztaságát kapcsolatba hozzák a társadalom kulturáltságának fokával, úgy a kerítés is sejtet valamit tulajdonosának, kezelőjének lelki világáról-műveltségéről. Sajnos, nálunk több a csúnya kerítés, mint a szép. Ha a csúf kerítésekre adót vetnének ki, gazdagodhatnék az ország. De ez már azért is nehezen képzelhető el, mert ki döntené el pártatlanul, hogy melyik adóköteles?

Említettük, hogy a kerítés kiegészítője, esetleg megkoronázása a kapu. Illeszkedik hozzá, hasonulnia is kell hozzá. Anyagban, méretben. Fontos, hogy a kapu is kulturált legyen, ne csak célszerű. Mintakép, példakép valamennyiünknek a székely kapu. Legyen a kerítés kis filozófiájához adalék annak a székely kapunak a felirata, mely a következőképpen fogadta az arra járó: „Vándor, e kapu nem akar kizárni, inkább azt mutatja, merre kell bejárni.”

De ha nem akarja kizárni, akkor egyáltalán mire való a kerítés?

KUBINSZKY MIHÁLY

AZ ELTÚNT KÖZJÓ NYOMÁBAN

A politika sokkal fontosabb és veszedelmesebb dolog annál, mintsem politikusokra lehetne bízni. Ez persze így nem igaz: abban a pillanatban, ha egy nem politikus kezd politikával foglalkozni, politikussá válik – azzá *kell* válnia. De a lehetőségekhez képest minél többet meg kell őriznie korábbi énjéből, azt pedig egyetlen pillanatra sem szabad elfelejtenie, hogy a politika végső célja – szemben a ma divatos tanításokkal! – nem egyszerűen a hatalmi pozíció megszerzése vagy megtartása, hanem, egy régi és szép szóval élve, a *közjó*.

Amire persze a politológia pragmatikusai könnyedén fölsóhajtanak, „Hol élsz te?” – kérdik, majd szánakozó mosollyal legyintenek. Van ebben némi igazság: különösen akkor, ha csak magát a politikát és a politikusok működését mint önmagában álló produkciót nézik. Ám a politika nemcsak a politikusoké, és a választók, a társadalom, a nemzet azt várják a politikusoktól, hogy az ő sorsuk jobbítása érdekében dolgozzanak, a legszélesebb közösség érdekeinek egyeztetése és útjának egyengetése legyen a legfőbb, sőt kizárólagos céljuk. Ezzel szemben tehetetlen indulat halmozódik mindazokban, akik azt látják, ami ma látható: hogy (a közönség szolgálata helyett) a politikai szféra működését az a mentalitás határozza meg, amely szerint politikusnak lenni mindenekelőtt hatalmi aspirációkat jelent, majd célba érve a címek és rangok hitbizományként szolgálják birtokosukat.

A közjóról szóló leckét a politikusok és szakmai tanácsadók jól ismerik. Fontosnak tartják, de nem gondolják, hogy kötelezettséget jelent. A mai politika az üzleti élet modellje szerint működik, a piaci sikert, és vele a kereskedelmi marketing fogásait minden más elé helyező értékrend uralkodik benne. Ennek megfelelően jó politikusnak az számít, aki *el tudja hitetni* magáról, hogy a közjó elkötelezettje, ám nem kötelezi el magát a közjónak. De nemcsak személyekről van szó, hanem magáról a politikai szféráról, amely hitelesíti a politikusokat – és viszont. Ennek a produkciónak része, hogy időről időre le kell cserélni azokat, akik a látszateltetésben elért sikerek révén szerezték hatalmukat, ami mindenesetre egyszerűbb, mint működésükkel, eredményeikkel igazolni, hogy jó döntés volt éppen őket az adott pozícióba juttatni. A marketing ugyan

fontos dolog, de nem minden: a kereskedelmi politikusok körét, ahogyan a kereskedelmi média celebjait, időnként meg kell újítani. Kellő, népszerű tudálékossággal ezt a jelenséget úgy nevezik, hogy a politikusok kihordási ideje csökkent. (A *kihordás* itt nem a várandósságot jelenti, hanem azt az időt, amíg az adott közszereplő *elhordja* magát.)

Magyarország, annyi más baja közt, ma ezzel a folyamattal is szembesül – ha nem is tudja pontosan, mit lát.

Egyebek közt ez is fokozza azok feszültségét, akiket különösen kínos helyzetbe hozott az, hogy 2002-ben és 2006-ban a szocialista–szabaddemokrata koalíciót juttatták hatalomra. Nemcsak az ország megroggyanását érzik, hanem a magukra maradságot, hogy már nincs is kire szavazniuk. Megkopott kedvenc hősiük régi vonzereje, a valóságshow-k minden sikerelemével virtuóz módon játszó kormányfő egykori ragyogása. Valami olyasmit éreznek vele kapcsolatosan, mint a kiöregedő primadonnákat látva, akik már nem a produkciójukkal, hanem a sikerebbnek ígérkező vetélytárs poszkondiázásával és a színpalak mögötti hisztérikus jelenetekkel próbálják megőrizni voltaképpen már elvesztett pozíciójukat.

A leszálló ágba került kormányfő manővereivel azt akarja sugallni, hogy még mindig ő a jobb, nem pedig kihívója. Értelemszerűen azt mutatja, amiben ő a jobb. Mert igaz, ami igaz amiben ő jobb, abban ellenfele gyöngébb. Valóban: az ellenzék vezetője nem tudja olyan eleganciával viselni öltönyét, nem köt babos kendőt, hogy tehenet fejjen, nem pózol döglött hattyúval, elhárítva a madárinfluenza fenyegetését, nem csillogtat táncoskomikus energiákat irodájában, nem ment meg elkóborolt kisdedeket és nem borul össze hajlott korú pártmunkásasszonyokkal, akiknek szemében könny gyűl az áhítattól, hogy egy snájdig fiatalember bokázik előttük. Mindennek jelentőségét ne becsüljük le: ez is része annak a modernizációnak, amelynek látszatával a mai miniszterelnök minden párton belüli vetélytársát a víz alá nyomta. A modernizációból azonban nemhogy az ország, de még saját pártja sem látott sokkal többet, sőt, megtapasztalhatta, hogy diktatórikus hajlamai, a hatalomhoz való ragaszkodás a klasszikus diktátorok monomániáját idézi. Pedig, éppen a posztmodern világban az a korszerű politikus, aki tisztában van azzal, hogy a csúcson nem időzhet sokáig, s a posztmodern politizálás egyik alapvető ismérve az idejében való visszavonulás előkészítésére való készség. Gy. F. ezt nem tanulta

meg. Posztmodern allűrjei mögött premodern ambíció húzódik meg – amelyben a politikai diadal jelenti minden sikerek legfontosabbikát.

Ismeretes mondás, hogy könnyű egy forradalmat elkezdni, de nehéz abbahagyni. Ez a helyzet a hatalommal is, bár azt azért korántsem könnyű megszerezni. Átadni azonban sokkal nehezebb.

Erről egyébként a jobboldal (egyáltalán: oldal-e a közép?) is tudna beszélni: hogy mivel járt az a keserves élmény, amelyik a kormányzás folytatásáért folyó küzdelem 2002-es elvesztése, majd 2006-os vissza nem szerzése, arról van némi ismeretünk. És ebben a történetben nagy szerepet kap a közjó problémája. Nevezetesen az, hogy konzervatív világképpel a hatalom feladat, a hatalomgyakorlás szolgálat, amit csak a közjóba vetett hittel szabad elvállalni. Ha pedig egy ilyen világképre támaszkodó erő, illetve az ezt magáénak valló szavazótábor veszít, akkor nemcsak az irányítás lehetőségét siratja, hanem ennek a nagyon komolyan vett hitnek a veresége miatt is kétségbeesik. Így pedig nehéz sportszerűen viselkedni egy olyan mérkőzésen elszenvedett vereség után, amelynek eredményét, ahogyan azt bizonyos események visszajátzása is bizonyítja, a tisztességes sport szabályait megcsúfoló elemek befolyásolták.

A jobboldal ezért nem tudta máig földolgozni kudarcait, annak ellenére, hogy elviselte és túlélte. Kétségkívül sértetten, de értékeit megőrizve hetedik éve várja a kedvezőbb időket, amelyek választási esélyeit illetően ugyan közeledni látszanak, de jónak éppen séggel nem mondhatók.

És különösebb magabiztosságra nincs is oka. Mert 2002 óta bebizonyosodott két dolog. Az egyik, hogy ha a szó klasszikus értelmében nem is választási csalások miatt vesztette el pozícióját, de ellenfele olyan teljesítményfokozó szereket használt, amelyek akkor is jogellenesek voltak. (Gondoljunk arra az ítéletre, amely a szocialisták mozgósítási technikáját minősítette jogellenesnek, vagy azokra az idevágó tényekre, amelyeket büntetőperében a szocialisták sok szempontból legtehetségesebb ifjú politikusa, Zuschlag János adott elő. Vallomása azt igazolja, hogy az MSZP 2002-ben, és sejthetően négy évvel később is – ne kerteljünk – a választási csalás fogalomkörébe tartozó eszközökkel élt.)

De a mérkőzéseket az évek múltával nem lehet újrajátszani. Hiába az utólagos elvi igazságtétel, a történet utólag nem változtatható meg. Ha valakit a zebrán, zöld jelzésnél halálra gázol egy autó, nem támad föl akkor sem, ha elítélik a vétkes sofőrt. És ez a helyzet a 2006-os eredménnyel is, sőt még rosszabb. Akkor ugyanis a nyilvánvaló valótlanságokkal szemben eleve hibás taktikával próbált szembeszállni a jobboldal: a választott eszközökkel eleve nem voltak győzelmi esélyei.

A jobboldal a közeledő újabb választások előtt állva jó esélyekkel indul, de már megtanulhatta, hogy nincs lefutott mérkőzés. A szocialistának nevezett párt kétszer is nyerni tudott úgy, hogy győzelmének hiányoztak az alapvető, objektív feltételei. Nemcsak a makrogazdasági mutatókat tekintve, hanem a közjóhoz való viszonyban is. Mert semmi sem jellemző jobban erre a pártra, mint hogy – mit szépítsük – utódpárti mivoltában sohasem mutatkozott meg semmiféle olyan visszarendezési szándék, amely bármiféle módon kapcsolatban lett volna a klasszikus baloldalisággal, illetve azzal az ideológiával, amelyre hivatkozva elődje évtizedeken át monopolizálta a társadalom vezetését. Az az ideológia, függetlenül attól, hogy valójában alig akadt, aki hitt volna benne, s hogy miként fordult a gyakorlatban önmaga ellen, tele volt idealizmussal, másról sem szólt, mint a közjó szolgálatáról. (Ami nem meglepő, hiszen minden despotizmus alapja az, hogy a despota népének jóságos atyjaként kisajátítja magának a közjó szolgálatát.) Nos: szovjet mintájú szocializmus el, közjó szolgálata el – maradt a nyers hatalmi érdek. Ha úgy tetszik, Horn Gyula volt az utolsó, annyira, amennyire baloldali, s olyan, amilyen szocialista a maga pártjának.

Ám az a helyzet, amely a két homokra épült választási győzelem nyomán kialakult, mára megváltozott.

Hogy válság van – az már köztudott. Kimondása olyan közhely, ami mindenkit untat. Nem is olyan régen még a válság fenyegetésének megemlítése is kiváltotta a kormányoldal haragját, többször is hisztérikus pánikkeltéssel vádolták azokat, akik a veszély közeledtét jelezték. Ma (2009 márciusának elején) ugyanez a kormány a válság elhárításának letéteményeseként óhajt szerepelni.

Már fölösleges arról elmélkedni, hogy e törekvése sikerét alanyi alkalmatlansága eleve kizárja. Nem is a kormány sorsa a kérdés, hanem a válságból való kilábolás. A kormánynak (a kormány-

főnek, a mögötte álló pártnak, úgynevezett szakértői stábjának stb.) a világ pénzügyi összeomlása kellett ahhoz, hogy be merje vallani, amit nemcsak a magyar társadalom, hanem még önmaga előtt is titkolt. Azt, hogy a magyar gazdaság, a magyar államháztartás a csőd szélére jutott. Nem csődbe: válságba, az államcsőd a maga végtelenségében voltaképpen fikció. Egy csődbe jutott államot nem lehet úgy fölszámolni, mint egy vállalatot. Ilyen értelemben egy állam nem mehet tönkre – még az alrendszerei sem. De ennek elborzasztóan nagy ára van – vagy lehet. Csak néhány példa: semmilyen körülmények között nem fog megszűnni a közoktatás. Csak éppen egy csomó iskola nagyobb létszámú osztályokkal, kevesebb pedagógussal működik majd – s akinek ez kevés, és még futja rá, fizethet azért, ami idáig számára ingyenes volt, megszűnnek a támogatott művészeti képzések, vagy az iskolai könyvtárak. Az állam továbbra is folyósítja a nyugdíjakat, csak éppen kevesebbet és idősebb kortól. Arról már lehetnek tapasztalataink, hogy az egészségügyi költségcsökkentése milyen eszközökkel valósítható meg.

A szó valódi értelmében tehát az állam nem fog csődbe menni. Megvannak az eszközök arra, hogy az egyetlen nagy csődöt kis csődökre váltsa – és ezek a társadalom legtöbb tagját nem fogják megkímélni. Azt azonban remélhetjük, hogy túlélhetőek lesznek, hogy nem löki végérvényes anyagi romlásba azokat, akiket a legkeményebben sújtanak. Ma már látszik, hogy a legfőbb vesztesek közé tartozik mindenki, aki a hazugságkormány direkt vagy közvetett ígéreteit valamilyen fokon elhitte, aki a „jóléti rendszerváltás” (emlékeznek még e veretes kifejezésre?) reményében eladósodott, aki elhitte, hogy a vállalkozásokat támogató adóreform eredményeként nem kell félnie munkahely elvesztésétől, és így tovább. Vagyis a legtöbbet az MSZP legstabilabb szavazói veszítik.

A válságról tehát mindenki mindent tud. Csak *azt nem tudja*, hogy *milyen mély lesz, meddig tart, miként fogja őt személyében sújtani, és miként lehet kilábalni belőle*. Ilyenkor természetes igény a váltás, hogy ismét sporthasonlással éljek: ha nem megy a csapatnak, edzőt kell váltani. Ez a helyzet a változásnak kedvez.

De van itt valami más is: a közvélemény nemcsak a kormányt, a kormányfőt és körét „ejtette”, hanem a politika egészét utasítja el. Alapjában véve azért, mert idegennek, öncélúnak, magára figyelő, kiüresedett tehertételnek tartja. Körülbelül annyira, mint a pártállam idején: Gyurcsány Ferenc a választók számára alig jelent

ma többet, mint egykor Lázár György jelentett. Aminek az az oka, hogy a legutóbbi évek hatalomgyakorlásának formáit és tartalmait megtapasztalva érzi, hogy a politika tartalmi közül kiesett a közjő. Mindez nem csupán gazdasági kérdés. Nem mindegy az (tekintsünk el egy pillanatra a dolog erkölcsi és egyéb tartalmaitól), hogy az összekacsintás vagy az összevicsorgás jellemzi-e a hatalmat gyakorlók és a szegény adófizető nép kapcsolatát.

Ez a helyzet egyúttal ki is jelöli a következő időszak egyik legfontosabb, tegnapi-máig anakronizmusnak számító célkitűzését. Az összekacsintás ugyan nem jelentett valódi összetartozást, de valamiféle egymásra utaltságot igen. És ennek volt valamiféle reális alapja is – ami a mai kormánypolitikából, s a mögötte álló gondolkodásból riasztóan hiányzik.

Az összetartozás nem az a kényszerközösség, amelyet a válság most az egyetemleges felelősség jegyében alakít ki. Az összetartozás azt jelenti, hogy ott kell benne, vagy legalább mögötte lennie a közjónak. A következő néhány év ugyanis a (kényszerű) társadalmi áldozathozatal jegyében alakul: ehhez kell valamiféle közösségi hit, valami bizalom. Legalább annyi, hogy a társadalom elfogadja vezetőit a *maga* vezetőinek, amihez az is kell, hogy azok se csak úgy tegyenek, mintha számítana nekik a közjő, hanem ténylegesen is azt tegyék működésük végső alapjává.

Merthogy a közjő és a közbizalom összefüggnek, s nemcsak elvi, morális jelentőségük van, hanem olyan banálisan anyagi tényezőket is döntően befolyásolnak, mint a kamatlábak és a valutárfolyamok. A közjő és a közbizalom főként kritikus helyzetekben kap meghatározó szerepet. Magyarország ma ilyen helyzetbe jutott.

Hiába zajlott iparszerűen a politikai látszatteremtés, a nemzetközi krízis egyszerűen rámutatott arra, hogy megint lett „magyar kérdés”. A belpolitikában ez azt jelentette, hogy többé nem lehet annyit hazudni, hogy az őszinteségnek hasson. Már fölösleges azon haborogni, ha a hazugságok tornádóját éles elméjű értelmiségiek mint az igazság pillanatát, a hazudozás apoteózisát mint igazságbeszédet ünneplik. A verbális honmentés hitelét veszítte. A magyar miniszterelnök terveknek ható ötletparádét már alig izgatnak valakit. Mi sem jellemzőbb mai közállapotainkra, mint az, hogy a válság súlyosbodásának heveny szakaszában az ország sorsának első számú felelőse televíziós szótartot intézett az egyre

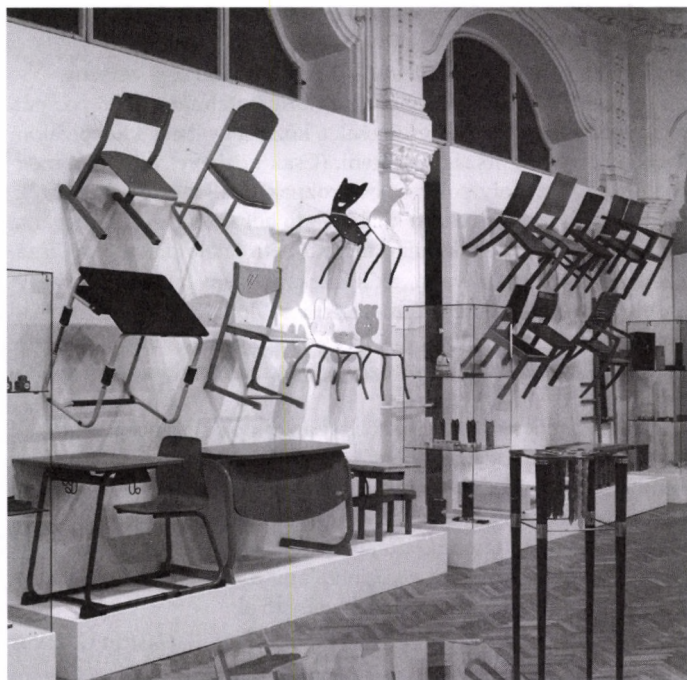
feszültebb, egyre szorongóbb, egyre tanácstalanabb társadalomhoz – és mindegyik ezt közvetítő csatorna nézettsége ugrásszerűen csökkent, míg azé hirtelen megugrott, amely egy viszonylag kevésbé érdekes műsort sugárzott ugyan, de volt egy egy óriási pozitívuma: az, hogy ott *nem a kormányfő* ágált.

A látszatkeltés doktrínája ugyanúgy kipukkadt, ahogyan a világ pénzügyi folyamatait deformáló „buborékgazdaság”. De még sem lehet igazán annak örülni, hogy ezután majd megalapozottabb pénzügyipolitika működik a világban, hogy az eddig korlátlan felelőtlenséggel működő pénzügyi közeg a továbbiakban erősebb (semminél a kicsi is végtelenszer nagyobb) ellenőrzéssel működik majd tovább: mert a válságot nem sikerült megelőzni, és egyelőre felmérhetetlen árát ki kell fizetni. Ebben az összefüggésben a buborék nagyon is tömörnek bizonyul...

És hasonló a helyzet a „buborékkormányzás”, a „buborékreformok” árával is. Fizeti azt is mindenki. Nem csak az a kérdés, hogy mennyit vesztenek azok, akik korábban learatták a hasznát. Még az is lehet, hogy sokat. De semmi esetre sem annyit, amennyi kárt okoztak, mert azok felszámolásában az egyetemes felelősség érvényesül. A nagy válságok és csődök terhe a dolog természetéből adódóan azokra nehezedik, akik a rendszert korábban is a vállukon vitték. A politikára ebből most az a kötelesség hárul, hogy nem elég az igazmondás látszatát kelteni, hanem igazat kell mondani. Ami a politikai és a közéleti gondolkodásmód radikális megújítását kell hogy jelentse.

Magam az elavultnak számító értékek utóvédharcosaként, mint a Csendes-óceán szigetvilágában felejtett legendás japán harcosok a háború után évtizedekkel is folytatott szolgálatában, egy korábbi észjárását védelmeznék. Ahol az őszinteség még őszinteséget jelent.

Ennek jegyében azt gondolom, hogy minden látszat ellenére még van esélye egy olyan politizálásnak, ahol civil módon érvényesek a szavak. Sőt azt vélelmezem, hogy bizonyos krízishelyzetekben döntő szerepe van annak, hogy a társadalom a valósággal szembesülve, annak ismeretében próbálkozik a megoldással. Mert másként hogyan lehetne elvárni, hogy maga is részt vesz a kilábolás feladatainak elvégzésében? Ez pedig áldozatvállalást jelent.

RÉSZLET A CRAFT & DESIGN KIÁLLÍTÁS ANYAGÁBÓL

Azt, hogy nagyobb személyes céljai érdekében is hajlandó bizonyos lemondásra. A közbizalom helyreállítására azért van szükség, mert míg a személyes, a családi ügyekben természetes az áldozatot hozók körében az egymás iránti bizalom, addig ez társadalmi méretekben elenyészett. Hogy valamennyire visszatérjen, annak a valóságot feltáró tényleges őszinteség, a hitelesség helyreállítása az előfeltétele.

Már láttuk, mit jelent az ígéretésverseny. Vannak elképzeléseink arról, hogy a jelen helyzetben miként alakulhat egy ön-ostorozó, a valós gondokban turkáló, mazochista rémítgetési versengés. Ez nem azonos az őszinteséggel: más az esélykereső

szembenezés, mint a rejtetten vagy nyíltan vádaskodó úgynevezett „tényfeltárás”.

Valami más kell: őszinteség – de nem őszinteségi verseny.

Vélhetően e nélkül is lehet választást, hatalmat, pénzt, paripát, fegyvert nyerni: ám sikeresen csak a közjó jegyében, a közbizalom légkörében lehet országot építeni. (Csak közbevetőleg: az a megosztottság, amit oly sokszor ostromoznak nyalka egységteremtők, nem más, mint az elveszett közbizalom helyén támadt zűrzavar, a hinni akaró, de hitének méltó tárgyat nem találó társadalom láza. Elsősorban azokat zavarja, akik végképp nem találnak a maguk eszmei és értékrendjének megfelelő idOLOKAT. A megosztottság igazán annak fáj, aki azt látja, hogy *ellenfelei* hisznek valamiben – míg azok, akiket a sajátjának szeretne tudni, nem bíznak meg benne...)

A jövőt nem a nemzetközi nagybankoktól, távoli centrumoktól kikönyörgött támogatások fogják meghatározni. Ha mégis, az már nem a mi jövőnk, nem a magyar társadalomé, a magyar nemzeti közösségé, hanem az európai periféria egy régiójának munkavállalói és befektetői által működtetett gazdasági egységek jövője. A *mi* jövőnk: a közbizalmon és a közjón alapuló, azokat szolgáló politikusok által irányított világban képzelhető el.

GÁSPÁR G. JÁNOS

MAGYAR, UKRÁN – KÉT JÓ BARÁT?

A világgazdaságban hirtelen masszívnak tekintett alapelvek foszlottak szét, erősorrendek változtak meg, korábban valószínűtlennek tartott események váltak evidenciává 2008 végén és 2009 elején. Amikor a világ pénzügyi központjában, az Egyesült Államokban 2007 során belső hitelintézeti zavarok támadtak, gyenge ügyfelek tömegeinek (politikai ösztönzők és bankári felelőtlenség együttes hatására), akkor még lehetett azt hinni, hogy ez a szokásos korrekciók egyike: az éppen aktuális ingatlanpiaci buborék már esedékes leengedése, kipukkanása. Aztán fokozatosan azt is kiderült, hogy nemcsak a lakáshitelekkel foglalkozó pénzügyintézetek, hanem a nagy hatalmú befektetési bankok is túl kevés

tőkével túl sok kockázatos ügyletbe keveredtek: megindult a csődök sora. Amikor azután az amerikai kormány hagyta a piacvezető Lehman Brothers bankházat csődbe menni, akkor az amerikai és vele szorosan érintkező nyugat-európai bankrendszerben végigfutott a rémület, és lényegében pánik tört ki.

Máig nem világos, hogy mi lett volna, ha az amerikai kormány – engedve a szabadpiaci elvekből – állami pénzt pumpál a bankházba; van, aki szerint az egész krízis elmarad. Mások azt mondják, hogy Amerikában eleve sokkal nagyobb volt a baj: a hazai megtakarítások krónikus hiánya miatt az amerikai hatalmas deficitet a világ szegényebb feléből származó kölcsöntőkéből finanszírozták, és ez a helyzet sokig nem maradhatott fenn – és elég volt egy szikra. Ami hihető és jól kifejezhető elméleti álláspont, noha 2009 elején éppen hogy pont annak az ellenkezője mutatkozik, mint aminek a teória szerint lennie kellene. Ha ugyanis azért borult fel a pénzügyi világrénd, mert Amerika túlnyújtózott a lehetőségein, akkor a krízis során a dollár árfolyamának esnie kellene, a tőkék elfordulnak az USA-tól, nyilván roppant megdrágul az amerikai államháztartási hiány finanszírozása – ezzel szemben az amerikaihoz mérten nagy visszaesés lett Európában és Japánban, és a zavarok hatására a megrettent pénztulajdonosok pontosan az USA-ba viszik a megtakarításukat. Ritka mélyre esett az amerikai állampapírok hozama: államadóságot ilyen olcsón senki más nem finanszíroz. A dollár is rég volt ilyen erős, főként az összezuhanó angol fonthoz vagy éppen a kelet-európai valutákhoz képest.

De nemcsak ez alakult furcsán. A piaci fundamentalistának tartott Bush-kormányzat a végnapjaiban nem habozott államosítani biztosítókat, pénzintézeteket – ami mégiscsak különös fordulat. Majd jött az új amerikai elnök, és az Unió helyzetéről közzétett jelentésében a válságért a túlzott mértékű nemzetközi tőkefolyamatokat okolta az első helyen, holott hagyományosan az USA az, amely a pénzek és áruk szabad áramlásában látja a gazdasági felemelkedés titkát. Obama okolta a kínai külkereskedelmi többletet is, holott a dollárt pontosan az tartja formában, hogy például a kínai központi bank 2000 milliárd dollárnyi devizatartalékot tart magánál (több valutában nyilván, de nagyrészt amerikai dollárban), és ezzel keresletet támaszt a dollár iránt, csakúgy, mint a többi óvatos, devizatartalékot növelő ázsiai ország. Vagy éppen Magyarország, ahol a forintban kibocsátott állampapírok iránti kereslet elapadá-

sával, azaz az állam fizetőképességének meggyengülésével nagy összegű devizahitelt vett fel a kormány, hogy devizatartalékait kel-
lő szintre feltölthesse.

Ezzel lassan hazaérünk. Haza, de pontosan hova is? Kelet-Közép-Európába, avagy az EU válságövezetébe? A geopolitikai definíciók gyorsan megváltoztak néhány hónap alatt. Olyan sikeres, fejlett és igen gazdag ország, mint Izland sodródott sebesen a fizetéseképtelenség szélére. Most már szeretne belépni az EU-ba, és főként annak a belső körébe, az eurózónába, amely a biztonság szigete lett. De az euró sem garancia: a korábbi sikerországoknak tekintett Írország mély visszaesést szenved el. A brit gazdaság is recesszióba került 2009-re, de ők legalább magyarázható okokból, hiszen a bankrendszerük szorosan kötődött az amerikaihoz.

És itt van Kelet-Közép-Európa ügye: a „növekedési bajnokság” balti győztesei 2008-ra vagy ütemet vesztenek, vagy éppenséggel bajba is kerülnek pénzügyileg (Lettország). A szlovák gazdaság csak ütemcsökkenést szenved el, ahogy az utóbbi években oda települt autógyárak visszafogják termelésüket.

Más kategória Ukrajna, Belarusz – melyek nem tagjai az EU-nak, és aligha lesznek tagok belátható időn belül, de azért sok szállal kötődnek az európai térséghez (fizikailag is: olaj- és gázvezetékkel), és például az ukrán bankrendszerben nagy tőkével kötelezték el magukat EU-tagországok anyabankjai is. Egyszóval a posztszovjet térség állapota nagyon is érdekli az uniót (arról nem beszélve, hogy ha Európa látványosan elfelejtkezne a térségről, akkor csak magát okolhatná később az orosz pozíciószerezésért).

Hazánk egészen rendkívüli ügy. És nemcsak nekünk. Olyannyira rendkívüli, hogy a térségbeli bankfelügyelvek hivatalos közleményben tették közzé: a világ ne tekintse ezt az országcsoportot egységes blokknak, mert nagyon különféle helyzetű országokból áll; ami abban a helyzetben így olvasandó: nem minden térségbeli ország olyan ingatag, mint Magyarország. Ezt is megértük: egyebek mellett Bulgária és Románia tiltakozik az ellen, hogy egy kalap alá vegyenek minket velük. Valóban: a rendszerváltozásban egykor élenjáró Magyarország csak a Nemzetközi Valutaalap (IMF) kölcsöne révén tudta elodáznai az államcsődöt 2008 őszén, ami azért is különös ügy, hiszen nálunk nem a gyors növekedés miatt nagy adósság és annak hirtelen finanszírozhatatlansága a baj – Magyar-

országban ugyanis már jóval a világ pénzügyi válsága előtt leállt a gazdasági növekedés.

Sajátos magyar ügy ez. Az itthoni kormánypropaganda próbálta letagadni a tényeket, és úgy beállítani a helyzetet, mintha a hazai rossz fejlemények a világválságból fakadnának. A külvilágot azonban nem lehetett félrevezetni. Látványosan kiderült 2009. március elején, amikor az EU rendkívüli miniszterelnöki találkozásán gyorsan elvetették Gyurcsány kérését egy nagy összegű „Kelet-Európa-mentő” pénzalap összeállítását illetően. Tiltakoztak a szomszédok és sorstárs országok: nehogy már magyarnak nézze valaki őket. És hűvösen elutasította az ötletet mindenki, akinek pénz kellett volna betenni az alapba. Minek is, ha pont a magyarok már rekordösszegű kölcsönt kaptak?

Abban azonban valóban több ország érdekeltnek mondható, hogy a nyugat-európai bankoknak nyújtott állami hitel, garancia vagy akár tőkejuttatás ne hozza még rosszabb helyzetbe a keleti térség bankpiacait. Hiszen Ausztria, Olaszország, Németország és Svédország vezető bankjai (utóbbiak a balti három ország révén) rengeteget veszhetnek keleten. Kicsit úgy áll ez, mint Mexikó egyik korábbi államcsődje idején, amikor hirtelen kiderült: amerikai nagybankok hatalmas összeggel vannak bent a mexikói üzletben, és a fizetéseképtelenség még őket is megrázná.

Hazánk tehát ismét „emerging market”, vagy „feltörekvő piac” lett, azaz olyan ország, amely a világ kevésbé fejlett („fejlődő”) kategóriáján belül a világkereskedelemben és a világ pénzügyeibe való bekapcsolódását tekintve jó eséllyel szállhat harcba a többivel. De ugyebár a feltörekvő piacok veszélyeket is rejtenek magukba. Amint Obama elnök – aki talán hivatalos mivoltában életében először ejtette ki a nevünket – figyelmeztető kontextusban szólt az ügyről a brit miniszterelnökkel tartott sajtótájékoztatóján: meg kell gátolni, hogy „azok a problémák, amelyek a feltörekvő országokban, mint például Magyarországon vagy Ukrajnában jelentkeznek, tovagyűrűző hatásaikkal elérjék a mi partjainkat”.

Ezeket a hasábokon eleget szoltunk arról a folyamatról, amely hazánkat ide juttatta. A „legvidámabb barakk” státuszának csődjét követően a rendszerváltozásban élen járó posztkommunista ország lettünk, majd első körös EU-tagjelölt, a gazdasági sajtóban megkapva az „emerging market” besorolást. Majd – igaz, az összes többi térséggel együtt, csupán Romániát előzve meg mind-

össze kettő esztendővel – uniós tagország lettünk 2004-re, majd „konvergáló ország”, amelynek esélye nyílt arra, hogy a régebbi és gazdagabb uniós tagországok átlaga felé megkezdhesse a lassú, de történelmi mércével mérve érezhető sebességű felzárkózást. Ám hazánk csak 2002-ig haladt felzárkózási pályán; az azóta eltelt időszakban növekedési ütemének átlaga nem nagyobb, mint a lomha kontinensé, azaz 2010-ig egy percenttel sem kerül közelebb ahhoz a mércéhez, amelyen mifelénk a nemzetgazdasági sikert mérik. Most pedig még Amerikára is veszélyt jelentő „emerging market”, azzal az Ukrajnával együtt, amelynek nemzetépítése emberfeletti feladatok sikeres megvalósulásán múlik.

Nekünk ennél egyszerűbb feladatokat kellett volna megvalósítanunk. Olyanokat, amelyekről a magyar hivatalosság által elfogadott nemzetközi megállapodások szólnak: az európai uniós tagságból fakadó Stabilitási és Növekedési Egyezmény (SNE) betartása, vagy az eurózónába való belépés kötelezettsége. A magyar kormány ugyan 2004 nyarán értesült arról, hogy megsérti az SNE előírásait és a túlzott hiányeljárás alá vonják, de ennek a jelentőségét a közvélemény – és talán saját maga – előtt eltagadta, és semmi tényleges erőfeszítést nem tett a közös európai valuta átvételéhez szükséges („maastrichti”) feltételek teljesítéséért.

Így jutottunk el 2008 őszén az „államcsőd elhárításához” – ami mindenképpen különös fordulat. A nagyközönség előbb csak annyit érzékelt, hogy a forint árfolyama esik, a forintkamatok nőnek. Máshol a térségben nem így alakultak az események. Ha azt vizsgáljuk, hogy nálunk miért olyan magas a kamatszint (ideértve a jegybanksi alapkamat mértékét is), szemben akár a lengyel vagy cseh szinttel, akkor elsőként a magyar állam adósságállományára és folyó költségvetési hiányára kell tekinteni, majd az infláció mértékére. A hatalmas államadósság-állomány folyamatos megújítása (a lejáró téttelek visszafizetése és az új hitelek felvétele) heti gyakoriságú, egyenként több tízmilliárd forintos kötvénykibocsátást tenne szükségessé. Ekkora összegekhez a magyar állam számít a külföldi pénztulajdonosok érdeklődésére. Ha azonban az ország távlatos fizetőképessége iránti bizalom meggyengül, akkor már csak egyre drágábban (egyre nagyobb kockázati felárral), vagy éppen sehogy sem sikerül hitelhez jutni. Egy ideig a devizatartalékok felhasználásával még megőrizhető a fizetőképesség, de egy időn túl beállhat az államcsőd.

A nagy külső adósság meglepte súlyos veszélyeknek teszi ki az országot, és egy ponton túl a külső (és persze a hazai) pénztulajdonosok véleményétől, várakozásaitól, félelmeitől függ az ország finanszírozhatósága. Ebben a helyzetben már nagyon nehéz pénzügyi szuverenitásról beszélni. Az államjogi szuverenitás még megvan, de tartalmilag már a meglevő és potenciális hitelezők szempontjai szerint kell működnie a magyar államnak, a magyar jegybanknak.

A függés ma egyszerre áll fenn a sokarcú és így arctalan tőkepiaccal szemben, valamint a Valutaalap vagy más nemzetközi szervezet vonatkozásában. A hitelhez – mint rendszeren – gazdaságpolitikai vállalások tartoznak: ezeket ugyan formailag a hitelfelvevő ország dolgozza ki és terjeszti a hitelnyújtó elé a kölcsönszerződés előkészítésének szakaszában, de nyilvánvaló, hogy a szorult helyzetű hatóságok részletes előzetes megbeszéléseket folytatnak a hitelezői delegációval. Ezt láthattuk 1982-ben, közvetlen ismereteket szerezhettünk az 1990-es évek elejéről. És ez volt a helyzet 2008 őszén, amikor váratlanul és nem kis meglepetést okozva ismét az IMF-hez (és az EU-hoz) fordultak a magyar hatóságok. Hazánknak utoljára 1996-ban volt élő hitelprogramja az IMF-fel, és azt követően valószínűtlennek látszott, hogy valaha olyan állapot következzen be, amelyben az állam súlyos eladósodása vagy a magánpiaci források elapadása miatt a nemzetközi szervezetekhez kelljen még egyszer fordulni.

Az a mélyen szomorú, hogy tudni lehetett, itt is többször megírtuk: az állam nagyfokú eladósodását elvileg kizárja az európai uniós tagság feltételeinek elfogadása. A tagság tényéből nem következik minden politikai hibázás elkerülése, de az igen, ami most minket elsősorban sújt. Minden tagországra érvényesek az 1999-ben megalkotott (és 2005-ben módosított) *Stabilitási és Növekedési Egyezmény* előírásai, amelyek középtávon kiegyensúlyozott államháztartást irányoznak elő. Amelyik ország ennek az egyezménynek eleget tesz, nem kerül fenntarthatatlan állampénzügyi helyzetbe. Ráadásul egy új EU-tagország esetében mindenki (a hazai polgárok, akik devizahitelt vettek fel, a külföldiek, akik idehozták a devizát, hogy magyar állampapírt vegyenek rajta) joggal számíthatott arra, hogy a kormány igyekszik mielőbb teljesíteni a közös európai valutára való áttérés pénzügyi előfeltételeit. Márpedig az euróátvétel úgynevezett *maastrichti kritériumainak* teljesíté-

se szinte önmagában garantálja, hogy egy ország állampénzügyei rendben vannak: a feltételek között szerepel a mérsékelt hiány, mérsékelt államadósság, csekély infláció és alacsony kamatszint.

Az euró rövid időn belül sikeres és erős valuta lett. Amint a szlovén és szlovák eset mutatja, a közös fizetőeszköze áttérő országot nem érintik azok a kockázatok, amelyek 2008 őszén megrendítették a magyar gazdaságot. Ám az eurózóna védelmét nem adták ingyen, mert ahhoz az említett maastrichti ismérvek teljesítendőek, és a mutatók elérése nem könnyű feladat. De teljesíthető: ahol a nemzeti projekt része volt az uniós feladatoknak való mielőbbi megfelelés, és egyben nemzeti érdekében álló monetáris lépés megtétele (a közös európai valuta átvétele), ott kemény munkával teljesítették is.

Nálunk azonban a magyar kormány évek óta csak beszél (de rengeteget) a reformokról, ám a valóságban egészen 2006 őszéig szinte semmi érdemi változás nem ment végbe a gazdaságpolitikában, hacsak az nem, hogy nekilódult az államháztartás eladósodása, holott sokan mondták ki korábban, hogy ennek a folyamatnak kiszámíthatóan súlyos következményei lesznek. Előre lehetett látni a bajt, ha az államháztartás adóssága, amely 2001-re végre a hazai össztermék 52 százalékára mérséklődött, néhány röpke év alatt 70 százalék fölé kúszik, és így az összes volt tervgazdaság között egyedülként Magyarország nem képes teljesíteni az uniós 60 százalékban megszabott határértékét. Eddig azonban „csak” a közös európai valuta átvételének késleltetése volt a nemzetgazdasági ár, 2008 őszén az lett a kérdés: sikerül-e finanszírozni az államot?

A nemzetközi pénzügyi zavarok következtében más országokban is van gazdasági visszaesés, konjunktúraromlás, de a közös európai valutát használók helyzete sokkal könnyebb. 2004 májusában az Európai Unióba felvett tíz ország mindegyike elfogadta a belépés feltételei között, hogy idővel áttért a közös európai valutára. Az akkori tízesből Ciprus, Málta, Szlovénia és Szlovákia teljesítette a belépés előfeltételeit: ezek az országok most nincsenek kitéve a valutaválság fenyegetésének, minthogy nincs már saját valutájuk, az euró pedig stabil vásárlóerejű, a dollárhoz mérhető komoly világgazdasági súlyú pénz, amivel nem könnyű spekulálni. A spekulánsoknak megmaradt a román lej, a cseh korona, a lengyel zloty – és a magyar forint; spekulálnak is, amint azt az árfolyamok ingadozása, esése jelzi.

Hazánk mindezt elkerülhette volna az eurózónába való belépéssel. Az Orbán-kormány a korai euróátvételt támogatta, arra tekintettel, hogy az erősen eladósodott, az EU tagországaihoz szorosan kötődő, nyitott ország számára az euró átvételétől várható előnyök felülmúlják a várható hátrányokat és áttérési nehézségeket. Azonban a 2002-ben hatalomra kerülő kormány a „jóléti rendszerváltás” programját hirdette meg: hitelből, az államadósság terhére. Ezzel az orbitális hibával kizárta azt, hogy az euróra belátható időn belül áttérjen az ország, amely nagymértékben eltávolodott az euró átvételéhez szükséges mutatók teljesítésétől.

Megmarad egy ideig a forint, és vele együtt formailag fennmaradt a pénzügyi szuverenitás. De nagyon más a helyzet tartalmilag. A nemzetközileg jelentéktelen forintvaluta csak magas kamatszint mellett vonzó a megtakarítók számára. A hazai magas kamatszint természetes, de veszélyes következményeként sok család és vállalkozás, sőt maga az állam is más ország valutájában adósodott el (svájci frankban, euróban). Ha a magyar kormány az uniós belépést követően az említett négy ország mintájára teljesíti a belépés előfeltételeit: leviszi az államháztartás hiányát és az államadósság mértékét, visszaszorítja az inflációt, és mindezek eredményeként alacsony marad a kamatszint, akkor kevesek akartak volna idegen pénznemben eladósodni. Azonban az egyre duzzadó államadósság miatt mind nagyobb forintkamatok mellett lehetett finanszírozni az állam hiányát; ilyen helyzetben pedig megérte az olcsóbb kamatozású devizahitel felvétele. A több százezer család és a tízezernyi cég az akkori tudásával nem hibázott, hiszen a józan kalkuláció szerint az EU tagjaként hazánk egy idő múlva bekerül az eurózónába, és akkor az euróban felvett hitelek különlegessége megszűnik, és a svájci frank árfolyama se nagyon mozog az euróhoz képest.

A magyar kormányt már csak a hatalomban való megmaradás foglalkoztatta, és nem törődött a szükséges teendők elvégzésével. Kényszerből ugyan elkezdte az uniós nyomásnak engedve az államháztartás hiányhányadának csökkentését 2006 végétől, úgy, hogy a saját politikai bázisát lehetőleg – egy időre – megvédje, és a terheket másokra helyezze: a munkában állókra, a vállalkozásokra. Ezzel azonban lefojtotta a konjunktúrát, holott akkor még volt növekedés Európában, bővültek az exportpiacok.

A helyzet azonban drámaian megváltozott azzal, hogy a nemzetközi hitelszűke közepette a magyarországi bankok külső devizaforrásai elapadtak, és a magyar állam hitelképességébe vetett hit megrendülésével a magyar állampapírok iránti kereslet eltűnt. Ekkor a kormány a Valutaalaphoz és az EU-hoz fordult hitelért. A hitelekhez viszont értelemszerűen gazdaságpolitikai kondíciók tartoznak, azaz a hitelfelvevő ország kényszerből korlátozza saját szuverén mozgási terét. Nyilvánvalóan sokkal jobban járt volna hazánk, ha a gazdasági fejlődés feltételeit javítva már jóval korábban feladja az önálló monetáris politikát az euró átvételével, és így nem teszi ki a tőkepiac arctalan és névtelen, valamint a nemzetközi pénzügyi szervezetek címmel, névvel megjeleníthető gyámságának.

Amikor a magyar miniszterelnök 2009 márciusában, a forint ismételt meggyengülése és a magyar állampapír változatlan befagyasztása közepette európai uniós mentőcsomag igényével fordult az EU vezetőihez „Kelet-Közép-Európa számára”, egyértelmű elutasításban lett része: a térség számos országa azonnal kinyilvánította, hogy nincs szüksége mentőcsomagra, míg a kiszemelt donorországok nyilvánvalóvá tették, hogy semmi kedvük a zsebükbe nyúlni bizonyos kormányok felelőtlen politikája miatt.

A következményeket sejtjük, és jogos aggodalommal figyeljük. A tanulságok levonásának ideje is eljön. Egy általános következtést érdemes már most kimondani, hiszen eddig sok vita zajlott a téma körül. *Az állami (kormányzati) felelősség korszaka nem zárul le a globális világpiac kialakulásával. Sőt: a fizikai, pénzügyi és humán tőkéért folyó versenyben az a gazdaság az esélyes, amely mögött hatékony, jól működő, megfelelő stratégiát választó kormányzat, professzionális monetáris hatóság, integer és erőteljes pénzügyi felügyelet, kiszámítható jogrend, és általában jó minőségű intézményi rend áll. A nemzet felelős a kormánya kiválasztásáért, a kormány értékrendje, erkölce, hatékonysága ma is stratégiai tényező.*

BOD PÉTER ÁKOS

AZ ÉLŐ FÁKLYA. BAUER SÁNDOR

Az idén negyven éve, hogy Bauer Sándor, 18 éves ipari tanuló, 1969. január 20-án, Budapesten felgyújtotta magát, figyelmeztetésül a nemzetnek, elsősorban hazánk szovjet megszállása, de sok más gyötrő érzés miatt is. E sokrétű lelki gyötrődés villámszerű tragikus megnyilatkozásáról kapunk betekintést szűkös szóbeli és írott hagyatékából.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában folytatott kutatásaim során találkoztam Bauer Sándor hősie és tragikus tettének a belügy által megörökített nagyon kurta anyagával.

A szokásos napi járőrözését végző Dobák László rendőr őrmester jelenti 1969. január 20-án, 13 órakor:

„Figyelmes lettem arra, hogy a Nemzeti Múzeum lépcsőjének tetején egy fiatalember (17-18 év körüli) két nemzetiszínű zászlót tart a kezében. Ruhája, valamint egész teste magas lángokkal (2-3 méter) égett. Futólépésben felmentem a lépcsőn, több polgári és katonai személlyel, akik szintén látták az eseményt. Meg akartuk fogni a fiút, de az lángolva futásnak eredt. Elgáncsoltuk és télikabátokat dobtunk rá. A kabátokkal sikerült a lángokat eloltani. Megállapítottuk, hogy a bőre teljesen leégett, ruhájából alig maradt valami. Azonnal értesítettük a mentőket, akik a fiút a Honvéd kórházba szállították.”

A súlyosan sérült fiú nem volt kihallgatható, ruhája mellett egy villamos tanulóberlet volt, nevével és lakcímével. Az ott lévők, akik az esemény kezdetét is látták, elmondták, hogy különböző politikai jelszavakat hangoztatva gyújtotta meg magát. Földes László honvéd szakaszvezető szerint azt kiabálta: „Azért gyújtom meg magam, hogy tiltakozzam a szovjet megszállás ellen.” Az eseményt még Bihar Imre orvosegyetemi, Nagy Balázs műszaki egyetemi, Dorogi László egyetemi hallgatók látták és az ő télikabátjaik – a szakaszvezetőével együtt – égtek el az oltásnál. Az igazságügyi orvos szakértők szerint Bauer Sándor teljes bőrfelülete 70%-ának nagyobb részén harmadfokú volt az égés. 1969. január 22-én 3 óra 30 perckor meghalt.

A Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Vizsgálati Osztálya igazgatás büntették gyanúja miatt 1969. január 22-én elrendelte Bauer Sándor előzetes letartóztatásba helyezését. A határozat el-

rendelésének indoklása: „Nevezett ügyében a fentiek szerint határoztam, mert szabadlábbon hagyása esetén tartani lehet attól, hogy az általa megkísérelt büntettet végrehajtaná, vagy egészségi állapotában kárt tenne, illetve szabadlábbon hagyása esetén a köznyugalmat zavarná. Dr. Tihanyi Sándor rendőrezredes”. (ABTL 3. 1. 9. V-157854/1)

Bauer Sándor búcsúlevelet hagyott hátra barátjának, Szilágyi Józsefnek. Az általa írt levél:

„Mindenkit üdvözlök az osztályban. Minden diákot és tanárt.

Azt üzene, m eszme nélkül nem él, csak létezik az ember. Harcoljatok úgy, ahogy azt én tanácsoltam. Tűzhalált halok, akárcsak az a csehszlovák fiatal, aki 19-én gyújtotta fel magát. Így tiltakozva az orosz megszállás ellen.

Ne gyűlöljétek az orosz népet, nem az orosz proletáriátus nyom el minket, hanem az orosz nacional bolsevik vezetés. Lenin elvtárs nem így gondolta.

Kommunista üdvözlettel Sándor

U.i.: Üdvözlöm a Tankost és az Udvarias Pajtit!

Vigyázzatok az orosz vezetők és az USA tőkései felosztották a világot!

Az USA-tól semmi jót ne várjatok.

Szüleimnek: Drága édes Anyám és édes Apám.

Bocsássátok meg ha néha rossz fiatal voltam. Szeretnék élni, de most a szénné égett holttestemre van szüksége a Nemzetnek, a proletároknak.

Drága Nagyim és szeretett Nagybátyáim és unokatestvéreim mindannyiatoknak millió csókot küld: Sanyi”

(ABTL 3.1.9.V-157854/2)

A BRFK Politikai Vizsgáló Osztálya két barátját, Berger István és Sabján Miklós ipari tanulókat terhelte nyilvánította, akik tanúvallomásukban előadják: „Bauer Sándor többször beszélt arról, hogy az országban jelenleg fennálló társadalmi rendszer nem jó, ezért kellene ezt valamilyen formában megváltoztatni. Mint korábban is mondtam, az elképzelése azt volt, hogy fegyveres csoportok rajtaütéseivel elérni azt, hogy a szovjet csapatok hagyják el az országot, majd ezt követően új társadalmi rendet kialakítani.” (ABTL 3.1.9.V-157854/1)

RÉSZLET A CRAFT & DESIGN KIÁLLÍTÁS ANYAGÁBÓL

Egy másik tanuló társa tanúvallomása szerint: „Ő egy teljesen független országot szeretne, ami nem tartozik és nincs elkötelezve sem nyugatra, sem keletre.” (ABTL 3.1.9.V-157854/1)

A BRFK 1970. áprilisi határozatában a terheltek ellen az eljárást megszüntette, egyúttal nevezettek kutató nyilvántartásba vette.

Bauer Sándor „nem 1968-as szellemiségű” deviáns legény volt, aki rendőröket bokán rugdal. Munkásszülők gyermeke volt, akit a tanúkihallgatások szerint a szülők egymással egyetértésben, megfelelő szigorral neveltek. Este fél kilencre otthon kellett lennie.

Munkahelyén mindenki szerette, társaival barátságos volt, valódi jó pajtás. Egyik tanú, Winczer Erika szerint – akinek egy időben udvarolt – szép szerelmes verseket írt.

Ez a kurta megemlékezés tisztelgés és figyelemfelkeltés. Úgy gondolom, érdemes és tanulságos lenne végre történelmi háttérrel együtt értékelni és értelmezni Bauer Sándor tragikus tettét, annak értelmi és érzelmi összetevőit.

PALLOS LÁSZLÓ

A BAROSS GÁBOR TÁRSASÁG ÁLLÁSFOGLALÁSA AZ ÁLLAM FELADATÁRÓL

A Baross Gábor Társaság a 2008. február 5-i vitaestjén – Csillag István és Stumpf István volt miniszterek, valamint Navracsics Tibor frakcióvezető bevezető előadásait követően – élénk eszmecsere-t folytatott az állam feladatairól, szerepéről.

A vita alapján a Társaság véleménye, hogy a magyar társadalom rossz hangulatának egyik okozója az *állam gyenge működése és alacsony hatékonysága*. Az előző korszakból örökölt bürokrácia és hivatali nehézkesség alig változott. Egyre több ember meggyőződése, hogy a *politikuskok és az állami tisztviselők csak önérdeküket követik és korruptak*.

A rendszerváltozás idején elvált a politika és a közigazgatás, de mára meggyengült a közigazgatás autonómiája, és a politika fokozatosan újból rátelepedik a közhivatalokra. Az elmúlt évek „reformjai” keretében a pártkinevezés gyakorlata kiterjedt a közigazgatás felső és középső szintjeire, lehúзва ezzel az igazgatás szakmai szintjét. Államapparátusunk indokolatlanul kiterjedtté, költségessé és áttekinthetlenné vált. *Nincs jogbiztonság*, mert a jogszabályok állandóan változnak, így kiismerhetetlenek, és az emberek nem tudják követni, mik a jogaik és kötelességeik.

Nem történt meg annak higgadt és pártatlan áttekintése, hogy viszonyaink és adottságaink között – melyek is az állam szükséges feladatai – milyen teendőket kellene inkább a magánkezdeményezésnek ellátnia, és milyen ellátatlan területekre kellene kiterjednie a közjót szolgáló államnak.

A nagy költséggel elindított „államreform-bizottság” munkájáról nem tudni sokat, eredményét nem látni. A kormányzat meghirdette az üzleti technikák, piaci megoldások felhasználását azzal a céllal, hogy javuljon az államapparátus működése, de a következmények kiábrándítóak. Úgy látjuk, hogy *túlzott mérete ellenére az állam egy sor fontos feladatot nem lát el*: rendszeresen sérül az esélyegyenlőséghez fűződő társadalmi igény és az emberek jogos igényeinek védelme.

Az elhibázott gazdaságpolitika következményei miatt a világ-gazdasági megrázkódtatások különösen súlyosan érintik a magyar társadalmat, amely azonban mai gondjai közepette nem számíthat az állami védelemre, ellenkezőleg: a hatóságokban inkább a gondok okozóját látja.

A túlzott adózás és állami elvonások mostani viszonyai közepette leszűkül az egyéni kezdeményezések tere, így a magyar társadalom hátránnyal indul a válság utáni új pozíciókért folyó nemzetközi vetélkedésben.

Elengedhetetlenül fontos, hogy nyílt társadalmi vita keretében tisztázzuk magunk számára, hogy mit kell és *mit nem szabad elvárni az államtól a mai kor viszonyai között*. A sokszor hallható állításokkal szemben az uniós tagság nem akadályozza annak, hogy a számunkra – a társadalom igényeit is figyelembe vevő – megfelelő modellt megalkossuk. A nemzeti szuverenitás ezen a téren változatlan, és a cselekvés vagy éppen a halogatás felelősségétől nem mentenek fel a külső befolyásoló tényezők.

Budapest, 2009. február 16.

A Baross Gábor Társaság nevében:

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), Vol. XVIII., Nos. 3–4., April 2009, Budapest.

Editor-in Chief: GYULA KODOLÁNYI

Publisher: GYÖRGY GRANASZTÓI

Published by Magyar Szemle Foundation.

The Beginning of Politics? Editor's Note by Gyula Kodolányi, on President Obama's February 24th speech before Congress and its implications for the future economic reconstruction of Hungary.

FERENC MÁDL, Professor Emeritus of Law, Eötvös Loránd University, and Former President (2000–2005) of the Republic of Hungary, Budapest. *József Antall – Ars Poetica of a Politician and Statesman*. Commemorative address held in Brussels on January 29, 2009, on the inauguration of the József Antall Wing of the European Parliament, named after the first Prime Minister (1990–1993) of the fourth Hungarian Republic.

WOLFGANG SCHÄUBLE, Minister of the Interior, German Federal Republic, Berlin. *For a Free and United Europe – Appraisal of the Work of József Antall*. Commemorative address held at the occasion above.

ZOLTÁN TÓFALVI, historian, Marosvásárhely (Tirgu Mures, Romania). *On the Fiftieth Anniversary of the Execution of the Twelve Condemned of the „High Treason” Trials*. Part I. In Romania, the budding Ceausescu regime waged a savage campaign of retaliation against sympathizers of the Hungarian Revolution of 1956. It was also used as a pretense for the decimation and intimidation of the Hungarian political and intellectual elite of Transylvania.

KÁROLY VÍGH, historian, Budapest. *Eduard Benes for the Creation of a „Pure Slavic” Czechoslovakia*. With the outbreak of the Second World War, Eduard Beneš placed the forced removal of „hostile” racial minorities into the center of his political manoeuvring in exile. After the War, in May 1945, as President he initiated the removal of three million Germans from Czechoslovakia, and as a further consequence of the racial clauses in the Kosice (Kassa) Declarations, he cancelled the civil – and partly property – rights of the 700 000 strong Hungarian minority, despite American and Hungarian government opposition.

GYÖRGY HAAS, journalist, Vienna and Budapest. *The Last Act*. Zoltán Tildy and Viktor Csornoky. President of the Republic Zoltán

Tildy (1945–48), representing the majority Smallholders' Party, was the last constitutional obstacle of the Communist takeover in Hungary. In order to blackmail him, the Soviet-controlled political police concocted a high treason trial against his son-in-law Viktor Csornoky, Hungarian Ambassador in Cairo.

LÍVIA MOHÁS, psychologist and novelist, Budapest. *Case Story of a Creative Woman*. A Jungian exploration of the obstacles and psychological traps that creative women must handle on their way of self-realization.

PÉTER TECHET, student of law, Péter Pázmány University, Budapest. *What Counts? The Constitutionality and Meaning of Individual Electoral Precincts*. The electoral system created by the new Hungarian political elite in 1989–90 follows the bewildering complexities of the German system, and its delineations of precincts have already been outdated by population movements in the last twenty years.

ALADÁR LÁSZLÓFFY, poet and essayist, Kolozsvár (Cluj, Romania) and Budapest. *The Individuality of the Void*. An essay.

JÁNOS EISLER, art historian, Budapest. *The Heyday of the Medicis. Exhibition at the Museum of Fine Arts*. A scholarly exploration of some of the finer connections between works that the highly popular 2008 exhibition revealed.

1% METAPHYSICS. „If I Were Young.” György Szabados has selected a passage from László Németh, major novelist of the 20th century, from a late collection of his essays, *Sajkodi esték* (1961).

Books and Events

JUDIT SZEIFERT. *Objectified Art*. Review of the spectacular recent exhibition, Craft and Design, at the Budapest Museum of Applied Arts. The show, selected and arranged by Márta Simonffy and featuring more than a thousand objects, was a survey of major trends in Hungarian applied arts of the last one hundred years.

ZOLTÁN FÁY. *Social Crisis and the Protection of Creation*. Our columnist of religious and church affairs analyzes parallels between *Rerum novarum*, the famous encyclical of Pope Leo XIII and the recent „Our Responsibility for the Created World”, an encyclical of the Hungarian Catholic Bishopial Authority.

BÁLINT TÖRÖK reviews the Hungarian edition of *The Will To Survive*, a history of Hungary written by former British Ambassador to

Budapest in the 1980's, Bryan Cartledge. As John Lukács rightly states in his Preface, Cartledge's book is the best treatment of the subject by a non-Hungarian. (B. Cartledge: *Megmaradni*. Budapest, 2008.)

JÁNOS BRENNER. *Wall and Tower*. The Berlin correspondent of Magyar Szemle recalls his memories of the Wall as it cut into the living body of a once living Berlin, while reading Uwe Tellkamp's recent novel *Der Turm*.

KLÁRA TÓTH. *The Last Times*. Our columnist praises the prize winning work of the 40th Hungarian Film festival, a first feature movie made by Áron Mártonffy.

MIHÁLY KUBINSZKY. *A Little Philosophy of Fences*. Our architecture columnist meditates on the apparently modest designer's task that demands a perfect taste and a sense of form – not to mention a social propriety that is often lacking these days.

JÁNOS G. GÁSPÁR. *In Pursuit of the Lost Common Good*. On the occasion of the political crisis in Hungary, the author observes that accumulated tensions in society are due to a loss of the sense of value in public life, and to the predominance of politics as mere technics of power.

PÉTER ÁKOS BOD. *Hungarian and Ukrainian – Two Good Friends?* In one of his recent comments on the world economy, President Obama mentioned these two countries together, on account of the sharp drop in of the value of the Hungarian forint. The case prompts our economics columnist, former Chairman of the Hungarian National Bank, to look at the interesting lessons of such a parallel.

LÁSZLÓ PALLOS. *The Living Torch*. It is forty years ago now that a young Hungarian man, Sándor Bauer put himself on fire on the stairs of the National Museum in Budapest, to express his sympathy with the similar action of Czech Jan Palach in Prague, and to protest against Soviet oppression. Remembering his martyrdom, our author quotes from the contemporary secret records of Hungarian State Security.

Baross Gábor Society for Hungarian Industry and Trade. *Statement on the Responsibilities of the State*.

Art work in the present issue of Magyar Szemle illustrates articles by János Eisler and Judit Szeifert.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanácskezelője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczsal, Václav Klauszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs. Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából* (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006).

BRENNER JÁNOS dr. (1954, Budapest) címzetes egyetemi tanár, várostervező, Berlin.

EISLER JÁNOS (1942, Budapest) művészettörténész, muzeológus. Kutatási területe a közép-európai gótika és az itáliai reneszánsz művészet. F. m.: *Lőcsei Pál* (1975), *Stephan Lochner* (1984), albumok szerkesztése, *Vasari* (fordítás, 2004), *Rembrandt és a 17. sz.-i holland festészet* (2005), tudományos publikációk, *Bulletin du musée des Beaux-Arts, AHA (Acta Historiae Artium)*, *Művészettörténeti Értesítő*, *Ars Hungarica*.

FÁY ZOLTÁN (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

GÁSPÁR G. JÁNOS könyvtáros, szerkesztő. 1990 óta ad közre politikai elemzéseket.

HAAS GYÖRGY (1933, Budapest) 1965-től Bécsben élt emigrációban. Közíróként nyugaton megjelenő folyóiratokban publikált és a Szabad Európa Rádió tudósítója volt. 1990-től a FKgP külpolitikai tanácsadója. 1990 után Magyarországon megjelent könyvei: *Európáért – Beszélgetéseim dr. Habsburg Ottóval* (1992); *Egy élet a demokráciáért* (1996); *A második Trianon* (1995), *Diktatúrák árnyékában*. Tildy Zoltán élete (2000). *A szabadság tábornoka. Bartha Albert élete* (2002); „Egy nemzet reménye volt” (Nagy Ferencről, 2009).

KODOLÁNYI GYULA (1942, Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész. 1971–1990: az ELTE tanára. 1972–1973-ban ACLS-, 1984–1985-ben Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban kutat és tanít. 1987–1990-ben részt vesz a rendszerváltoztató ellenzéki mozgalmakban. 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. 1992 óta a

Magyar Szemle főszerkesztője. 2004 óta az Emory Egyetem (Atlanta, USA) tanára. Főbb elismerések: József Attila-díj (2002), Prima Díj (a *Magyar Szemlével*, 2003), a Köztársasági Elnök Érdemérmé (2005). Főbb művei: *Ökológiai kapcsolatok* (Szerk. 1984), *A létezés hátlói* (Amerikai költők, ford., 1990), *Kentaurszárnyak* (Esszék, interjúk, 1999), *Táncban a sötéttel* (Összegyűjtött versek 2002), *Amerika ideje* (Esszék, 2003), *A hullám taraja* (Esszék, interjúk, 2006).

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron) építészmérnök. Elismerései: Ybl-díj (1992), a Soproni Egyetem Prof. emeritus címe (1996), Széchenyi-díj (2003).

LÁSZLÓFFY ALADÁR (1937, Torda) költő, író. 1981– az *Utunk* (1989– a *Helikon*) szerkesztője, a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Főbb kitüntetései: a Román Tudományos Akadémia Eminescu-díja (1974), Graves-díj (1988), József Attila-díj (1991), Kosuth-díj (1998). 1962 óta jelennek meg verses- és esszékötetei, novellagyűjteményei. Legutóbb megjelent kötetei: *Szélmalom-leltár* (esszék, 1999), *Bársomyok és Borgiák* (versek, 2000), *Csudaóra* (2000), *Átkopogások* (vál. versek, 2002), *Gyarló és kalapács* (esszék, 2004).

MÁDL FERENC (1931, Bánd) jogász. 1973: egyetemi tanár. 1978–1990 között a Civilisztikai Tudományos Intézet igazgatója. 1985-től a Harvard Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Akadémia tagja. A MTA levelező (1987), rendes tagja (1993). 1990–1993 között tárca nélküli miniszter. 1993–1994: művelődési és közoktatási miniszter. 2000–2005 között köztársasági elnök.

MOHÁS LÍVIA (1928, Bogács) pszichológus, író. F. m.: *Az oroszlános kert* (regény, 1981), *Zuhog, zuhog a hó* (regény, 1983), *Rókadávszat* (regény, 1985), *Ki tudja, mi a siker?* (1986), *Imre és Irén* (regény, 1987), *Kölyök a júdáfsfa alatt* (regény, 1988), *Álmodj, krokodil!* (regény, 1990), *Író olvasónapló* (1995), *Theodora* (regény, 1995), *Iustitianus* (regény, 2000), *A váltakozó idő* (2001), *Jessze fája* (2003).

PALLOS LÁSZLÓ (1926, Görgeteg, Somogy megye) közgazdász, címzetes egyetemi tanár, hites könyvvizsgáló, agrárgazdasági és agrárpénzügyi szakértő, e témában könyve és számos cikke jelent meg. Az utóbbi években a titkosszolgálatok keresztény és más ellenzéki szervezkedéssel szembeni akcióinak feltárásával és ismertetésével foglalkozott. E témában két könyve és több cikke jelent meg, ezzel a kérdéssel foglalkozó könyveiről folyóiratunk is közölt recenziót.

SCHÄUBLE, WOLFGANG (1942, Freiburg) német politikus, 1972-től a CDU képviselője, 1989–1991 között és a Merkel-kormányban belügyminiszter.

SZEIFERT JUDIT (1968) művészettörténész, műkritikus, szerkesztő. A Magyar Nemzeti Galéria főmuzeológusa. Kutatási területe a 20. századi és a kortárs művészet. F. m.: *Bene Géza* (2001), *Bátai Sándor* (2003), *Jánossy Ferenc* (2004), *Borgó* (2005), *Gaál József* (2005), *Molnár Péter* (2005), *Baksai József* (2007).

TECHET PÉTER (Budapest, 1984) újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem végzős joghallgatója, 2007-ben ösztöndíjjal Bonnban folytatta tanulmányait. 2005-ben és 2006-ban köztársasági ösztöndíjat nyert, 2008 augusztusában újságíró-tanfolyamon vett részt Münchenben. Jogfilozófiai témákban írásai jelentek meg a *Valóságban*, a *Kortársban*, a *Társadalomkutatásban* és a *Közjogi Szemlében*; kutatási területe a jogszületés jogelméleti értékeléséhez, ill. Carl Schmitt politikai filozófiájához kapcsolódik. Ezenkívül rendszeresen publikál a *Magyar Hírlapban*, a *Magyar Nemzetben* és a *Heti Válaszban*.

TÓFALVI ZOLTÁN (Korond, 1944), történész, író, újságíró, tévészerkesztő. Fő kutatási területe: az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc erdélyi, romániai visszhangja, illetve a székelyföldi népi kerámia. Eddig tizenegy önálló kötete, több száz tanulmánya jelent meg az Amerikai Egyesült Államokban, Magyarországon, Svédországban, Németországban, Romániában. Több díjjal tüntették ki: a Korunk 1982. évi szociológiai pályázatának első díját, 1994-ben a Hitel szerkesztősége által meghirdetett szociográfiai pályázat első díját nyerte el. 1993-ban a budapesti Civitas Humanitas Alapítvány által meghirdetett dokumentumfilm-pályázat első díjával, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének és a Székelyföld című folyóirat nívódíjával tüntették ki 1997-ben, illetve 2002-ben. 1995-ben a Lakiteleki Filmfesztivál különdíját kapta meg. Az erdélyi, úgynevezett hazaárulási perekről három vaskos kötetet publikált, és megjelenés előtt áll a negyedik kötet. Megvédés előtt álló doktori disszertációjának témája: *Az 1956-os magyar forradalomhoz kapcsolódó erdélyi „hazaárulási perek”*.

TÓTH KLÁRA (1953, Nyíregyháza) filmkritikus, publicista. A Duna TV szerkesztője. F. m.: *Donquijote köpenyében*. Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlóról (2005).

TÖRÖK BÁLINT (1925, Budapest) bölcsészdoktor, közíró. A Magyar Művészeti Akadémia tb. tagja. Újságírással 1990 óta foglalkozik. Rendszeresen írt, illetve ír számos újságba, folyóiratba, sajátos műfaja a történelmi publicisztika. 1994-ben Esterházy-, 2006-ban pedig Teleki Pál-emlékéremmel tüntették ki. F. m.: *Esterházy János Emlékkönyv* (Esterházy Alízzal közös szerkesztésben, 2001), *A demokrácia fellegvárának építői* (Csicsery-Rónay Istvánnal és Horváth Jánossal közös tanulmány- és cikkválogatás, 2002), *Farkas esz meg, Medve esz meg... Szent-Iványi Domokos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom* (2004).

VÍGH KÁROLY (1918, Losonc) történész kandidátus, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság örökös tb. elnöke, 1991-től a Rákóczi Szövetség alelnöke. F. m.: *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről* (1969), *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikai nézeteinek alakulása* (1979), *Ugrás a sötétbe* (1984), *Tildy Zoltán életútja* (1991), *Bajcsy-Zsilinszky Endre. A küldetéses ember* (1992), *A szlovákiai magyarság sorsa* (1992), *Bajcsy-Zsilinszky Endre külpolitikája*.

A MAGYAR JEZSUITÁK FOLYÓIRATA

Távlatok

VILÁGNÉZET, LELKISÉG, KULTÚRA

Szerkeszti: Szabó Ferenc

Megjelenik évente négyszer.

Előfizetés 2009-re: 3600 Ft.

Megrendelhető: H-1026 Budapest, Sodrás u. 13.

Tel.: (36-1) 200-8054/105; fax: (36-1) 275-0296

E-mail: tavlatok@mail.exnet.hu

Honlap: www.tavlatok.hu

Húsvétra megjelenő számunk tartalmából:

- Darwinizmus és hit a teremtő Istenben
- Az evolúciós és kreacionista modellek kritikája
- Evolúció és teremtés („Fejlődő teremtés”)
- Isten Fia a megtestesüléssel egyesült minden emberrel?
- XVI. Benedek békeüzenete és vízkeresztii homíliája
- Hatvan éve tartóztatták le Mindszenty bíborost
- A jezsuiták elleni koncepciók perek
- Magyar Jezsuiták a redukciókban és Afrikában
- Kereszténység a kultúrák sokféleségében
- Radnóti Miklós emlékezete
- Baráti emlékezés Keszei István költőre
- Jézus feltámadása

LAPUNKAT A LAPKER TERJESZTI, ÉS AZ ALÁBBI HELYEKEN VÁSÁROLHATÓ MEG

INMEDIO BOLTOK

BUDAPESTEN: Soroksár, Auchan, Bevásárló 2; Campona Nagytétényi u 37–47.; Váci u. 10.; Bajcsy-Zsilinszky út 76.; Mammut 2, Lövház u. 4.; Budagyöngye, Bev. közp.; Szilágyi E. fasor 121.; Pólus elől, Szentmihályi u 131.; Fehérvári u. piac; Csobánka tér 2.; Örs vezér tere, Sugár; Albertfalva Auchan; Soroksár HÉV; Grassalkovich–Hősök tere sarok; Városház u. 3–5.; Heltai Jenő tér csarnok; Megapark Tesco; Mártírok útja 281., Hegedűs Gyu. út 24.; Párizsi udvar; Örs vezér tere ÁRKÁD; Aréna Plaza, Kerepesi út 9.; Lidl Nagytétényi út.

VIDÉKEN: Berettyóújfalú, Dózsa György u. 6.; Bicske, Bocskai u. 5.; Bonyhád, Szabadság tér 12.; Budakalász, Cora, Omszk park 1.; Budaörs, Auchan; Budaörs, Tesco; Csongrád, Fő u. 2–4.; Debrecen, Balmazújvárosi út Cora; Debrecen Plaza, Péterfia u. 18.; Debrecen, Malompark, Füredi u. 27.; Dunakeszi, Auchan; Dunaújváros, Dózsa György út 56.; Eger, Széchenyi út 20.; Eger, Agria, Törvényház u. 4.; Érd, Tesco, Budafoki u. 2–4.; Fehérgyarmat, Kossuth tér 3–5.; Fót, Cora; Gödöllő, Szabadság tér 9.; Gyöngyös, Páter Kiss Szaléz út 1.; Győr Plaza, Vasvári P. u. 1/a.; Győr Árkád, Bajcsy-Zs. u. 80–84.; Győr, Hermann 25.; Győr, Petz Aladár Kórház; Győr Tesco, Királyszék u. 33.; Gyula, Béke sugárút 12.; Hajdúszoboszló, József Attila u. 2.; Hatvan, Horváth Mihály út 5.; Hódmezővásárhely, Andrassy 10–12.; Kaposvár Kaposvár Plaza.; Kaposvár, Fő u. 23.; Kaposvár, Ady Endre u. 5.; Kapuvár, Fő tér 10.; Kecskemét, Petőfi Sándor 2.; Kecskemét, Budai 2.; Keszthely, Tesco, Keszthely, Csapás u. 27.; Komárom Igmándi 11.; Komárom, Klapka u. 12.; Kőszeg, Városház u. 5.; Marcali, Rákóczi u. 19–21.; Mezőkövesd, Mátyás király út 101.; Miskolc, Szemere út 2.; Miskolc, Széchenyi út 6.; Miskolc, Tesco, Szentpéteri kapu 103.; Mosonmagyaróvár, Kormos ltp 2–4.; Nagykanizsa Plaza, Nagykanizsa Fő út 1.; Nyíregyháza Plaza, Szegfű u. 75.; Nyíregyháza, Október 23. tér.; Orosháza, Tesco, Vásárhelyi út 23/a.; Pápa, Kossuth u. 30.; Pécs, Árkád, Nagy Lajos kir. út–Alsómalom sarok; Pécs, Tesco, Komlói út; Pécs, Tesco, Makai u. 5.; Solymár, Auchan, Szent Flórián 2.; Sopron, Tesco, Ipar krt. 30.; Sopron, Széchenyi tér.; Sopron, Magyar út 5.; Sopron, Várkerület 44.; Szeged, Kárász – Dugonics tér 1.; Szeged, Cora. Zápor 4.; Szeged, Jókai u. 1.; Székesfehérvár, Fő út 9.; Székesfehérvár, Alba Pláza, Palotai út 1.;

Székesfehérvár Tesco, Aszavölgyi út 1.; Szentes, Tesco, Alsóret u. 258.; Szolnok, Ady E. u.; Szandaszőlős; Szombathely sétáló, Fő tér 16.; Szombathely, Szűrscsapó u. 4.; Szombathely, Hunyadi u. 5–7.; Tapolca, Tesco, Veszprémi 5.; Tata, Bajcsy-Zsilinszky u. 4.; Tata, Május 1.; Tatabánya, Vértes Center, Győri u. 7–9.; Tatabánya, Fő tér; Törökbálint, Cora, Torbágy út 1.; Törökbálint, Munkácsy M. u. 27–29., Várpalota, Tesco, Fehérvári út 17.; Veszprém, Kossuth u. 1.; Veszprém, Plaza, Zalaegerszeg, Kossuth L. u. 32.; Zalaegerszeg, Tesco, Sport u. 1.

RELAY BOLTOK

BUDAPESTEN: Árkád Örs vezér tere 25/a.; Árpád híd 1. – Váci út–Róbert Károly körút; Batthyány tér Metró, Batthyány tér HÉV; Blaha L. tér – EMKE aluljáró üzlet; Boráros tér HÉV-aluljáró; Déli pu. asztal; Déli pu. Metró; Déli 1. Metró; Dózsa Gy. út aluljáró; Ecsери út Metró lent; Ferenc krt.–Üllői u. sarok; Ferihegy 1 Várócsarnok; Ferihegy 2/B; Flórián tér aluljáró; Frankel Leó alulj. – Frankel Leó–Margit krt. sarok; Határ út Metró; Kálvin tér 1.; Kelenföldi pu. I.; Kelenföldi pu. II.–Kelenföldi pu. v. áro; Kelenföldi pu. III. aluljáró; Kígyó u. lap-üzlet, Klinikák Metró; Lehel–Gogol alulj.; Lehel peron–Lehel tér Metró áll.; Lehel–Victor H. aluljáró; Mexikói út Metró; Móricz Zs. körtér 16.; Moszkva tér Presso; Nagyvárad tér Metró; Nagyvárad peron–Metró II.; Népliget fsz. buszáll. – Könyves K. krt.–Üllői út, Népliget Metró; Nyugati tér aluljáró; Örs vezér tere peron II.; Pötytyös u. Metró; Péterfy S. Kh. Péterfy S. u. 8–20.; Stefánia u. Sport Aréna; Újpest Állami, Metró; Újpest Metró végállomás.

VIDÉKEN: Békéscsaba, MÁV Andrásy út 58.; Cegléd, Kölcsey tér 3.; Celldömök, MÁV Vasútállomás; Debrecen, Máv I. Petőfi tér 12.; Debrecen, MÁV II. MÁV Állomás; Érd, Stop Shop Budai utca; Győr, MÁV Révai u. 8.; Miskolc, Tiszai I. Tiszai pu. aluljáró; Miskolc, Tiszai II.–Tiszai pu csarnok; Nyíregyháza, MÁV Állomás; Pécs, MÁV Indóház tér; Szeged, MÁV Nagyállomás; Székesfehérvár, Béke tér 3.; Szolnok, MÁV Pu.; Szombathely, MÁV csarnok; Szombathely, Volán Ady tér; Tata Volán–Volán pu.

EGYÉB ÁRUSHELYEK

VIDÉKEN: Győr, Volán, Hunyadi u.; Kecskemét, Malom Center, Széchenyi tér; Sopron, Volán, Lackner K. u.; Tatabánya, Buszmegálló, Fő tér 12/a.; Tatabánya, MÁV, Győri út 1.; Tatabánya, Volán, Győri út.

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 701/216
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány

Felelős kiadó:
Dr. GRANASZTÓI GYÖRGY

Főszerkesztő:
KODOLÁNYI GYULA

Tipográfiai terv:
BANGA FERENC

Műszaki szerkesztés:
ABINÉRI OTTÓ
ABIPRINT Bt.

Nyomdai munkálatok
SÉD NYOMDA Kft.
Szekszárd

Felelős vezető: KATONA SZILVIA

ISSN 1216 6235

A „meg nem rendelt” kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézésüket
kérjük. A szerk.

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága
1088 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:
hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4080 Ft, fél évre 2040 Ft,
A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033

Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu
Tengerentúlra

hajóval fél évre: 13 000 Ft,
légi postán: 15 000 Ft;
Európába: 11 700 Ft,
elsőbbsséggel: 14 000 Ft.

Külföldön a befizetés időpontjában
érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban,
a részletes lista
lapunk végén található.
És az alábbi
könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ-ban
és a LÍRA KÖNYV Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban,

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrassy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PONT KÖNYVESBOLT
(V., Nádor u. 8.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.);

ÚJ EMBER KÖNYVESBOLT
(V., Kossuth Lajos u. 1.);

VINCE KÖNYVESBOLT
(I., Krisztina krt. 34.);

a BALASSI KIADÓ
könyvesboltjában
(II., Margit u. 1.)
korábbi számaink is kaphatók.

PERZSA MESÉK

IRÁNI JÁTÉKfilmek MINDEN HÉTEN
A DUNA-TELEVÍZIÓBAN

A HAZUDÓS PÁSZTOR - SIROOS HASSAN-POUR

NOORA - MAHMOOD SHOULIZADEH

PAPÍRREPÜLŐK - FARHAD MEHRANFAR

A MAMA VENDÉGEI - DARIUSH MEHRJUI

CSODÁLATOS VÁROS - ASGHAR FARHADI

A KISMADÁR ÉNEKE - RAHBAR GHANBARI

A FŰZFA ÉS A SZÉL - MOHAMMAD ALI TALEBI

BAB' AZIZ - A SIVATAG HERCEGE - NACER KHEMIR

The logo for Duna TV, featuring a stylized wave above the word "DUNA" in a serif font.

DUNA

A magyar történelem századainak, így a 20. századnak is, vigasztaló tapasztalata, hogy az Európa által cserbenhagyott pro-európai külpolitika magyar áldozatai mégis megtérülnek. Így például az egykori törökellenes harcok erőfeszítései abban, hogy 1686-ban az európai és magyar seregek együtt szabadították fel Budát.

Antall József többször hangsúlyozta, amit a francia, az amerikai, a német és más kormányfők is elmondtak, hogy az 1956. évi magyar forradalom és szabadságharc volt az a történelmi esemény, amely a szovjet kommunista diktatúra legyőzhetetlenségének és progresszív szerepének mítosztát Európában megtörte.

Ezzel a magyar nép készítette elő a Szovjetunió világhatalmi ambícióinak feladását, és azt, hogy Európának ez a megszállt és elnyomott régiója visszanyerje szabadságát.

MÁDL FERENC ANTALL JÓZSEFRŐL

